

Ontwerpleidraad Groninger Dorpsbebouwing

Ruimte voor lokale ontwerpkwaliteit

STEUNPUNT
CULTUREEL
ERFGOED
GRONINGEN

STEUNPUNT
RUIMTELIJKE
KWALITEIT
GRONINGEN

Ontwerpleidraad

Groninger Dorpsbebouwing

Ruimte voor lokale ontwerpkwaliteit

Deze publicatie is tot stand gekomen vanuit een samenwerking van het Steunpunt Ruimtelijke Kwaliteit en het Steunpunt Cultureel Erfgoed. Beide Steunpunten worden uitgevoerd door Libau. Ontwerpleidraad Groninger Dorpsbebouwing - 'Ruimte voor lokale ontwerpkwaliteit' is de nieuwste toevoeging aan de serie publicaties 'Ruimte voor circulair

bouwen', 'Ruimte voor hout', 'Ruimte voor karakteristiek' en 'Ruimte voor zon'. Het is een inspiratiedocument voor iedereen die de kwaliteit van de leefomgeving in de Groninger dorpen een warm hart toedraagt: ontwerpers, bouwers, ambtenaren en bewoners.

Libau is dé onafhankelijke adviesorganisatie voor kwaliteit van de leefomgeving en cultureel erfgoed in Groningen en Drenthe. Wij zijn partner van de provincies Groningen en Drenthe en hun gemeenten. We delen kennis, bieden advies en andere dienstverlening vanuit o.a. het Steunpunt Cultureel Erfgoed en het Steunpunt Ruimtelijke kwaliteit. Daarnaast faciliteren wij de Adviescommissies voor Omgevingskwaliteit voor gemeenten in Groningen

en Drenthe. Het Erfgoedloket Groningen dat wij beheren helpt monumenteneigenaren in het aardbevingsgebied. Hiervoor werken we nauw samen met onze zusterorganisatie Monumentenwacht Groningen.

Libau. Onze leefomgeving. Jouw verhaal.

In deze uitgave...

Verschillende type
dorpen in Groningen

8

Tips bij dorps-
ontwikkelingen

34

Type Groninger
dorpsbebouwing

44

Kenmerken van
een Wierdedorp

14

Het landschap
bij Dijkdorpen

26

Bomen zoveel
mogelijk behouden

38

Passende kleuren
bij herinrichting

41

Krimpentype in
rode baksteen

48

Grote villa's
in Groningen

64

Inhoudsopgave

Introductie	7
Deel 1 - Dorpen in Groningen	8
Esdorpen	10
Wierdedorpen	14
Kruisdorpen	18
Wegdorpen	22
Dijkdorpen	26
Ontginningsdorpen	30
Deel 2 - Dorpsontwikkeling	34
De basis	36
Sloop en nieuwbouw	38
In- en uitbreiding	39
Herinrichting	41
Vrijgekomen percelen	42
Openbare ruimte	43
Deel 3 - Groninger dorpsbebouwing	44
Basisprincipes	46
Krimpentype	48
Groninger dwarshuis	56
Groninger villa	64
Amsterdamse School	70
Delftse School	78
Bijzondere gebouwen	86

“De eeuwenlang
opgebouwde
cultuur van een
plek moet recht
worden gedaan.”

Francesco Veenstra, rijksbouwmeester

Omgevingswet

Algemene bepalingen omgevingswet, hoofdstuk 1

Fysieke leefomgeving

De Omgevingswet gaat over de fysieke leefomgeving (artikel 1.2, Omgevingswet). Daaronder vallen bouwwerken, cultureel erfgoed, werelderfgoed, landschappen, natuur maar ook infrastructuur, water, bodem en lucht.

Maatschappelijke doelen

De omgevingswet stelt maatschappelijke doelen (artikel 1.3, Omgevingswet) met het oog op duurzame ontwikkeling, bewoonbaarheid van het land en het beschermen en verbeteren van het leefmilieu.

Het gaat om de volgende doelen:

De Omgevingswet draait om het bereiken van een balans tussen het beschermen en het benutten van de fysieke leefomgeving:

Deze wet is, met het oog op duurzame ontwikkeling, de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu, gericht op een samenhangend geheel van de volgende doelen:

1. Het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit, mede vanwege de intrinsieke waarde van de natuur, en
2. Het doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften.

Zorgplicht

Onder de omgevingswet geldt een algemene zorgplicht (artikel 1.6, Omgevingswet). Dit houdt in dat overheden, bedrijven én burgers verantwoordelijk zijn voor een veilige en gezonde fysieke leefomgeving. En dus niet alleen de overheid.

Bevoegdheden

De Omgevingswet gaat uit van het subsidiariteitsbeginsel (decentraal tenzij). Dit betekent dat de taken en bevoegdheden die de wet benoemt, in principe worden uitgevoerd door gemeenten en waterschappen.

In februari 2023 maakten gemeenten, de provincie Groningen en het Rijk samen met woningcorporaties en bouwbedrijven afspraken over de bouw van nieuwe woningen. Deze afspraken staan in de Woondeal Groningen. Het doel is om vóór 2030 28.500 woningen te bouwen in de provincie Groningen. Ongeveer 15.000 daarvan komen in de stad Groningen. De rest wordt verdeeld over andere gemeenten, zoals bijvoorbeeld Eemsdelta (3.300 woningen), Westerkwartier (2.500), Veendam (740) en Pekela (329). Deze woningen komen niet alleen in grotere dorpen en steden, maar ook in kleinere dorpen en het buitengebied. De nieuwe woningen zullen ook voor meer leefbaarheid in de regio zorgen. Mensen zullen prettiger kunnen wonen, zich meer thuis voelen en vaker contact hebben met elkaar. Zo ontstaat een hechtere gemeenschap met meer samenwerking tussen de bewoners.

Sinds het voorjaar van 2025 is het belang van woningbouw nog groter geworden. Ook binnen de politiek is woningbouw een belangrijk thema. Er ligt al een tijdje een landelijk plan om vóór 2030 100.000 woningen in Nederland te bouwen. Maar de bouw loopt achter. Sinds dit jaar wordt er meer nadruk gelegd op sneller, meer en goedkoper bouwen. Tegelijkertijd maken verschillende organisaties zich zorgen over de kwaliteit van de nieuwe gebouwen. Er is kritiek op woningen die ondermaats ontworpen zijn, weinig ruimtelijke kwaliteit bieden en niet passen bij het karakter van de omgeving. De vrees is dat sommige gebouwen binnen enkele jaren alweer gesloopt moeten worden. Dit is in strijd met de Omgevingswet, die zegt dat de leefomgeving veilig, gezond en van goede kwaliteit moet zijn (artikel 1.1): 'De Omgevingswet is gericht op het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit.' De gemeenten zijn

verantwoordelijk voor het naleven van deze wet. In Groningen weten de gemeenten goed wat er op het spel staat. De provincie heeft een bijzonder en oud (cultuur) landschap en een rijke natuur. De dorpen zijn uniek, met smalle straatjes en een eigen opbouw die past bij het landschap. Veel historische gebouwen zijn nog aanwezig. Groningen heeft veel beschermde stads- en dorpsgezichten: 2 stadsgezichten, 27 dorpsgezichten en 12 beschermde wijken.

Daarom willen veel gemeenten weten hoe ze nieuwe woningen kunnen bouwen die passen bij de bestaande dorpen en het landschap. De Ontwerpleidraad Groninger Dorpsbebouwing helpt hierbij. Deze handleiding geeft richtlijnen voor passende en zorgvuldige nieuwbouw in en nabij Groningse dorpen.

“We zijn verantwoordelijk voor een samenleving waarbij we ons thuis voelen. Het is daarom onze bestuurlijke verantwoordelijkheid om een goede balans te vinden tussen de kwaliteit van de omgeving, de lokale identiteit en het draagvlak voor grootschalige woningbouwprojecten.”

1. Dorpen in Groningen dorpstypologieën

Deel 1 - Algemeen

Het rapport 'Dorpen in Groningen' vormt de basis van Deel 1 van de ontwerpleidraad. Het gaat om een aanpassing en vernieuwing van dit rapport van de vroegere Provinciale Planologische Dienst uit 1987. Het rapport uit 2019 is tot stand gekomen met vergoedingen en in opdracht van de Provincie Groningen en de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed.

Voor dit rapport werkte Libau samen met een werkgroep. Hierin zaten medewerkers Ruimtelijke Ontwikkeling en Leefbaarheid van vijf gemeenten: Westerwolde, Oldambt, Winsum, Midden-Groningen en Zuidhorn. Ook de Provincie en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed deden mee. Het rapport was bedoeld om te prikkelen. Op dezelfde manier zijn delen uit "Dorpen in Groningen" bijgewerkt en opgenomen in deze Ontwerpleidraad.

De Groninger dorpen zijn prachtig met hun panden en schilderachtige plekken. Het oude patroon is vaak nog goed te herkennen. Dit is zeldzaam in Nederland. Daarom is het belangrijk om deze dorpen te behouden en met veel aandacht verder te ontwikkelen.

In de provincie Groningen zijn er twee soorten hoofddorpen: komdorpen en streekdorpen. Komdorpen hebben een dichte bebouwing. Streekdorpen zijn

uitgerekt en vormen een lijn, ook wel bebouwingslint genoemd. Beide dorpstypen zijn verdeeld in drie groepen. In totaal levert dit zes verschillende dorpstypen op. Deze dorpstypen worden onderzocht aan de hand van vijf onderwerpen:

1. Bij 'het landschap' wordt uitgelegd waarom een dorp is ontstaan. Ook wordt beschreven hoe het dorp met het landschap verbonden is. De vorm en uitstraling van de rand van het dorp horen hier ook bij.
2. 'Structuur' beschrijft de belangrijkste wegen en waterwegen die naar het dorp gaan. Langs deze wegen liggen vaak de belangrijke plekken die de opzet van het dorp bepalen.
3. 'Plaatsing bebouwing' gaat over hoe gebouwen ten opzichte van elkaar en de openbare ruimte staan.
4. Bij 'gebouwen' gaat het om de grootte en schaal van de bebouwing en de meest voorkomende soorten gebouwen.
5. 'Inrichting' gaat over de kenmerken van de inrichting in een dorp. Er wordt beschreven hoe de natuur, wegen, straatindeling, materialen en kleuren bijdragen aan de uitstraling van het dorp.

Tenslotte worden in het laatste deel tips meegegeven hoe een dorp verder te ontwikkelen. Dat geldt zowel voor vrije of vrijkomende stukken grond in de bestaande

In het kort

Het principe van de ontwerpleidraad deel 1

- Verschillende typen verdeeld over zes categorieën
- Beschrijving van de karakteristieken per categorie aan de hand van vier thema's
- Thema's: het dorp in het landschap, structuur, plaatsing bebouwing, soorten gebouwen en de inrichting
- Het dorp in het landschap: ontstaansgeschiedenis en de relatie met het landschap
- Structuur: belangrijkste routes naar en in het dorp
- Plaatsing bebouwing: positionering bebouwing ten opzichte van elkaar en de openbare ruimte
- Gebouwen: maat en schaal van de meest voorkomende bouwtypen
- Ontwerpstrategieën voor bouwen in dorpen
- Tips voor sloop en vervangende nieuwbouw
- Aanvullende tips bij in- en uitbreidingen bij dorpen

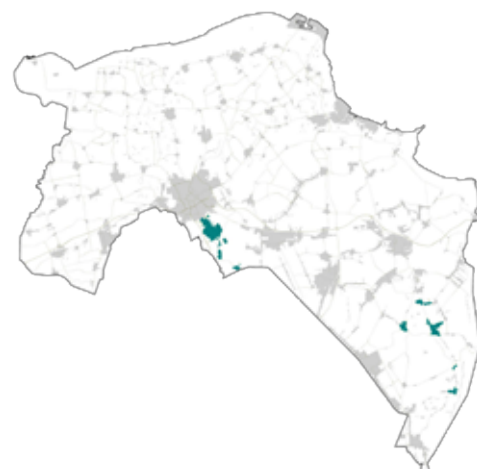

1A. Dorpstypologieën esdorpen

Algemeen

In de provincie zijn op plekken esdorpen te vinden; in het Gorecht en in Westerwolde. De esdorpen in het Gorecht liggen op de Hondsrug en maken van oudsher deel uit van de nederzettingen op het Drents Plateau. De esdorpen in het Gorecht en Westerwolde verschillen qua structuur. In het Gorecht vinden we laddervormige esdorpen en in Westerwolde spinnenwebachtige esdorpen, zoals hieronder te zien is.

esdorpen in de provincie Groningen

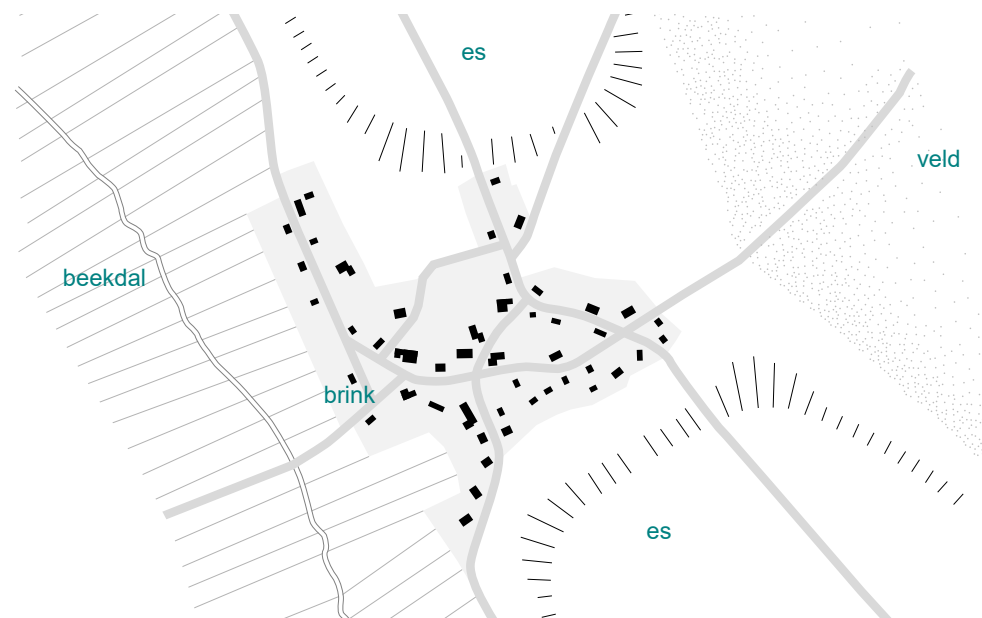
Landschap

Esdorpen zijn ontstaan op de flanken van beekdalen en bestonden voornamelijk uit verspreide boerderijen. De lage gronden langs de beek werden gebruikt als hooiland, terwijl woeste gronden werden gebruikt voor het steken van plaggen en het weiden van schapen. Op de hoger gelegen essen, geschikt voor bouwland, werden plaggen met mest vermengd om de bodem te verbeteren. Dit zogenaamde potstalsysteem versterkte het natuurlijke hoogteverschil. De meeste woeste grond is omgezet in gras- of akkerland, terwijl het beekdal grotendeels als hooiland behouden is gebleven.

Esdorpen hebben van oorsprong een sterke relatie met het omringende agrarische landschap. Bij esdorpen die nauwelijks zijn gegroeid, is deze relatie duidelijk zichtbaar in de dorpsrand. Daar staat een groepje boerderijen, half verscholen achter de bomen, met de kerktoren die er bovenuit steekt. Bij grotere esdorpen zijn er vaak groene dorpsranden. Via wegen met laanbomen, brinken of brinkachtige ruimten dringt het landschap diep het dorp binnen. De bebouwing aan de dorpsranden wordt vaak verborgen achter houtwallen of beplanting op diepe percelen.

laddervormig esdorp

spinnenwegachtig esdorp

Esdorpen

Structuur

De wegen in een esdorp slingeren door het landschap en verbinden verschillende delen van het dorp. Ze volgen de natuurlijke hoogteverschillen. In het gebied Gorecht hebben de esdorpen een patroon dat lijkt op een ladder, met lange rechte hoofdwegen en kleinere dwarswegen. In Westerwolde lijkt het wegpatroon meer op een spinnenweb, waarbij kromme wegen samenkomen in het dorpscentrum.

De brink is een driehoekige of onregelmatige open plek. Vroeger lag die aan de rand van het dorp. Boeren verzamelden hier hun vee voordat ze het samen naar de weidegronden brachten. Later kwam rondom de brink

bebouwing waardoor hij meer in het dorp is komen te liggen. De brink is nog steeds belangrijk voor het dorpsleven. In sommige dorpen zijn zelfs meerdere brinken. Ook de kerk is een opvallende plek in het esdorp. Die ligt vaak aan de rand van het dorp en kijkt uit over het open landschap.

Plaatsing bebouwing

De bebouwing in het esdorp bestaat voornamelijk uit een groep boerderijen van verschillende afmetingen, die verspreid staan over het dorp. De openbare ruimte is onregelmatig van vorm. De gebouwen staan vrij van elkaar, met uitzondering van af en toe een geschakelde woning. Er is veel ruimte tussen de boerderijen en vaak veel

groen. In grotere esdorpen zijn deze open ruimten in de afgelopen eeuw grotendeels bebouwd met burgerwoningen en woonwinkelpanden. Desondanks hebben de woningen nog steeds ruime percelen die ruimte bieden voor (boom)beplanting.

Vroeger gingen de erven en de openbare ruimte in het esdorp vloeiend in elkaar over. Een greppel of steen gaf aan waar het erf begon. Er waren geen strikte scheidingen, waardoor een open en natuurlijke indeling ontstond.

Gebouwen

In het esdorp zijn er verschillende soorten gebouwen: van kleine arbeiderswoningen

tot grote boerderijen. Er komen ook verschillende boerderijtypen voor, zoals de Oldambtsterboerderij, dwarshuisboerderij en Gorechtse boerderij. De Oldambtsterboerderij heeft de schuur en het woonhuis onder één dak, terwijl bij de dwarshuisboerderij het woonhuis haaks op de schuur staat. Daarnaast zijn er diverse vrijstaande woningen, van grote burgerwoningen tot kleine arbeiderswoningen.

Hoewel de gebouwen in het esdorp variëren, vormen ze samen een harmonieus geheel. De hoofdvormen van de gebouwen zijn verwant en het gebruik van een beperkt aantal materialen en kleuren zorgt voor een samenhangend dorpsbeeld. Groninger rode

vloeiende overgang tussen erf en openbare ruimte

vrijstaande bebouwing, ook bij de brink

baksteen, gekleurd door het ijzergehalte in de klei, is in veel gebouwen gebruikt. Daken zijn vaak bedekt met oranje of donkergrijze keramische pannen. Rieten daken komen voornamelijk voor in de zuidelijke esdorpen.

Inrichting

In esdorpen is veel natuur te zien. De wegen die vanuit het landschap het dorp binnenkomen, hebben grasbermen en grote laanbomen. Ook de brink en de inrichting van de erven dragen bij aan de groene uitstraling van het dorp.

In het esdorp zijn de straten vaak smal en informeel. De bredere wegen worden gebruikt voor doorgaand verkeer, maar de

kleinere straten hebben geen vaste indeling. Hier delen voetgangers, fietsers en auto's dezelfde ruimte. Langs de grotere wegen liggen vaak grasbermen die de rijbaan scheiden.

De materialen en kleuren in het esdorp zorgen voor een rustig en harmonisch geheel. Er worden verschillende formaten en patronen gebakken klinkers in aardetinten gebruikt, evenals asfalt, flinten en natuursteen keien. In de overgang naar het landschap komen nog onverharde paden voor. Het straatmeubilair heeft vaak een donkere kleur.

In het kort

- Esdorpen in Groningen komen voor in het Gorecht (laddervormig wegenpatroon) en Westerwolde (spinnenwebstructuur).
- Esdorpen liggen op de flanken van beekdal.
- Esdorpen behouden hun relatie met het landschap door groene dorpsranden en zichtbare historische structuren.
- De brink, oorspronkelijk een verzamelplek voor vee, is nog steeds een centrale sociale ruimte in het dorp.
- Esdorpen kenmerken zich door verspreide boerderijen met ruime percelen en groen.
- De bebouwing varieert van kleine arbeiderswoningen tot grote boerderijen in diverse stijlen.
- Esdorpen zijn het groenste dorptype in Groningen met laanbomen en brinken.

verschillende bebouwing vormt samen één geheel

boerderijen en woningen aan een slingerende weg

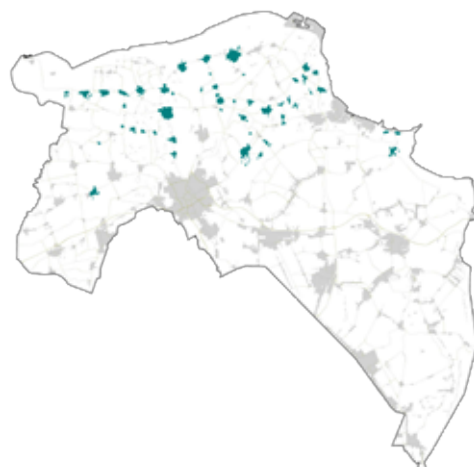

1B. Dorpstypologieën wierdedorpen

Algemeen

Wierdedorpen liggen in het noorden van de provincie en langs de Waddenkust. Wierden zijn door mensen gemaakte verhogingen in het landschap. Ze werden gebruikt om veilig te wonen voordat er (systematisch) dijken werden gebouwd.

Er zijn twee soorten wierden: rechthoekige en ronde. Vooral ronde wierden passen goed bij de indeling van het omliggende landschap. In de schema's hieronder staan beide soorten wierdedorpen.

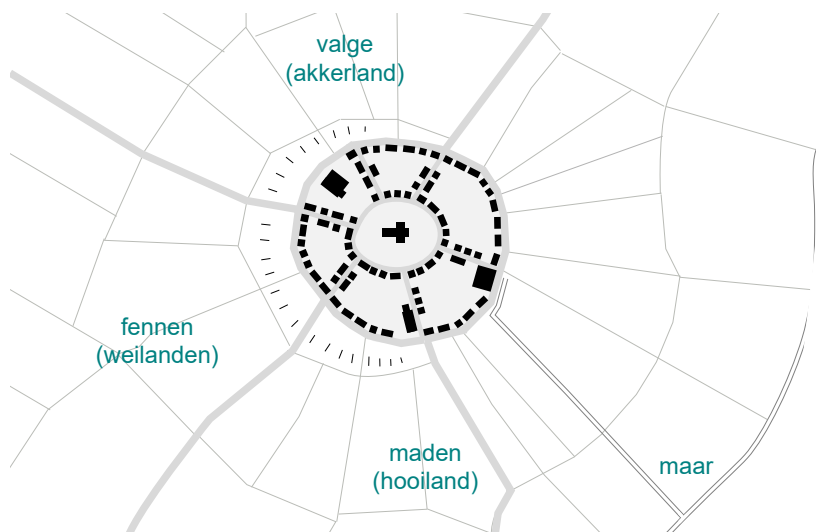
wierdedorpen in de provincie Groningen

Landschap

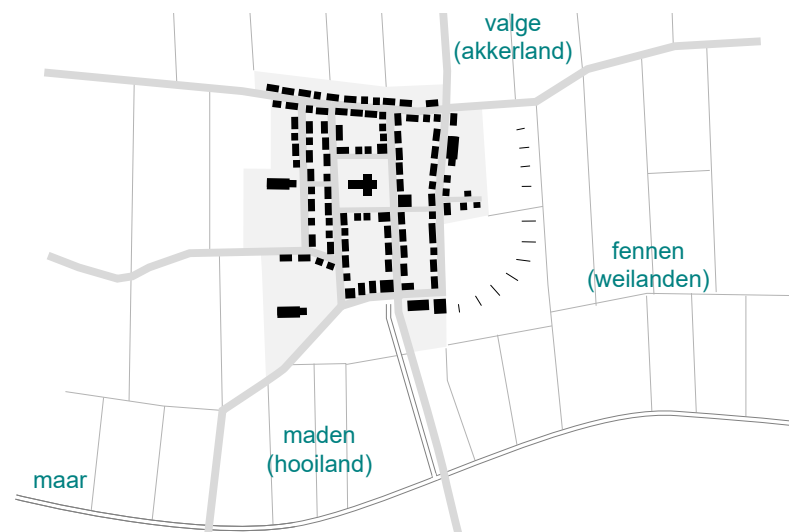
De wierdedorpen liggen in het kustgebied, dat vroeger regelmatig overstroomde door de zee. In dit gebied ontstonden door opslibbing natuurlijke verhogingen, de zogenaamde kwelderwallen. Op deze hoger gelegen delen hoogden mensen met plaggen en huisvuil het terrein op voor droge en veilige woonplekken. Op deze wierden werden boerderijen gebouwd, beschermd tegen het water. Bovenop de wierde was een gezamenlijke drinkwatervoorziening, de 'fait'. De wierden waren verbonden met de omgeving via maren, kleine waterwegen die door het landschap stroomden. De bewoners gebruikten het landschap slim. Op de flanken van de wierde, de 'valge', verbouwden ze gewassen. De kwelders

waren geschikt voor vee en de lagere delen van het land dienden als hooiland. Een kwelder is een stuk land aan de kust dat bij hoogwater soms overstroomt met zeewater, maar bij laagwater droogvalt. Zo werd het hele gebied optimaal benut.

Bij de ronde wierdedorpen stopt het dorp ineens bij de 'ossegang'. Een ossengang is de weg die om een wierde, aan de voet hiervan is gelegen. Bij rechthoekige wierdedorpen gaat het dorp juist langzaam over in het landschap. In dorpen die in de 20e eeuw bijna niet zijn gegroeid is dat nog goed zien.

rond wierdedorp

rechthoekig wierdedorp

Wierdedorpen

Structuur

De ronde wierdedorpen hebben een cirkel als grondvorm. Het dorp bestaat uit een binnenring bovenop de wierde en een buitenring, ook wel 'ossegang' genoemd, langs de voet van de wierde. De ringen worden met smalle, rechte straten en paden met elkaar verbonden. Wierdedorpen met een rechthoekige grondvorm bestaan uit meerdere rechte straten die evenwijdig aan de lange zijde van de rechthoek lopen. Haaks hierop staan korte straten die de doorgaande routes verbinden. Bij sommige dorpen is dit patroon nog goed te herkennen. Er zijn ook dorpen die een combinatie van beide hebben.

De kerk bovenop de wierde en de dorpshaven zijn de belangrijkste plekken

in het wierdedorp. Na de kerstening (het christelijk maken van het dorp) werd de kerk gebouwd op de plek waar eerst het vee werd verzameld en de drinkwatervoorziening was. De ruimte rondom de kerk werd gebruikt als kerkhof. Het water was tot in de 19e eeuw de belangrijkste verbinding tussen het dorp en de omgeving.

Plaatsing bebouwing

De bebouwing in een wierdedorp staat evenwijdig aan de straten en paden en op korte afstand van elkaar. Hierdoor blijft er ruimte over voor boomgaarden en moestuinen. Door de bevolkingsgroei in de 19e eeuw werden de straten volledig bebouwd. Dat heeft geleid tot de kenmerkende, compacte opzet van veel kleine, vrijstaande huisjes dicht bij elkaar.

De kern van het wierdedorp is vaak de kerk. Rondom de kerk is de oudste bebouwing te vinden. Deze bebouwing is afhankelijk van het type wierde gegroepeerd. De bebouwing staat altijd wel dicht bij de weg. Langs de uitvalswegen staat de bebouwing meer verspreid, met meer ruimte tussen de gebouwen en de weg. Aan de buitenrand zijn grotere gebouwen te vinden, zoals boerderijen.

De wierde zorgt ervoor dat door het oplopende terrein de hoogteverschillen in de straat goed te zien zijn. Dit is bijvoorbeeld te zien in de gootlijsten van de panden.

De overgang van het erf naar de openbare straat is kort en duidelijk. Er is vaak een stoep die soms wordt aangegeven met stoeppalen of sierhekken. Streekeigen

hagen worden vaak gebruikt als afscheiding.

Gebouwen

De oorsprong van de wierdedorpen komt uit de landbouw. Een typische boerderij is de kop-romp boerderij. Deze boerderij heeft een woonhuis en een bredere schuur erachter. Als de woning via een hal met de schuur is verbonden, heet het een kop-hals-romp boerderij. Een andere variant is de dwarshuisboerderij. Bij deze boerderij staat het voorhuis niet in dezelfde richting als de schuur, maar haaks erop.

De overige gebouwen in deze dorpen zijn klein tot gemiddeld van grootte en bestaan vaak uit één verdieping met een dak. In de wierdedorpen zijn veel dwars-huizen in verschillende formaten gebouwd.

wierdedorp Niehove met in het hart de kerk

haven van Spijk 1910-1920

Een dwarshuis heeft de lange gevel aan de straatkant. In het midden van deze gevel zit de ingang, bij grotere dwarshuizen een entreepartij. De wolfseinden, waarbij de dakpunten schuin zijn afgesneden, zijn typisch voor Groningen.

Daarnaast zijn er gebouwen van het krimpentype, waarbij het woonhuis en de stal of schuur onder één dak zitten. Het achterste gedeelte van het gebouw is breder dan het woonhuis. Deze verspringing wordt ook wel een krimp genoemd. De krimp kan aan één of twee kanten van de stal of schuur zitten.

De gebouwen in het wierdedorp hebben allemaal een eigen stijl, maar passen toch goed bij elkaar. Dit komt doordat de vormen van de gebouwen op elkaar lijken

op het gebouw links is een wolfseind te zien

en omdat er een beperkt aantal materialen en kleuren worden gebruikt. De gevels zijn meestal gemaakt van donkere aardetinten en Groninger rode baksteen. De daken zijn vaak bedekt met oranje of donkergrijze keramische pannen.

Inrichting

In wierdedorpen is het 'openbare groen' meestal rondom de kerk en de haven te vinden. Deze gebieden zijn eenvoudig ingericht met gras en sterke, streekeigen bomen. Soms komen er korte boomrijen of straatbomen langs bredere wegen. Omdat het openbare groen beperkt is, speelt het groen op de erven een belangrijke rol. In vol gebouwde dorpen hebben de straten een stenig karakter, terwijl de achtertuinen juist een groen karakter hebben.

De straten in de wierdedorpen zijn smal en vaak niet breder dan een (vracht) auto, behalve bij de belangrijke routes. Voetgangers, fietsers en automobilisten maken gebruik van dezelfde ruimte. Bij de belangrijkste wegen zijn de rijbaan en de voetpaden gescheiden. De voetpaden zijn smal en in sommige dorpen zelfs maar

enkele klinkers breed.

De materialen die gebruikt worden in het dorp zorgen voor een rustige uitstraling. Er worden verschillende soorten en patronen klinkers in aardetinten, asfalt en straatkeien gebruikt. Het straatmeubilair, zoals zitbankjes, zijn vaak in een donkere kleur.

In het kort

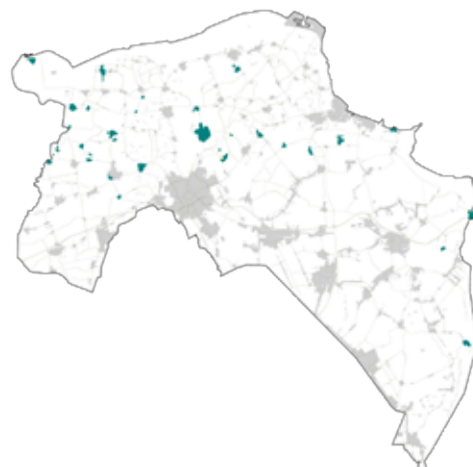
- Wierdedorpen zijn dorpen gebouwd op kunstmatige verhogingen om bewoners te beschermen tegen overstromingen.
- Radiale (ronde) wierdedorpen hebben een abrupte overgang naar het landschap, terwijl rechthoekige wierdedorpen geleidelijk overgaan.
- De wierdedorpen liggen op kwelderwallen, natuurlijke ophogingen ontstaan door zand en slib, en zijn met hun omgeving verbonden via maren (slootjes).
- De kerk en de dorpshaven vormen de centrale en historisch belangrijke plekken van het wierdedorp.
- De bebouwing is compact en bestaat uit veel kleine huisjes dicht op elkaar langs smalle straten.
- Wierdedorpen kennen diverse boerderijtypen, dwarshuizen en arbeiderswoningen met een samenhangende beeld.
- Het openbare groen is beperkt tot de ruimte rond de kerk en haven, terwijl erven veel groen bevatten.
- De straten zijn smal en informeel ingericht, waarbij voetgangers, fietsers en auto's dezelfde ruimte delen.
- De gebruikte materialen en kleuren zijn rustig en bestaan uit aardetinten, gebakken klinkers en donker straatmeubilair.

An aerial photograph of a village, likely in the Netherlands, showing a river flowing through the center. The village is surrounded by green fields and trees. The text '1C. Dorpstypologieën kruisdorpen' is overlaid on the image.

1C. Dorstypologieën kruisdorpen

Algemeen

In het westen en noorden van de provincie Groningen liggen kruisdorpen. Deze dorpen zijn ontstaan op kruisingen van wegen of waterwegen, zoals de naam al aangeeft. Ook kloosterdorpen en vestingdorpen vallen onder de kruisdorpen. In de afbeelding hieronder is een schematische weergave te zien van een kruisdorp met zijn belangrijkste kenmerken.

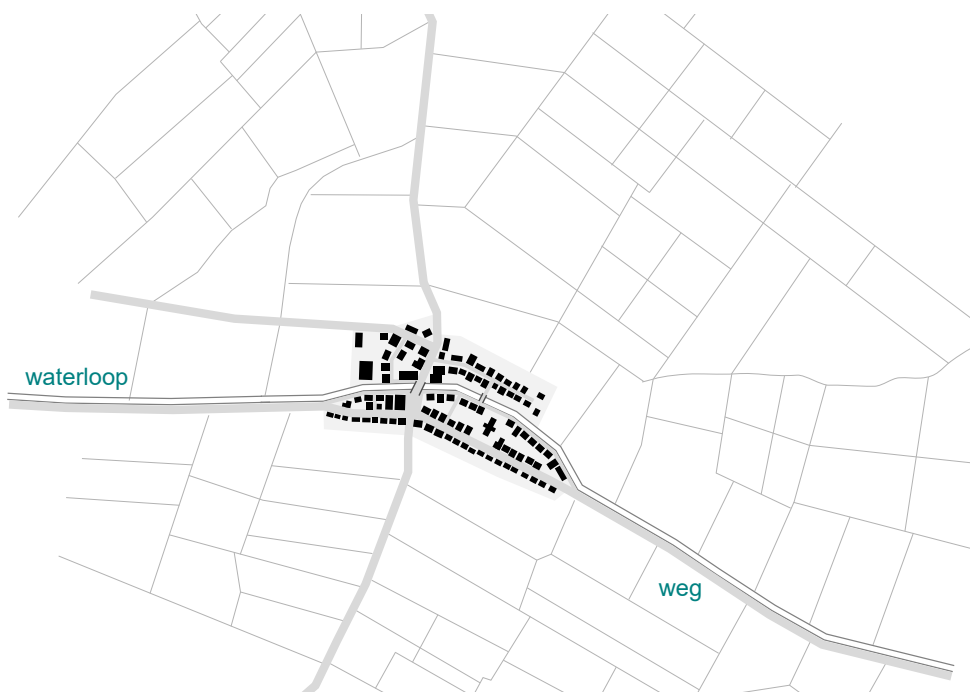
kruisdorpen in de provincie Groningen

Landschap

De ligging van kruisdorpen wordt niet bepaald door de bodem of hoogte, maar door de kruising van wegen of waterwegen. Vaak loopt een waterweg parallel aan een weg. Bij een kruising met een andere weg ontstaat een knooppunt. Deze knooppunten bieden kansen voor bedrijvigheid, wat de basis vormt voor kruisdorpen. De gebouwen van kruisdorpen zijn dicht op elkaar gebouwd, waardoor ze minder waardevolle landbouwgrond in beslag nemen dan agrarische dorpen.

Het verschil tussen het dorp en het landschap is daardoor vaak groot. Dit is te zien aan de korte tuinen die meteen grenzen aan het omliggende landschap. Behalve de uitzichten over het water, is er niet veel zicht vanuit het dorp op het landschap.

Vanuit het landschap heeft het dorp een groen uiterlijk. Vanuit het dorp is het landschap echter bijna niet te zien. Het dorp is soms zichtbaar met daken die afsteken tegen de lucht. De aanwezigheid van een molen is een belangrijk herkenningspunt. Dat komt omdat de molen door zijn hoogte te zien is vanuit het landschap.

kruisdorp

kruising van weg met een waterloop

Kruisdorpen

Structuur

De opzet van kruisdorpen wordt vaak bepaald door de kruising van een waterweg en een weg. Het water wordt vaak geflankeerd door een jaagpad, dat in het dorp vaak breder is. Een jaagpad was een pad langs een rivier of kanaal. Hier werden bij tegenwind of sterke stroming schepen voortgetrokken door een paard en een begeleider, het 'jagertje'. Soms werd het schip ook door mensen voortgetrokken. De routes over land lopen parallel aan het water en geven ruimte aan bedrijvigheid. Bij de kruising komen vaak enkele paden samen, waardoor er veel verbindingen

met de omgeving ontstaan. Er zijn ook kruisdorpen met twee wegen die kruisen.

In kruisdorpen is de kerk niet het middelpunt van het dorp, omdat de kerk vaak pas in de 19e eeuw werd gebouwd. De belangrijkste plek in het dorp is de kruising bij de brug of het water, soms met een sluis. Hier staan belangrijke gebouwen zoals een herberg of de sluiswachterswoning.

Plaatsing bebouwing

De gebouwen staan dicht op elkaar en vaak direct langs de straat. Dit maakt ze tot een van de dichtst bebouwde dorpen in

Groningen. De ruimte tussen de gebouwen is soms zo klein dat de achterkanten van de huizen tegen elkaar staan. Naar de buitenkant van het dorp neemt de bebouwing vaak af.

De overgang tussen privéterreinen en de openbare ruimte is klein en bestaat vaak uit een stoep, soms met stoeppalen of sierhekken. Er zijn ook kleine voortuinen die vaak worden gescheiden van de straat door hagen.

Gebouwen

In kruisdorpen komen gebouwen van verschillende groottes voor. Sommige

gebouwen aan de hoofdweg zijn groot, met twee verdiepingen en meer details. In de smalle straatjes zijn de huizen eenlaags en eenvoudiger van ontwerp.

Bedrijfsbebouwing in kruisdorpen bestaat uit verschillende soorten gebouwen die passen bij de functie van het dorp als knooppunt. Denk aan molens, herbergen, opslaggebouwen en schippershuizen. In de dorpskern staan veelal dwarshuizen, die breed aan de straat liggen. Deze huizen hebben een symmetrisch ontwerp met een centrale voordeur en kamers aan beide zijden. De daken van de huizen hebben overwegend schuin aflopende wolfseinden,

centrum van het dorp met op de achtergrond de kerk

havenkade in Kommerzyl met de typische Groninger daken met wolfseind

wat typisch is voor Groningen. Hoewel de gebouwen verschillend zijn, passen ze goed bij elkaar. Dit komt doordat de eenvoudige hoofdvormen van de gebouwen op elkaar lijken. Ook worden er maar een paar materialen en kleuren gebruikt, zoals Groninger rode baksteen en aardetinten. De daken zijn vaak gedekt met oranje of donkergrijze dakpannen.

Inrichting

Behalve bij de stenen kades in het centrum, zijn de oevers van de waterwegen begroeid met bomen en gras. Het openbare groen is vaak alleen te vinden rondom de kerk, met

gras en inheemse beplanting. Soms staan er bomen langs de belangrijkste wegen.

De kades en wegen in kruisdorpen zijn smal, met achterstraten die niet breder zijn dan één auto. De straten worden door alle verkeersdeelnemers gedeeld. Bij de belangrijkste wegen zijn de rijbaan en de voetpaden wel van elkaar gescheiden.

De gebruikte materialen in het kruisdorp zorgen voor een rustig beeld. Er wordt gebruik gemaakt van bakstenen in aardetinten, asphalt en soms natuursteen keien. Het straatmeubilair is vaak in donkere kleuren uitgevoerd.

In het kort

- Kruisdorpen in Groningen liggen op kruispunten van wegen en waterwegen.
- Plotselinge overgang van dorp naar landschap met kleine achtertuinen en weinig doorkijk.
- Compact dorpsbeeld met puntige daken en herkenbare gebouwen zoals een molen.
- De kruising met brug en sluis is het centrum, met alle belangrijke gebouwen.
- Kruisdorpen zijn dichtbebouwd, met smalle ruimtes tussen de huizen en een sterke focus op de waterwegen.
- De gebouwen verschillen in maat: grotere panden langs hoofdwegen, kleinere huizen in achterafstraatjes.
- Verschillende soorten gebouwen vormen een eenheid door het gebruik van dezelfde materialen.
- Groen is vooral te vinden langs de oevers en bij de kerk, terwijl kades en bruggen vooral van steen zijn.
- De smalle kades en straten worden door voetgangers, fietsers en auto's gedeelt.
- Jaagpaden langs het water werden gebruikt om schepen vooruit te trekken.

gebouwen dicht op elkaar en dicht tegen de straat/kade

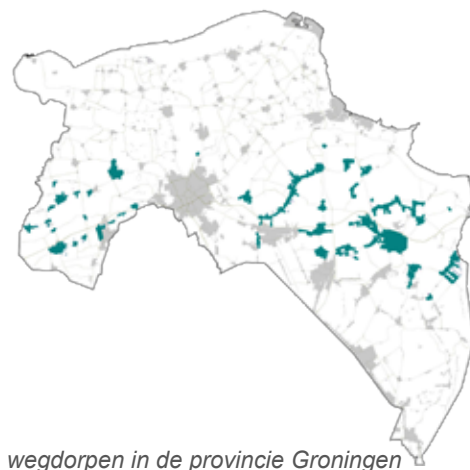
jaagpad langs het kanaal

1D. Dorpstypologieën wegdorpen

Algemeen

In het Zuidelijk Westerkwartier, Duurswold, Oldambt en het noorden van Westerwolde liggen wegdorpen. Deze dorpen lijken qua structuur op elkaar, maar verschillen in ligging, grootte en de manier waarop de bebouwing is vormgegeven. In het Zuidelijk Westerkwartier is de bebouwing kleinschaliger dan in Duurswold en het Oldambt. De onderstaande schema's laten deze verschillen schematisch zien.

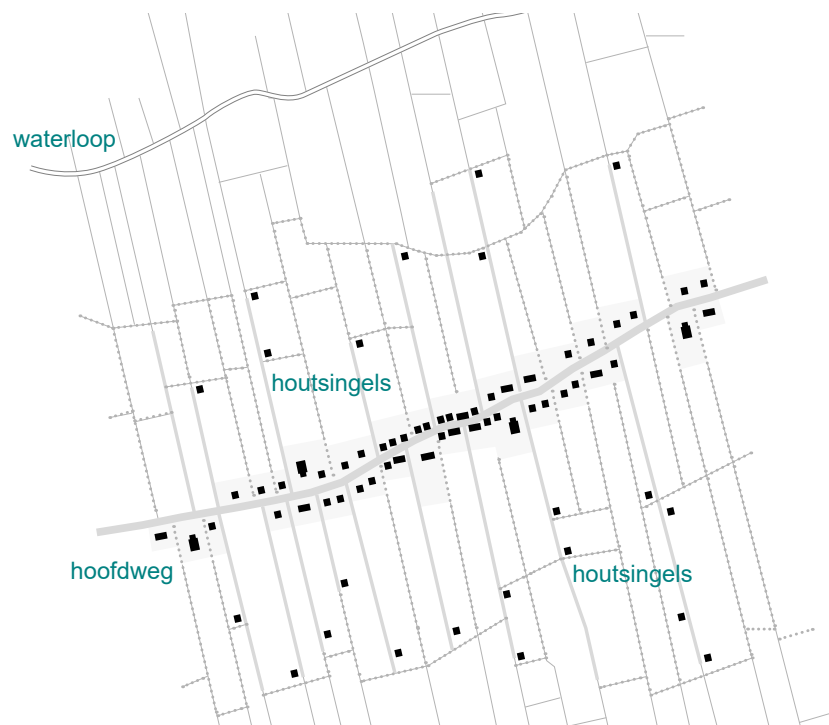
wegdorpen in de provincie Groningen

Het landschap

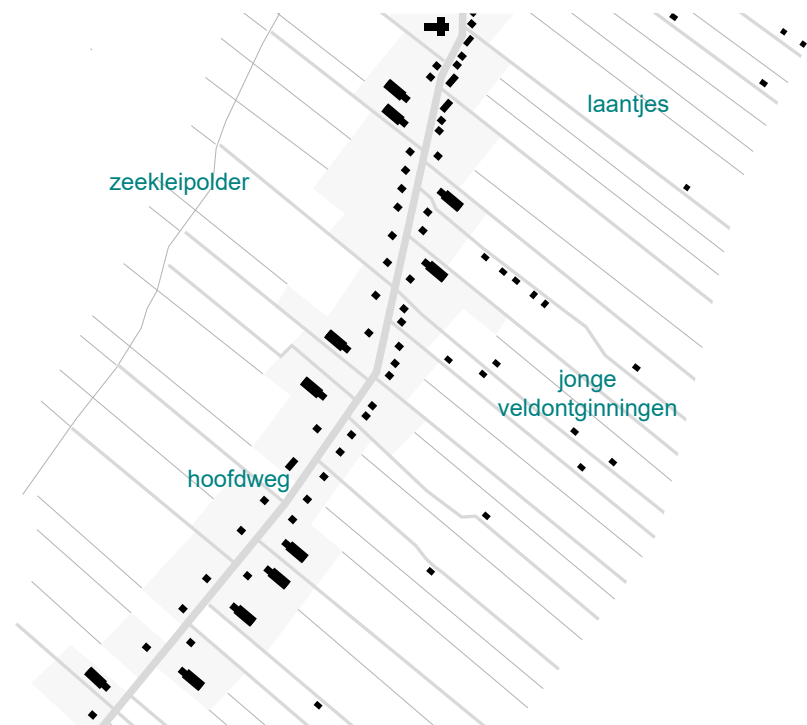
Wegdorpen liggen op hogere plekken in het landschap, vaak in veen- of kleigebieden. De dorpen zijn ontstaan door de landbouw. Op de hogere delen van het land werd het gebied bewerkt, met smalle, lange stukken grond die dwars op de weg lagen. De hogere delen werden gebruikt voor akkerbouw, en de lagere delen voor gras- en hooiland.

De dorpsranden van de wegdorpen in het Zuidelijk Westerkwartier verschillen van

die in Duurswold en het Oldambt. Langs de dorpen in het Zuidelijk Westerkwartier komen vaak houtsingels voor, die de verkaveling op de heuvels omranden. In Duurswold en het Oldambt zijn de dorpsranden groen, maar zonder veel beplanting buiten het dorp. Opvallend zijn daar de oranje daken van boerderijen, met daarboven een kerktoren. Achter de hoofdweg staan vaak kleinere arbeiderswoningen met meer beplanting. In alle wegdorpen zijn er doorkijkjes naar het omliggende landschap.

wegdorp met kleinschalige bebouwingselementen

wegdorp met grootschalige bebouwingselementen

Wegdorpen

Structuur

De hoofdweg van een wegdorp volgt vaak de natuurlijke vorm van het landschap en maakt wat bochten. Naast de hoofdweg, vooral in Duurswold, Oldambt en het noorden van Westerwolde, gaan meerdere laantjes het land in. Deze laantjes eindigen vaak doodlopend en zijn minder belangrijk dan de hoofdweg.

Door de langgerekte vorm van de wegdorpen is er meestal geen duidelijke dorpskern. Wanneer een kern wel aanwezig is, is deze te herkennen aan de concentratie van bebouwing. Deze voorzieningen zijn bijvoorbeeld een kerk, school en winkels.

Plaatsing bebouwing

In wegdorpen staan de meeste huizen vrijstaand en parallel aan de verkaveling. Op de straten haaks op de hoofdweg komen ze ook in groepen voor. De afstanden tussen de huizen zijn gelijk. De voortuinen zijn klein. In het centrum van het dorp staan de huizen dicht bij elkaar, waardoor het soms lijkt alsof ze een muur vormen. Aan de randen van het dorp staan de huizen verder uit elkaar.

In gebieden zoals Duurswold, Oldambt en het noorden van Westerwolde ontwikkelde de akkerbouw zich sterk in de 19e eeuw, wat leidde tot grote akkerbouwbedrijven. De

boerderijen van deze boeren staan verder van de weg en hebben een groot voorerf dat als tuin is ingericht. Dichtbij de landerijen, werden arbeiderswoningen gebouwd. In Duurswold, Oldambt en het noorden van Westerwolde zijn er ook boerderijen met slingertuinen, vaak met grachten of smeedijzeren hekken die de overgang naar de openbare ruimte aangeven.

De overgang van privéterrein naar openbare ruimte wordt vaak gevormd door ondiepe voortuinen met streekgebonden hagen. In sommige gevallen zijn er ook geveltuintjes of stoepen.

Gebouwen

In de wegdorpen van het Zuidelijk Westerkwartier staan vaak kleinere boerderijen, zoals dwarshuis- en koprompboerderijen. In Duurswold, Oldambt en het noordelijk deel van Westerwolde staan vaker grotere boerderijen, zoals de Oldambtster boerderijen. Hier staan ook grotere villa's. In alle wegdorpen zijn er daarnaast kleinere woningen, statige burgerhuizen en oude winkelpanden.

Hoewel de gebouwen in een wegdorp verschillende vormen hebben, passen ze goed bij elkaar. Dit komt doordat dezelfde materialen en kleuren worden gebruikt.

gebouwen dicht op de weg

informele inrichting in Finsterwolde

De gevels zijn vaak gemaakt van donkere aardetinten of Groninger rode baksteen. De daken zijn meestal gedekt met oranje of donkergrijze keramische dakpannen. Bij de villa's worden soms ook gebroken wit pleisterwerk of geglaazuurde pannen gebruikt.

Inrichting

In alle kleine dorpen speelt groen een belangrijke rol, vooral rondom de kerk en in de voortuinen met typische hagen. In de kleinere dorpen, zoals in het Zuidelijk Westerkwartier, zijn er houtsingels die dwars op de hoofdweg liggen. Deze houtsingels bepalen het groenbeeld van het dorp.

In de grotere dorpen, zoals in Duurswold en Oldambt, is de hoofdweg vaak langs de weg omgeven door grasbermen en grote bomen. Ook zijn er slingertuinen in deze dorpen.

De doorgaande weg in een wegdorp is de belangrijkste straat. Deze heeft vaak aparte voetpaden, vooral als het druk is met verkeer. Soms wordt het voetpad gescheiden van de rijbaan door een grasberm. De straatjes of laantjes die haaks op de hoofdweg liggen zijn smal. Ze zijn bedoeld voor voetgangers, fietsers en in sommige gevallen ook voor auto's.

De materialen en kleuren die in de wegdorpen worden gebruikt zorgen voor een

rustig en eenvoudig straatbeeld. Er wordt veel gebruikgemaakt van asfalt, gebakken klinkers in aardetinten en soms betontegels.

In sommige gevallen zijn laantjes, smalle paden, nog onverhard. Het straatmeubilair is vaak in donkere kleuren uitgevoerd.

In het kort

- Wegdorpen verschillen in ligging, maat, schaal en vormgeving, maar delen een vergelijkbare structuur.
- Wegdorpen liggen op hogere ruggen in veen- en kleigebieden en hebben een agrarische oorsprong.
- De hoofdweg is langgerekt en licht slingerend, met haaks daarop doodlopende laantjes
- Bebouwing is vrijstaand en evenwijdig aan de verkaveling geplaatst, met verdichting in het centrum.
- De gebouwen variëren van kleine vrijstaande boerderijen en woningen in het Zuidelijk Westerkwartier tot grote Oldambtster boerderijen elders.
- Groen, straatprofielen en materialen bepalen het dorpsbeeld en zorgen voor een samenhangende, rustige uitstraling.

de hoofdweg met op de achtergrond de kerk

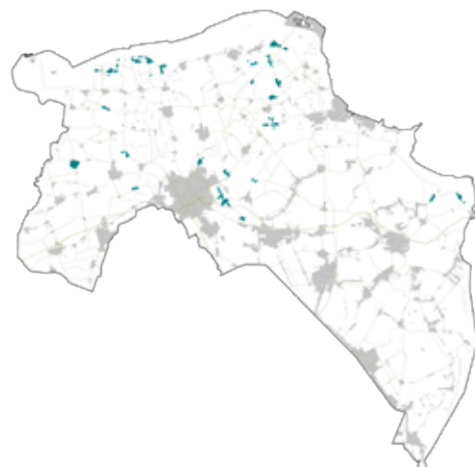
overgang erf - openbare ruimte met een haag

An aerial photograph of a rural landscape in the Netherlands, featuring a dike village. The image shows a cluster of houses and a windmill situated along a dike, with large green fields and a body of water in the background. The entire image is overlaid with a semi-transparent blue-green filter.

1E. Dorpstypologieën dijkdorpen

Algemeen

Dijkdorpen liggen vooral langs de Waddenkust. Soms komen ze ook voor in andere gebieden. Bijvoorbeeld in het westen van het Zuidelijk Westerkwartier. Ook ten noorden van de stad Groningen, in het centrale Woldgebied, en het oosten van het Oldambt. Rond 1200 werden er veel dijken aangelegd. Waar de eerste dijken vooral bedoeld waren om het land te beschermen, werden ze later steeds vaker aangelegd om nieuw land te winnen. Langs deze dijken ontstonden uiteindelijk de dijkdorpen.

dijkdorpen in de provincie Groningen

dijkdorp

Landschap

Bij het bouwen van dijken werd gebruik gemaakt van de natuurlijke kwelderwallen. Dit zijn verhoogde delen van land die onder invloed van de zee zijn ontstaan, doordat de zee klei en zand achterliet. Dit proces wordt opslibbing genoemd. Deze verhogingen waren perfecte plekken om dijken aan te leggen. In de polders, die door de dijken waren ontstaan, werd het land gebruikt voor akkerbouw. De kwelders, het gebied buiten de dijk, werden gebruikt als grasland en hooiland. Eerst werden ze beschermd met zomerkades. Dat zijn lage dijkjes die alleen beschermen tegen gemiddeld hoog water in de zomer. Later, toen er door opslibbing nieuwe kwelders ontstonden, werden deze verhoogd tot echte dijken. De nieuwe stukken land werden daarna gebruikt als akkerland. Bij deze uitbreiding werd vaak

gebruik gemaakt van het recht van opstrek. Dat betekent dat boeren het nieuwe land mochten gebruiken dat direct aan hun eigen grond vastzat. Zo konden ze hun boerderij makkelijk uitbreiden. Door dit ophoogproces ontstonden er meerdere dijken. Bij de nieuwe dijken kwamen boerderijen op het nieuwe land te staan. Als de afstand tot de dorpen te groot werd, kwamen er langs de dijken nieuwe dorpjes. Die waren bedoeld voor landarbeiders, herders en vissers.

Sommige van deze dijkdorpen werden belangrijk, omdat ze allerlei diensten aanboden voor de omgeving. In dijkdorpen zijn vaak geen boerderijen te vinden. De overgang naar het landschap is vaak plotseling, vooral omdat de achtertuinen klein zijn. Het dorp is vaak herkenbaar door de kerk en een molen als deze er is.

hoogteverschil is herkenbaar als de dijk niet is afgegraven

Dijkdorpen

Structuur

De dijken volgen het natuurlijke terrein en slingeren door het landschap. Het hoogteverschil is nog goed zichtbaar als de dijk niet afgegraven is. Dwars op de dijk liggen rechte wegen die het dorp verbinden met de omgeving. Behalve in dorpen met een haven speelt water geen belangrijke rol.

Dijkdorpen hebben geen duidelijk dorpskern. De belangrijkste plek is vaak de kerk met het kerkhof, gelegen aan de dijk.

Plaatsing bebouwing

In het dijkdorp bestaat de bebouwing oorspronkelijk uit groepen van vrijstaande

huizen langs de dijk. Ze bevinden zich vaak op een belangrijke locatie, zoals bij de kerk of op een kruising van de dijk met een andere weg. De huizen staan tegen de dijk aan. Als het dijkdorp verder groeit, wordt de ruimte tussen de huizen bebouwd. Ook komen er nieuwe huizen aan het einde van het dorp. De oudste huizen in het dorp zijn vaak te herkennen door hun kleine afmetingen. De afstand tussen de gebouwen is klein, waardoor soms een muur van huizen ontstaat. De nieuwere huizen zijn groter en staan verder uit elkaar.

De overgang van erven en het openbaar gebied bestaat uit voortuinen met een streekeigen haag. In de oudste delen van het dorp komen ondiepe voortuinen,

geveltuinen en stoepen voor. Aan de uiteinden van het dorp staat de bebouwing vaak verder van de weg, waardoor de overgang van het dorp met het landschap soepel is. Vroeger ging het dorp ineens over in het landschap.

Gebouwen

Door nieuwe dijken kwamen boerderijen buiten het dorp te liggen, midden tussen de velden. In het dijkdorp zelf zijn de gebouwen kleiner dan in andere dorpstypen, omdat daar weinig of geen boerderijen zijn. De bebouwing bestaat vooral uit verschillende soorten dwarshuizen. Dwarshuizen hebben een lange gevel die naar de straat is gericht. De ingang is vaak

in het midden van deze gevel. Bij grotere dwarshuizen is de ingang vaak versierd met een dakkapel. Het typische Groningse wolfseind is te zien bij de daken van dwarshuizen, waarbij de uiteinden van het dak schuin aflopen. In het Oldambt staan ook kleine arbeiderswoningen langs de dijk. In dijkdorpen die zijn uitgegroeid tot streekcentrum, staan naast deze huizen ook grotere gebouwen. Voorbeelden hiervan zijn woon-winkelpanden en villa's.

De gebouwen in het dijkdorp hebben allemaal een eigen uitstraling, maar samen vormen ze één geheel. Dit komt door de eenvoudige hoofdvormen en door gebruik te maken van een beperkt aantal materialen en kleuren. In de hele provincie komt de

abrupte overgang dorp - landschap

hoge dichtheid van bebouwing in de kern

typische Groninger rode baksteen voor. Deze baksteen heeft zijn kenmerkende kleur door het hoge ijzergehalte in de klei uit de regio. In het dijkdorp zijn de gevels gemaakt van donkere, aardse tinten en Groninger rode baksteen. De daken zijn vaak gedekt met oranje of donkergrijze keramische pannen. Bij villa's zijn soms ook gebroken wit pleisterwerk en geglazuurde pannen te zien.

Inrichting

De ruimte langs de (voormalige) dijk is niet volledig bebouwd. Hierdoor wisselt het groenbeeld van vrij stenig tot zeer groen. In de delen van het dorp waarbij er aan beide kanten huizen staan, is er geen ruimte voor

laanbomen. In deze delen van het dorp is er veel verharding en zorgen voortuinen voor het groenbeeld. Bij de delen van het dorp die volledig of aan één zijde van de dijk onbebouwd zijn gebleven, is het landschap duidelijk te zien. Daarnaast vormt in het dijkdorp de ruimte rondom de kerk een belangrijke plek in het groenbeeld. De inrichting van deze ruimte is eenvoudig en bestaat uit gras en bomen.

Bij de meeste dijkdorpen staat de kerk aan de (voormalige) dijk. Deze vormt met het kerkhof de meest bijzondere plek in het dorp. Daarnaast komen in enkele dijkdorpen haventjes voor. Deze havens zijn vaak ingericht als verblijfsplek. De (voormalige) dijk is vrij smal en vormt

de ruggengraat van het dorp. Ook ligt op de dijk regelmatig een belangrijke weg. Het autoverkeer wordt daarom gescheiden van de voetgangers door verhoogde stoepen. Afhankelijk van de breedte van de weg en de bebouwingsdichtheid komen aan één of twee kanten voetpaden voor. Dwarswegen zijn zeer smal, vaak niet breder dan een (vracht-)auto, en hebben veelal een

beperkte verkeerskundige betekenis. Voetgangers, fietsers en automobilisten maken daar gebruik van dezelfde weg. De bij de inrichting van het dijkdorp gebruikte materialen en kleuren zorgen voor een rustig beeld. Er wordt gebruik gemaakt van asfalt, verschillende formaten en patronen gebakken klinkers in aardetinten of betontegels.

In het kort

- Dijkdorpen zijn ontstaan door het aanleggen van dijken en inpolderen, vaak door kloosters.
- Dijkdorpen liggen op hoger land en hebben een duidelijke overgang naar de omgeving.
- De dorpen volgen de slingerende dijk, met de kerk als opvallend middelpunt.
- Huizen staan in een rij langs de dijk, dicht bij elkaar in het oude deel of verspreid in het nieuwere deel.
- De dorpen hebben vooral kleine huizen van baksteen met daken van dakpannen.

Roodeschool in 1927

woningen in de rode Groninger baksteen

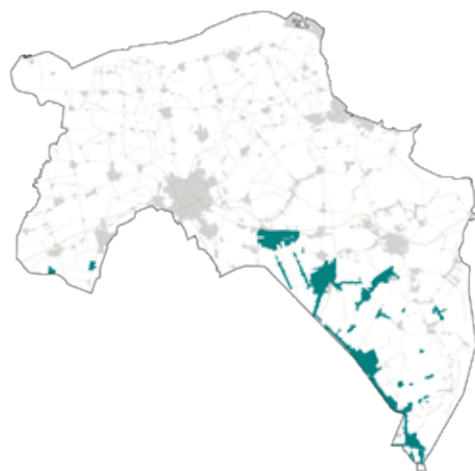
An aerial photograph of a rural landscape. A central road or path runs vertically through the middle of the frame. On either side of this road are large, rectangular green fields, likely agricultural. Small clusters of buildings, including houses and some larger structures, are scattered along the road and in the fields. The overall scene is a typical Dutch village landscape.

1F. Dorpstypologieën ontginningsdorpen

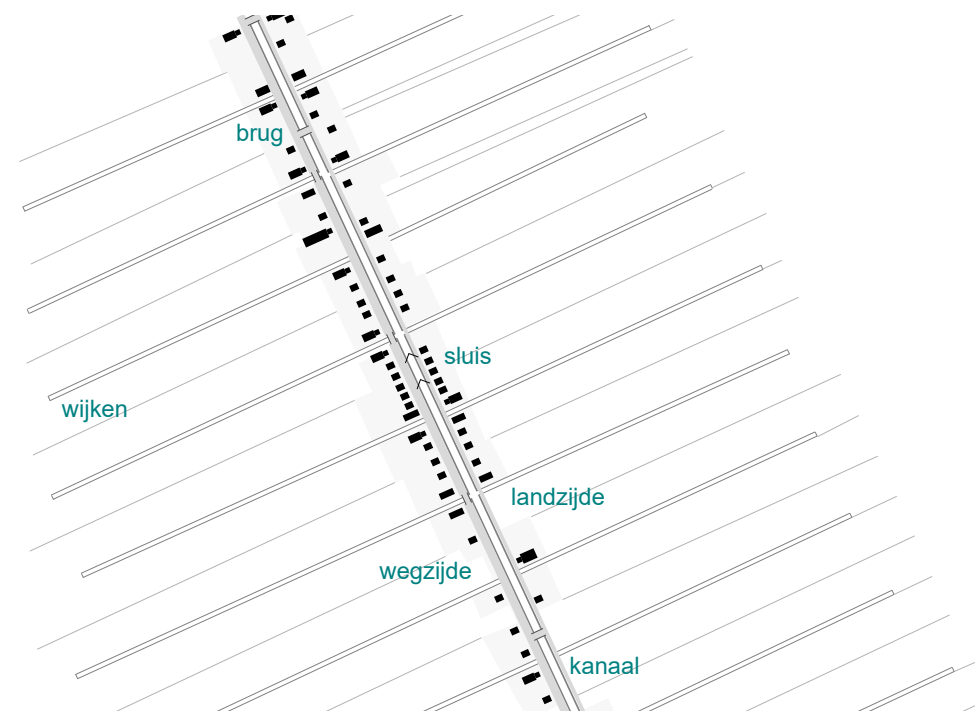
Ontginningsdorpen

Ontginningsdorpen

Al in de 17e eeuw ontstonden de eerste ontginningsdorpen, zoals Hoogezand-Sappemeer, Veendam en Stadskanaal. In de 18e en 19e eeuw werden de meeste gebieden ontgonnen in de Veenkoloniën. Soms komt dit type dorp ook voor in het zuiden van het Zuidelijk Westerkwartier en op verschillende plekken in Westerwolde. Deze dorpen ontstonden doordat mensen het moerasland omvormden tot vruchtbaar grondgebied voor landbouw en bewoning.

ontginningsdorpen in de provincie Groningen

ontginningsdorp

Landschap

Door de ontginning van veengebieden voor de winning van turf, ontstonden de ontginningsdorpen. Turf is gedroogde veengrond en werd vanaf de late middeleeuwen niet alleen gebruikt als brandstof voor huizen, maar ook om de ovens van steenbakkerijen te stoken. Om veengebieden te ontginnen, moest het water eruit worden gehaald. Dit gebeurde door het aanleggen van kanalen en sloten, waarbij geen rekening werd gehouden met het natuurlijke landschap. De kanalen en sloten hielpen bij het ontginnen van het

gebied en het transporteren van de turven. Het ontgonnen land werd geschikt gemaakt voor grootschalige landbouw. Het landschap heeft een open, onbebouwd karakter. Aan het water werd het steeds drukker en werden de eerste huizen gebouwd.

De richting en vorm van de kavels beïnvloeden het dorp sterk. De voorkant van de huizen ligt aan weg, de achterkant grenst aan het landschap. Het dorpsbeeld varieert van compact tot open, waar huizen en groen elkaar afwisselen. Molens, fabrieksschoorstenen of kerktorens komen boven de bebouwing uit.

Stadskanaal in 1933

Ontginningsdorpen

Structuur

Kenmerkend voor het ontginningsdorp is het systeem van een kanaal met zijwegen. De zijwegen staan recht of schuin op het kanaal. De ontginningsdorpen volgen deze georganiseerde structuur. Doordat de zijwegen op gelijke afstanden liggen, ontstaat er een herkenbaar patroon. De grens met een volgend ontginninggebied wordt ook wel concessie genoemd. Dit is vaak aangegeven door een onverharde achterweg of een sloot.

Aan beide kanten van het diep zijn wegen aangelegd. Eén van deze wegen is een belangrijke doorgangsweg, daarom is deze

kant van het ontginningsdorp het dichtst bebouwd en wordt de wegzijde genoemd.

De andere weg is alleen bereikbaar via bruggen vanaf de doorgaande route en dus veel minder dicht bebouwd. Dit heet de landzijde. Aan de wegzijde zijn verschillende functies te vinden, terwijl aan de landzijde vooral woningen en agrarische functies voorkomen. Daardoor is het verschil in bouwstijlen aan de wegzijde groter dan aan de landzijde.

Bijzondere plekken zijn de bruggen en sluizen. Daar waren vroeger veel huizen, bedrijvigheid en functies zoals de kerk, winkels en kleine bedrijven.

Plaatsing bebouwing

De huizen in het ontginningsdorp staan vrij en in één lijn, dicht bij het kanaal. De nok van de daken staan haaks op het kanaal. In sommige gevallen is het dak gericht op de wijken. Dat zijn smalle sloten die vanaf het kanaal het land in lopen om water af te voeren. Daardoor staan sommige huizen een beetje schuin ten opzichte van het kanaal. Rond de bruggen, sluizen en het centrale deel van het dorp staan de huizen dicht bij elkaar, waardoor het lijkt op een wand. Naar de randen van het dorp wordt de bebouwing minder dicht en zijn er tussen de huizen doorkijkjes naar het open landschap.

De afstand tussen de openbare ruimte en de bebouwing is klein, doordat de woningen dicht op het kanaal zijn gebouwd. In het centrum en bij sluizen is deze overgang vaak een smalle stoep, soms met een geveltuintje. Op andere plekken zijn er ondiepe voortuinen. Deze tuinen worden van de openbare ruimte gescheiden door een haag die typisch is voor de streek.

Gebouwen

In de ontginningsdorpen langs het diep zijn er veel verschillende soorten gebouwen. Er staan zowel kleine arbeidershuizen als grote Oldambster boerderijen. Aan de kant van de weg komen door de verschillende

bebouwing dicht op het kanaal

verschillende soorten woningen

Ontginningsdorpen

functies, meer verschillende gebouwtypen voor. Aan de landzijde zijn alleen boerderijen en woningen te vinden. De boerderijen zijn vaak van het Oldambtster en Veenkoloniale type. Arbeiders- en kapiteinswoningen zijn van het krimpentype. Aan de wegzijde staan woon-winkelpanden en gewone huizen. In de gebieden waar de industrie veel is gegroeid, staan er (voormalige) fabrieken en directeursvilla's.

De gebouwen in het ontginningsdorp hebben allemaal een eigen uitstraling, maar zorgen voor een samenhangend geheel. Dit komt doordat de hoofdvormen van de gebouwen op elkaar lijken en door het gebruik van een beperkt aantal materialen

en kleuren. In het ontginningsdorp zijn de gevels vaak gemaakt van donkere, aardse tinten en Groninger rode baksteen. De daken zijn gedekt met oranje of donkergrijze keramische pannen. Bij villa's worden ook gebroken wit pleisterwerk en geglazuurde pannen gebruikt.

Inrichting

De hoeveelheid groen in het ontginningsdorp is beperkt. Er zijn grasvelden langs de steile oevers van de kanalen en soms staan er bomen langs het kanaal. Ook het gebied rondom de kerk is groen, met een eenvoudige inrichting van gras en grote bomen. Bij de sluizen ziet de openbare

ruimte er anders uit, met stenen kades in plaats van groen.

Een ontginningsdorp is langgerekt en heeft geen duidelijke grenzen. Sluizen en bruggen zijn belangrijke plekken voor het dorp. Ook de kerk en het gebied eromheen zorgen voor een duidelijke onderbreking van de lange rij huizen.

Het straatbeeld is besloten en contrasteert sterk met het open karakter van het landschap. Door het doorgaande karakter van de route langs de wegzijde wordt het autoverkeer tegenwoordig steeds vaker van de voetgangers gescheiden door een stoep. De weg aan de landzijde was alleen

bedoeld voor de direct aanwonenden en is daarom vrij smal, vaak niet breder dan een (vracht)auto. De inrichting van deze route is informeel wat betekent dat voetgangers, fietsers en automobilisten gebruik maken van dezelfde ruimte.

De materialen en kleuren die gebruikt worden bij het inrichten van het ontginningsdorp zorgen voor een rustig en eenvoudig beeld. Tegenwoordig wordt asfalt gebruikt, samen met klinkers in verschillende formaten en patronen, die vaak aardetinten hebben. Ook betontegels worden toegepast. Het straatmeubilair heeft een donkere kleur.

links de landzijde, rechts de wegzijde met stijl, groene oevers en bomen

In het kort

- Ontginningsdorpen zijn ontstaan door het droogmaken en bewerken van veengebieden voor de turfwinning.
- De ontginningsdorpen liggen vooral in de Veenkoloniën en hebben een structuur langs kanalen.
- De dorpen hebben een rechte indeling met een kanaal en aan beide zijde straten met wegen die hier haaks op staan.
- Bruggen en sluizen zijn belangrijke plekken waar vaak meer bebouwing en functies te vinden zijn.
- De huizen staan in één lijn langs het kanaal, met de daken haaks erop of de verkaveling volgend.
- De tuinen zijn klein en worden gescheiden van de openbare ruimte door een haag.
- Er staan verschillende soorten gebouwen, van kleine woningen tot grote boerderijen en villa's.
- Er is weinig openbaar groen. Bomen staan langs het kanaal en er ligt gras bij de kerk.
- De doorgaande weg heeft een stoep, de landzijde is smaller en minder druk.

An aerial photograph of a village, likely in the Netherlands, featuring a prominent windmill in the center. The village is surrounded by green fields and trees. The image is overlaid with a semi-transparent teal filter.

2A. Dorpsontwikkeling tips

Deel 2 - Algemeen

Opgaven

Dit deel bevat tips waarmee de eigenschappen van de dorpen worden behouden of versterkt. De opgaven in de dorpen zijn te verdelen in bouwen en opnieuw inrichten.

- Bij bouwen wordt er verschil gemaakt tussen sloop en vervangende nieuwbouw en in- en uitbreiding. Inbreiden betekent dat er gebouwd wordt op een leeg stukje land in een dorp. Uitbreiding betekent dat het dorp naar buiten toe wordt vergroot.
- Bij het (her)inrichten van de (openbare) ruimte in het dorp is er een verschil tussen lege plekken die vrijkomen door sloop en de openbare ruimtes zoals straten en bijzondere plekken. Beide worden op een andere manier ontworpen en ingericht.

Noties vooraf

Voor elk ontwerp geldt dat het bruikbaar moet zijn, lang mee gaat en passend in zijn omgeving is. Om tot een goed ontwerp te komen zijn nog vier punten belangrijk.

1. Het is belangrijk om vroeg met de gemeente in overleg te gaan. Zij kan aangeven wat op basis van het omgevingsplan en het beleid mogelijk is. Aanvragen die niet binnen de kaders passen, zijn vaak goed te bespreken, zolang ze bijdragen aan de kwaliteit.
2. Afhankelijk van de opdracht kan het nodig zijn om samen te werken met een (landschaps-) architect, stedenbouwkundige of dorpsbouwmeester. Ontwerpers kunnen helpen de opdracht duidelijker te maken. Ook kunnen zij de mogelijkheden in beeld te brengen en manieren aanreiken om samen tot een goed ontwerp te komen en het plan uit te werken.
3. Een goed plan houdt rekening met de cultuur en geschiedenis van de plek. Een duidelijk beeld van de kenmerken van de plek en de omgeving vormen de basis voor elk ontwerp. Daarnaast is een goed ontwerp niet alleen passend op de plek, maar voegt het zich ook in de buurt, het dorp en/of het landschap.
4. Een goed ontwerp helpt ook bij het oplossen van maatschappelijke problemen. Kijk welke koppelkansen er zijn en vraag extra hulp als dat nodig is. Een koppelkans is een mogelijkheid om twee (of meer) dingen slim tegelijk te doen.

Tips

Voor het bouwen in, en het (her-)inrichten van dorpen zijn er tips beschreven. De tips bestaan uit basistips die altijd gelden. Ook worden er extra tips gegeven voor sloop en vervangende nieuwbouw, in- en uitbreidingslocaties, de inrichting van vrijgekomen erven en voor de openbare ruimte. Bij de tips staan afbeeldingen die de goede voorbeelden laten zien. Soms staan er ook tekeningen bij ter ondersteuning. Na de tips worden er belangrijke punten genoemd die gelden voor bepaalde soorten dorpen.

Maatwerk

Plannen kunnen verschillen in aard, omvang en eigenaar. Vaak is daarom bij de opgestelde basistips, aanvullende tips en aandachtspunten extra maatwerk nodig. Er wordt dan rekening gehouden met alle verschillende onderdelen en voorwaarden van het dorp.

The background image shows a street scene in a Dutch village. A prominent church tower with a clock face is visible in the background. In the foreground, there are bicycles parked on the street and a low wall with some greenery. The entire image is overlaid with a semi-transparent teal color.

2B. Dorpsontwikkeling tips voor bouw en herinrichting

De basis

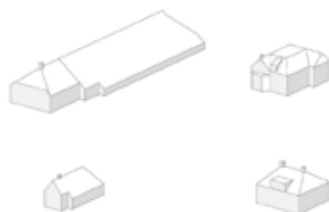
De bebouwing is dorps van schaal, met een passende verhouding tussen kavel en bebouwd oppervlak. De voorkeur gaat uit naar vrijstaande bebouwing van één bouwlaag met kap en (gedeeltelijk) lage goothoogte.

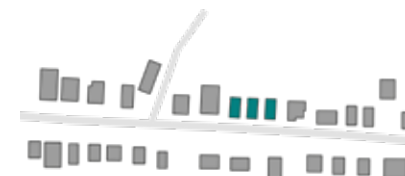
Iedere woning krijgt een eigen uitstraling die past bij het dorpsbeeld.

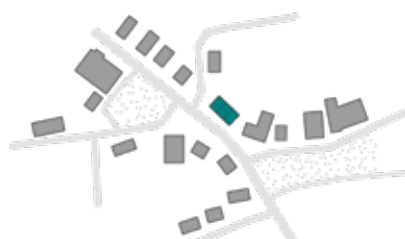
De (eigentijdse) vertaling van aanwezige traditionele gebouwtypen, zoals Oldambsterboerderij, villa, krimpen- of dwarshuis wordt aangemoedigd.

Niet te veel dezelfde woningen naast elkaar. Bij dezelfde woningen kunnen kleine verschillen, bijvoorbeeld in kleur, ervoor zorgen dat het past bij het dorp.

Rijtjeshuizen beperkt houden; korte rijen kunnen in sommige gevallen passend zijn.

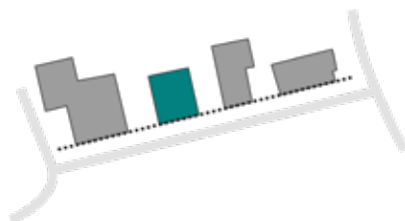

Bijgebouwen zijn kleiner dan het hoofdgebouw.

Sloop en nieuwbouw

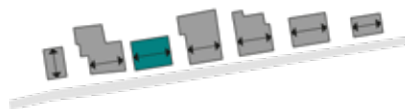
Nieuwe huizen komen op ongeveer dezelfde plek als de oude huizen. Ze moeten goed passen in het straatbeeld.

Bouwmaterialen en kleuren die passen bij de bebouwing in de omgeving.

De nokrichting moet gelijk zijn aan de andere huizen in de buurt.

Bomen en sloten blijven zoveel mogelijk behouden. Ze worden meegenomen in het ontwerp.

De hoogte en grootte van nieuwe huizen moeten passen bij de omgeving. Grote gebouwen kunnen worden verdeeld in kleinere delen.

Aandachtspunten voor dorpstypen

- Bij **wierdedorpen** en **kruisdorpen** de bebouwing langs de hoofdweg dicht op elkaar.
- De verdichtingen rondom bruggen en sluizen in **kruisdorpen** en **ontginningsdorpen** herkenbaar houden. Bij **wegdorpen** en **dijkdorpen** het dichte bebouwingsbeeld in het centrum van de dorpen behouden.
- Bij grootschalige bebouwing in **wegdorpen** de kenmerkende verschillen in grootte en positie van boerderijen en woningen gebruiken.
- In **wierdedorpen** worden bijgebouwen dichtbij bij de (voorkant van de) hoofdgebouwen geplaatst. Dat zorgt ervoor dat de tuinen samen één groot, groen gebied maken.
- Bij **esdorpen** liever geen erfafscheidingen aan de voorzijde toepassen. Het gras van de openbare ruimte door laten lopen tot aan de woning.

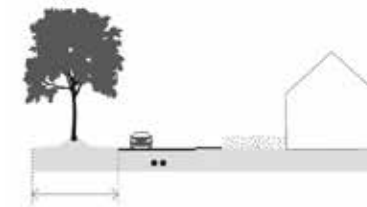
In- en uitbreiding

De meest logische plekken om te bouwen in een dorp zijn open stukken grond.

Natuurlijke elementen, zoals bomen en sloten, moeten behouden blijven. Nieuwe gebouwen houden voldoende afstand.

Als bouwen in het dorp niet kan, dan moet dat aan de rand van het dorp. De beste keuze zijn plekken die vanuit het ontstaan van het dorp en de geschiedenis logisch zijn.

Zichtlijnen naar herkenningspunten in het dorp en/of doorzichten naar landschap blijven open.

Bouwplekken moeten aansluiten op de structuur van het dorp.

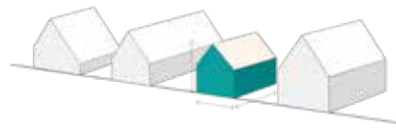

De wegen en paden moeten passen bij de structuur of de geschiedenis van het dorp.

In- en uitbreiding

De meest voorkomende gebouwgrootte in de straat is het uitgangspunt voor nieuwbouw. Op plekken waar nieuwe woningen tegen het dorp aan komen, wordt goed gekeken naar hoe deze huizen geplaatst en gericht worden. Ze moeten passen bij hoe de bestaande huizen eruitzien.

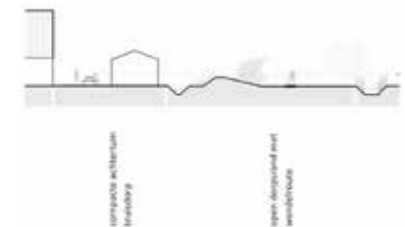
Felle kleuren in de openbare ruimte en op de gebouwen zorgen voor onrust. Veelvoorkomende kleuren in het dorp of in het landschap passen beter.

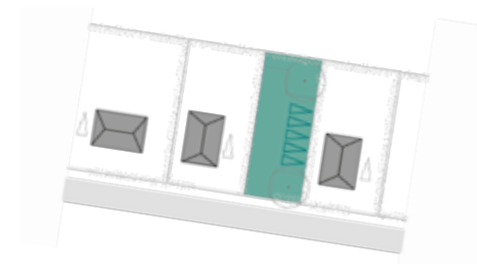
Zo min mogelijk verharding toevoegen. Het groenbeeld past bij het dorps type en/of het landschap.

De rand van een nieuwe wijk moet goed passen bij het landschap en het soort dorp.

Parkeren gebeurt als het kan op eigen terrein. Groene parkeervakken kunnen soms ook.

Aandachtspunten voor dorps typen

- Geen inbreiding in de historische kern bij **esdorpen**. Ook niet in gebieden die deel uitmaken van groene gebieden die vanuit het landschap het dorp in lopen. Hierdoor blijft er lucht en ruimte in het esdorp.
- Bij **wierdedorpen** niet in tuinen bouwen, zodat het contrast tussen deze open binnenterreinen en de bebouwde straten behouden blijft.
- Bij het bouwen in **ontginningsdorpen** aansluiten bij de regelmatige opbouw van het dorp. Het verschil tussen de weg- en landzijde herkenbaar houden.
- Bij uitbreidingen van **komdorpen** en **streekdorpen** hun herkenbare dichte of langgerekte vorm van bebouwing behouden.

Herinrichting

Ruimtes worden eenvoudig ingericht met gebruik van een beperkt aantal materialen in passende kleuren.

Het groenbeeld van het dorp wordt versterkt. Daarbij rekening houden met de boven- en ondergrondse groeiruimte.

Zo min mogelijk verharding toepassen. Grastegels of halfverharding kunnen een oplossing bieden.

Als er straatmeubilair nodig is, dan past het bij het dorp of het landschap.

Bestaande natuur, zoals bomen en sloten, krijgen een plek in het ontwerp.

Erfgrenzen hebben een groen karakter met streekeigen hagen (eventueel met gietijzeren of houten hek). Als er weinig ruimte is, vormt een stoep of geveltuintje de overgang tussen woning en straat.

Vrijgekomen percelen

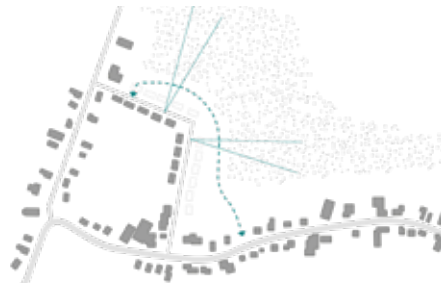
Vrijgekomen grond kan helpen om het dorp te verbeteren. Bijvoorbeeld door een pad toe te voegen of een lege plek op te vullen.

De inrichting wordt aangepast aan de grootte van de beschikbare ruimte.

Aan de rand van het dorp kunnen deze plekken de overgang naar het landschap passender maken.

Kleine gebouwen of geparkeerde auto's kunnen op een plek staan die minder in het zicht is.

Een zorgvuldige overgang van het vrijgekomen erf met haar omgeving is gewenst.

Aandachtspunten voor dorpstypen

- In **esdorpen** worden vrijgekomen erven gebruikt voor meer lucht en ruimte in het dorp.
- Bij **wegdorpen** in het Zuidelijk Westerkwartier is het de moeite waard om te kijken of er ruimte is voor groene invulling. Bijvoorbeeld door houtsingels vanuit het landschap door te trekken tot aan de hoofdweg.
- In **ontginningsdorpen** kunnen op vrijkomende erven gedempte wijken weer opengegraven worden.
- Bij **wierdedorpen**, **kruisdorpen** en de dichtbebouwde delen van **dijkdorpen**, **wegdorpen** en **ontginningsdorpen** moeten storende gaten worden vermeden.

Openbare ruimte

Het dorp heeft een samenhangende opbouw. Er is ruimte voor verschillen tussen de delen van het dorp. De inrichting van andere gebieden passen bij de bestaande situatie.

Belangrijke plekken in de openbare ruimte, zoals de ruimte rondom de kerk, de dorpshaven of bij de brug, verdienen een bijzondere sfeer.

Bestaande kronkels en plaatselijke verbredingen in de openbare ruimte behouden. De rijbaan is zo smal mogelijk.

Parkeerplaatsen, drempels, straatmarkeringen en verkeersborden vallen niet te veel op in het straatbeeld. De openbare ruimte nodigt uit om elkaar te ontmoeten.

Verschillende soorten streekeigen beplanting past het beste. Voor- en achtertuinen kunnen bijdragen aan de kwaliteit van de openbare ruimte.

Aandachtspunten voor dorpstypen

- De hoofdweg in **esdorpen** en **wegdorpen** hebben aan beide kanten gras en bomen.
- In **ontginningsdorpen** worden onderbrekingen in de grasoevers met laanbomen langs de kanalen en sloten vermeden.
- In **wierdedorpen**, **kruisdorpen** en **ontginningsdorpen** worden beschermingen van de oevers, bijvoorbeeld kademuren met veel aandacht ontworpen. Daarbij ruimte houden voor aanlegsteigers.
- Op logische plekken de hoofdweg van **wegdorpen** en **ontginningsdorpen** bijzonder maken. Dit helpt om de weg minder lang te laten voelen en om beter de weg te vinden.

3. Groninger dorpsbebouwing gebouwtypologieën

Deel 3 - Algemeen

Deel 3 van deze ontwerpleidraad is gebaseerd op de publicatie 'Dorpsbebouwing in Groningen' uit de jaren '80. Vooral de derde en laatste versie uit 2017 is gebruikt. Dit boekje werd toen gemaakt als bijlage bij plannen voor welstand en beeldkwaliteit in verschillende dorpen in Groningen.

Het doel van het boekje was om te laten zien hoe de bebouwing van de dorpen ervoor zorgt dat er grote samenhang is in de dorpen. Veel gebouwen lijken op elkaar, vooral als ze in dezelfde tijd zijn gebouwd. Op basis van die overeenkomsten in vorm, grootte en uitstraling zijn er verschillende woningtypes benoemd. Deze zijn verdeeld in vijf categorieën (krimpentype, Groninger dwarshuis, Groninger villa, Amsterdamse School en Delftse School) en verder uitgelegd aan de hand van hun kenmerken.

In deze ontwerpleidraad is die werkwijze overgenomen. De typische eigenschappen van elk traditioneel woningtype zijn vertaald naar duidelijke richtlijnen voor kwaliteit en uiterlijk voor het ontwerpen van een nieuwe woning. Ook wordt aangegeven welke woningtypes van nu het beste passen bij de kenmerken, bijvoorbeeld een levensloopbestendige woning van 80 tot 100 m².

Daarnaast is onderzocht of de woningtypes van vroeger nog voldoen aan de huidige

wetten en regels. Als dat niet zo is, worden oplossingen voorgesteld om de woning toch aan de regels te laten voldoen, zónder dat het originele karakter verloren gaat. Er is daarbij verschil gemaakt tussen particulier bouwen (in opdracht van de eigenaar) en projectmatig bouwen (door aannemers).

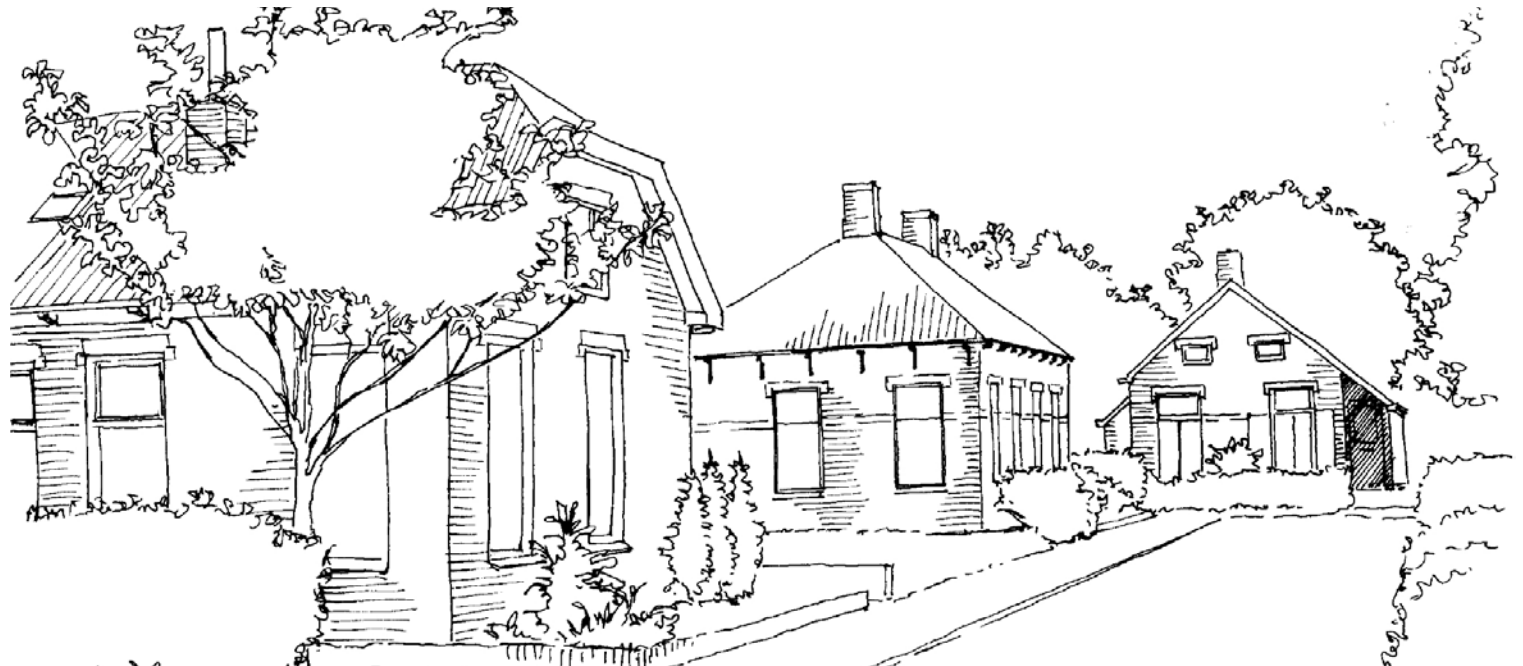
Ook is onderzocht welke kleinere onderdelen, zoals erkers, dakkapellen of aanbouwen, passen bij welk type woning. Deze elementen kunnen gebruikt worden om een woning groter te maken, terwijl de uitstraling passend blijft bij de typologie en het dorp.

Omdat er in dorpen steeds meer oudere mensen wonen, is er meer vraag naar appartementen. En ook voor jongeren of starters is een appartement een geschikte woning. In het laatste deel van dit hoofdstuk gaat het daarom over bijzondere en grote

gebouwen in dorpen. Denk aan gebouwen zoals gemeentehuizen, fabrieken, stations of scholen. Deze gebouwen kunnen helpen als voorbeeld bij het ontwerpen van nieuwe appartementen die goed passen in het dorp.

In het kort

- Verschillende typen verdeeld over vijf categorieën.
- Per periode heeft de bebouwing veel onderlinge overeenkomsten.
- Deze karakteristieke kenmerken zijn vertaald naar beeldkwaliteitscriteria.
- Toets aan huidige wet- en regelgeving.
- Ontwerpstrategieën per type om te voldoen aan wet- en regelgeving.
- Ontwerpstrategieën voor extra m² passend bij de kenmerken van een type.
- Inspiratie voor het ontwerp van grotere gebouwen zoals appartementencomplexen.

3A. Bouwen in een dorp basisprincipes

Principe 1

Het gebouw heeft een helder ontwerpidee

Het is belangrijk dat een gebouw iets positiefs toevoegt aan de plek en de omgeving. Een gebouw moet passen bij de omgeving. Daarom heeft elk bouwplan een duidelijk idee achter het ontwerp. Dit idee is terug te zien in de vorm en opbouw van het gebouw. Soms laat het ontwerp ook iets zien van de tijd waarin het is gemaakt. De plek van het gebouw past bij het ontwerpidee. Het ontwerpidee kan aansluiten op de bestaande kenmerken van de omgeving of van het gebouw. Maar het ontwerpidee kan ook bewust het verschil opzoeken met de omgeving of het bestaande gebouw (ook bij een monument).

Uitgangspunten

- Het plan is passend voor de locatie.
- Er zit een duidelijk en makkelijk te begrijpen idee achter het plan.
- Het plan houdt rekening met de omgeving en voegt daar iets positiefs aan toe.
- Hoe vernieuwender en opvallender het plan is, hoe meer aandacht het verdient. Een plan laat zien dat het van kwaliteit is.

Principe 2

Het gebouw past op de plek

Het is belangrijk dat een gebouw goed past op de plek waar het komt. Het moet aansluiten bij de omgeving en de andere gebouwen eromheen. Het gebouw moet niet te groot of te klein zijn voor de kavel waarop het staat. Ook de delen van het gebouw, zoals een aanbouw, moeten goed passen bij het geheel. Een te grote aanbouw kan ervoor zorgen dat het huis kleiner lijkt. Als een woning veel hoger is dan de rest van de straat, kan dat raar staan. Een gebouw hoeft er niet precies hetzelfde uit te zien als de rest, maar het moet wel van goede kwaliteit zijn.

Uitgangspunten

- De grootte en vorm van het gebouw passen goed bij de omgeving en het stuk grond waarop het staat.
- De verschillende delen van het gebouw passen bij elkaar en bij het hele gebouw.
- Er is nagedacht over hoe het gebouw past bij wat er al staat, vooral als het om een oud of belangrijk gebouw gaat.
- Alles samen vormt een duidelijk geheel dat er krachtig en evenwichtig uit ziet.

Principe 3

Het gebouw is met zorg en aandacht ontworpen

Naast de plek en het ontwerp is ook de vorm belangrijk voor een gebouw. Kleuren, zoals die van de kozijnen of stenen, maken het gebouw compleet. Het is belangrijk dat het idee van het ontwerp ook terugkomt in de details. Denk aan de materialen en kleuren die gekozen worden. Ook de plaats van ramen en deuren in de gevel is belangrijk. Zo moet bijvoorbeeld de indeling van de gevel passen bij de functie; de gevel van een winkel is anders dan de gevel van een woning.

Uitgangspunten

- Het idee achter het ontwerp is goed uitgewerkt. Dit is te zien in de omgeving, het gebouw zelf, de vorm en de details.
- De verschillende onderdelen van het gebouw passen bij elkaar. Denk aan de gevel, het dak en hoe de structuur van het gebouw er uit ziet.
- De details, zoals de afmetingen, materialen en kleuren, zorgen ervoor dat het ontwerp goed past bij deze tijd.
- Bestaande stijlen mogen geen simpele kopie zijn.

3B. Gebouwtypologieën krimpentype

In het kort

- Het krimpenhuis is vernoemd naar de versmallingen, 'krimpen', die de brede schuur verbinden met het smallere voorhuis (trappen in de gevel).
- Oorspronkelijk was het een boerderijtype op het platteland, vergelijkbaar met de Oldambtster boerderij, waarin alle functies onder één dak zaten.
- De meest voorkomende variant was een eenvoudige woning voor landarbeiders met één kamer (voor) en een stal (achter).
- Krimpen ontstonden waarschijnlijk toen het woongedeelte werd afgescheiden en men hogere gevels wilde voor meer licht en uitstraling.
- Het krimpenhuis komt in heel Groningen voor, met regionale verschillen maar met een herkenbare basisvorm.
- In de Veenkoloniën ontstonden grotere, rijk versierde varianten, waaronder keuterijen uit de jaren '20 en '30.
- Na de jaren '30 werd het krimpenhuis nauwelijks nog gebouwd en goed bewaarde exemplaren zijn zeldzaam doordat er veel zijn gesloopt of verbouwd.

Het krimpenhuis is vernoemd naar de zogenaamde krimpen. Dit zijn versmallingen die ervoor zorgen dat het brede achterhuis overgaat in een smaller voorhuis. Meestal zitten deze versmallingen aan beide kanten van het huis.

Vroeger was het krimpenhuis een boerderijtype dat vooral op het platteland voorkwam. Het lijkt veel op de Oldambtster boerderij. In een krimpenhuis zit alles - woning en stal - onder één dak. Het meest komt een eenvoudige landarbeiderswoning voor. Dat is een huis met één kamer en daarachter een stal. De krimpen ontstonden waarschijnlijk toen het woongedeelte een aparte plek kreeg en men hogere gevels wilde voor meer licht en een nettere uitstraling.

Het krimpenhuis komt overal in de provincie Groningen voor. In elke regio zijn er kleine verschillen, maar de basisvorm blijft herkenbaar. Naast boerderijtjes en landarbeiderswoningen, zijn er ook kleine burgerwoningen en 'winkelkeuters'. In de Veenkoloniën bestaan grotere soorten, waaronder rijk versierde huizen voor invloedrijke personen, zoals notabelen. Ook de keuterijen uit de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw zijn ruimer dan het eerste type.

Na de jaren '30 werd het krimpenhuis bijna niet meer gebouwd. Veel landarbeiders-

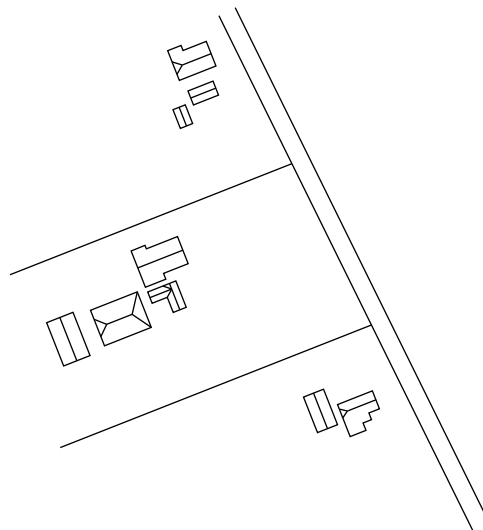
woningen stonden bij elkaar in kleine groepen. In de jaren '60 zijn veel van deze gesloopt. De overgebleven woningen zijn vaak verbouwd om te passen bij de huidige wensen. Hierdoor zijn goed bewaarde krimpenhuizen bijna niet meer te vinden.

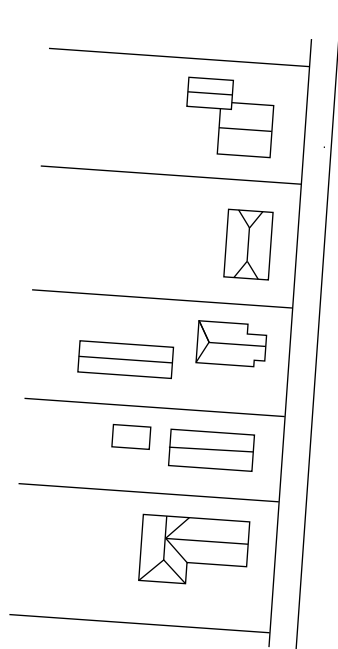
Beeldkwaliteit

Ligging

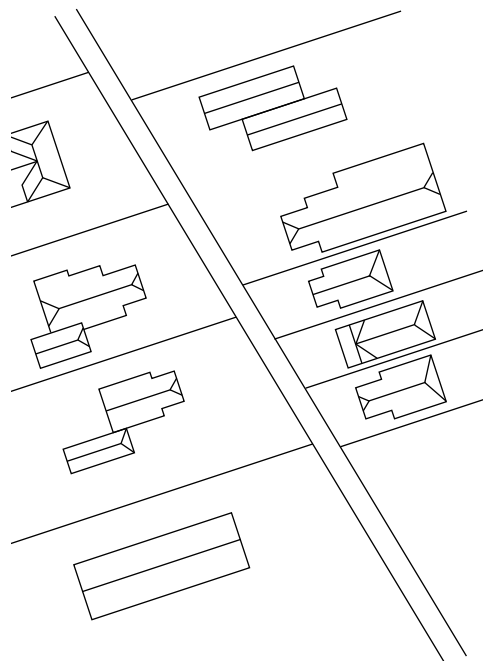
- Met de nok haaks op de weg of parallel aan de verkavelingsrichting.
- In de dorpen: bebouwing in de rooilijn.
- In het buitengebied: grotere gebouwen met meer afstand tot de weg, kleine gebouwen dichterbij de straat.

in het buitengebied staan grote gebouwen op grote afstand van de straat

haaks op de weg en in de rooilijn geplaatst

parallel aan de verkavelingsrichting met een vertande rooilijn

Massa en vorm

Grootte

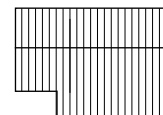
De grootte varieert van

- Landarbeidershuisje/ keuterij $\pm 75 \text{ m}^2$.
- Kleine burgerwoning of winkelkeuter $\pm 90 \text{ m}^2$.
- Grotere variant notabelenwoning $\pm 130 \text{ m}^2$.
- Krimpenboerderijen, meer dan 150 m^2 .

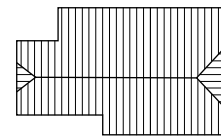
Samenstelling gebouwen

- Enkelvoudige bouwvorm met een woongedeelte en een schuurgedeelte.
- Variatie in bouwmassa ontstaat door verlenging van het achterste deel.

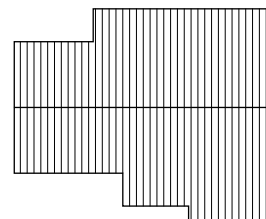
*asymmetrisch, 1-zijdig,
1 krimp, ca. 60 m^2*

*asymmetrisch, 2-zijdig,
2 krimpen, ca. 90 m^2*

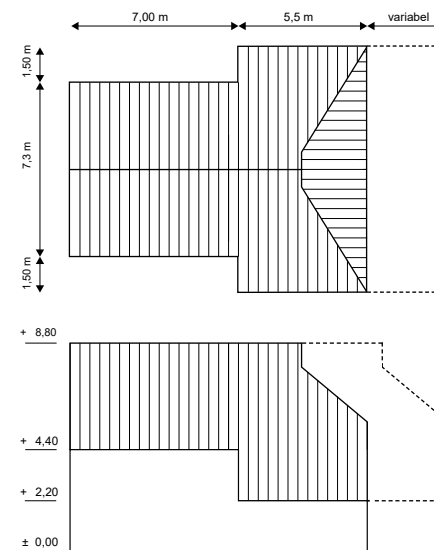

*asymmetrisch,
2-zijdig, 3 krimpen,
ca. 90 m^2*

Plattegrond

- Duidelijk langer dan breed, met in principe een rechthoekige grondvorm.
- De rechthoekige grondvorm versmald aan één of twee kanten (de zogenaamde krimpen) aan de voorzijde met een hogere gootlijn tot gevolg.
- Meerdere krimpen aan één zijde zijn mogelijk.
- Niet-symmetrische krimpen komen ook voor.
- Functiescheiding wonen (voor) en stal/ schuur/winkel/werkplaats (achter) vervalt.

principeplattegrond en -aanzicht krimpenhuis

Opbouw

- Het krimpentype heeft één doorlopende nok.
- Eén laag + kap.
- Goothoogte:
Kleine burgerwoning: $\pm 2,5$ m.
Grotere variant notabelenwoning: ± 3 m.
- Nokhoogte:
Kleine burgerwoning: $\pm 4,5$ m.
Grotere variant notabelenwoning: $\pm 5,5$ m.

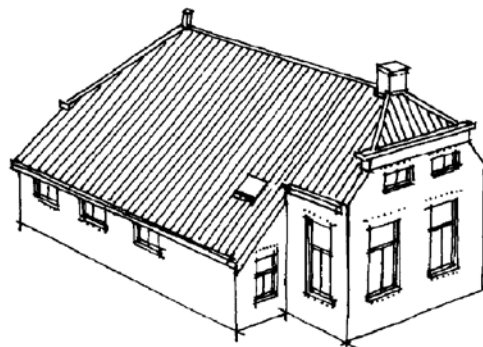
kleinere burgerwoning met topgevel

grotere notabelenwoning

Dakvorm

- Als basis heeft het krimpentype een zadeldak.
- Dakhelling is $\pm 43^\circ$.
- Aan de achterzijde bevindt zich vaak een dakschild uitgevoerd als wolfseinde voor voldoende hoogte voor schuurdeuren.
- Kopgevel aan de voorzijde met in het verlengde de schoorsteen of een wolfseinde met de schoorsteen op de nokpunt.
- Voorgevel uitgevoerd als lijstgevel, dat wil zeggen met een rechthoekig front met lijstgoot voorzien van 'oren' waarachter het dak schuin wegloopt. Komt vooral in de Veenkoloniën voor.

typische dakvorm

Aanzicht

Gevels

- Muren overheersend, ramen en deuren zijn ondergeschikt.
- Meestal een symmetrisch gevelontwerp
- Verticale geleiding.
- De grotere ramen zijn altijd hoger dan breed met een breedtemaat van ongeveer 90 cm.
- Lage zoldervensters op de verdieping van de voorgevel.
- Eigentijds ontwerp is ook passend.

symmetrisch ontwerp, maat van de ramen

vertikale geleiding, gesloten gevel

Ondergeschikte toevoegingen

- Traditioneel weinig extra toevoegingen.
- Dakkapel aan de voorzijde bij grotere krimp huizen in de Veenkoloniën.

dakopbouw bij de voorgevel

Beeldkwaliteit

Detaillering

- Eenvoudige detaillering met sobere goten aan het achtergedeelte.
- Aan de voorzijde is de detaillering gevarieerder.
- Topgevels voorzien van eenvoudige windveren of dekkers.
- Bij windveren in de topgevel ontbreken deze ter plaatse van de schoorsteen; hierdoor lijkt deze uit de gevel omhoog te komen.
- Soms toepassing van boerenvlechtwerk in de topgevels.
- Bij grotere typen in de topgevel vaak een klein dakoverstek met soms een gevelmakelaar.
- Bij wolfseinden vaak een lijstgoot, soms aangevuld met een fries.
- Lijstgevels zijn uitgevoerd met geprofileerde lijstgoten.
- Markante bekroning door een schoorsteen of een piron of pinakel.

sobere goten

pinakel of piron

topgevel voorzien van boerenvlechtwerk

windveren en makelaar

geprofileerde lijstgoot

Materiaal en kleur

- Rode Groninger baksteen en rode of gesmoorde, gebakken pannen.
- Bij het schuurgedeelte soms riet daar waar riet als dakbedekking gebruikelijk is.
- Soms pleisterwerk in een lichte kleur (vaak vanwege bouwtechnische redenen).
- Schilderwerk traditioneel wit/groen, waarbij de lichte onderdelen de bouwmassa accentueren.

plint of trasraam

pleisterwerk

traditionele kleurstelling

donkere, keramische dakpan

rode Groninger baksteen

rode, keramische dakpannen

Algemeen

De manier van wonen is in de afgelopen honderd jaar veel veranderd. Vandaag vinden mensen het krimpenhuis vaak te klein, vanwege de lage plafonds. Daardoor lijkt dit woningtype misschien minder geschikt voor nieuwe huizen. Toch zijn er ook grotere versies van het krimpenhuis, en die bieden juist veel mogelijkheden.

Een groter krimpenhuis kan goed gebruikt worden als inspiratie voor een levensloopbestendige woning. Dit komt door de flexibiliteit van het ontwerp: het huis kan aan de achterkant goed verlengd worden. Dat biedt veel ruimte in het ontwerp om het aan te passen aan de wensen van nu.

Toevoegingen zoals erkers, serres, dakkapellen of aanbouwen passen minder goed bij dit type woning, omdat ze niet bij het oorspronkelijke karakter horen.

Een middelgroot huis tussen de 75 en 100 vierkante meter en met alle woonruimtes op de begane grond is goed mogelijk. De grotere variant van het krimpenhuis heeft bovendien een verdieping met voldoende stahoogte, waardoor een woning van 90 tot 120 vierkante meter haalbaar is.

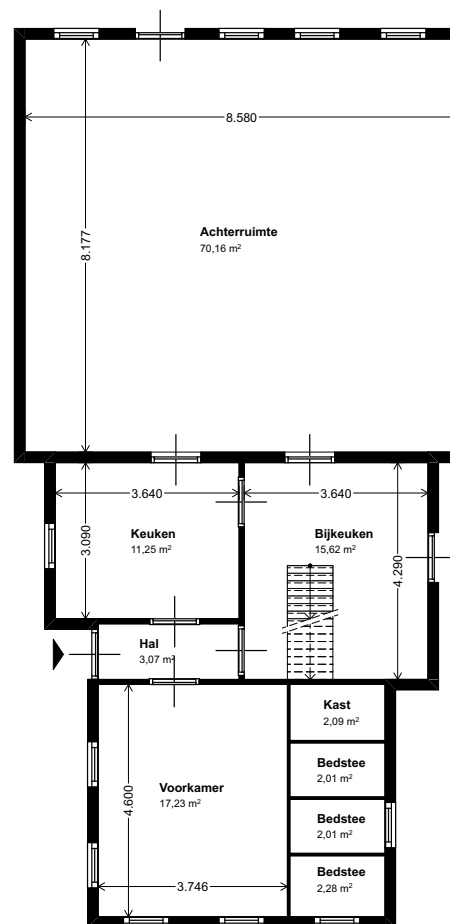
Het krimpenhuis past perfect op smalle, diepe kavels. De woning kan dan haaks op de straat of juist parallel aan de

verkavelingsrichting worden geplaatst. Als de typische kenmerken van het krimpenhuis behouden en gerespecteerd worden, kan dit type huis een uitstekende basis zijn voor een eigentijdse woning die aan alle regels

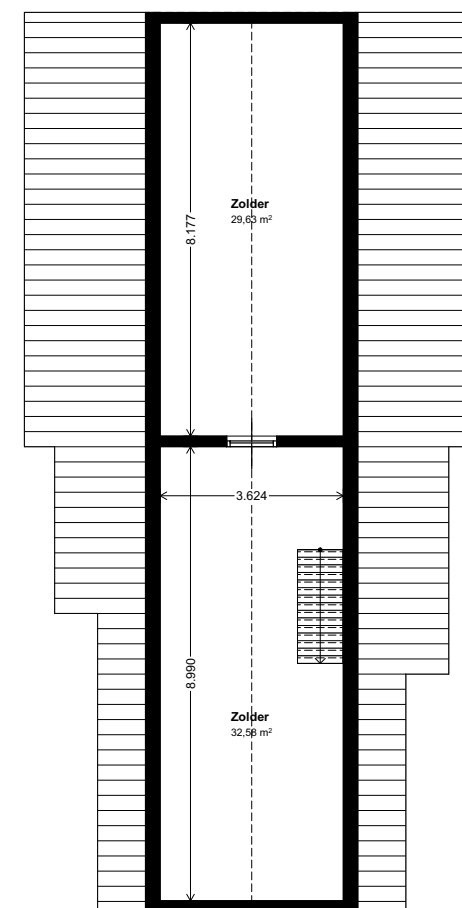
voldoet. Het ontwerp is eenvoudig, maar door het gebruik van goede, duurzame materialen en verfijnde details krijgt het een uitstraling die ervoor zorgt dat het gebouw in zijn omgeving past.

Ontwerputgangspunten

- Een krimpenhuis past het beste op een smalle, diepe kavel.
- Het huis heeft veel ruimte op de begane grond en minder boven.
- Daardoor is het goed geschikt als levensloopbestendige woning.
- De bijgebouwen staan achter op de kavel, apart van het hoofdgebouw
- De verhouding tussen voor- en achterzijde is ongeveer 1:3 – 2:3.
- Een open ruimte onder de kap (vide), bijvoorbeeld in de woonkamer, eetkamer of keuken, zorgt voor meer licht.
- De dakgoot is op maximaal 2,5 tot 3,0 meter.
- De nok is op maximaal 4,5 tot 5,5 meter.
- Een goede verhouding tussen goot- en nokhoogte is belangrijk.
- Dakkapellen alleen op het achterste deel van het dak plaatsen.
- Andere kleine toevoegingen passen niet goed bij dit soort huis.
- De detaillering is eenvoudig, maar verfijnd.
- Materialen hebben een hoge kwaliteit.

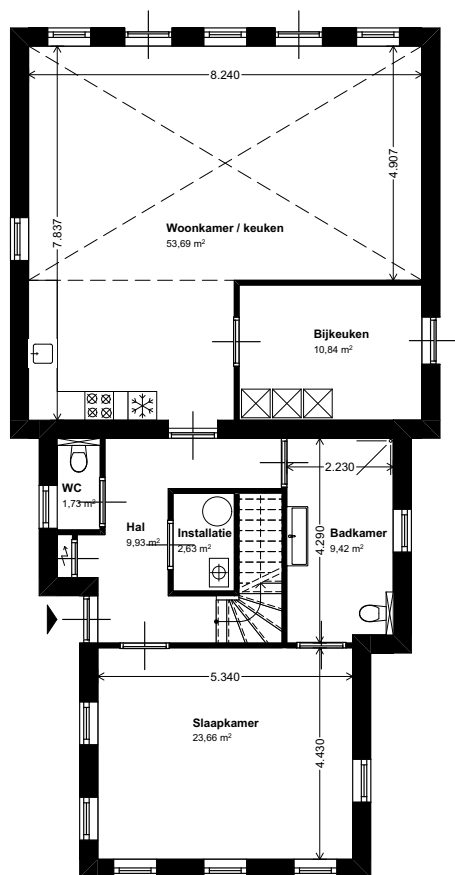
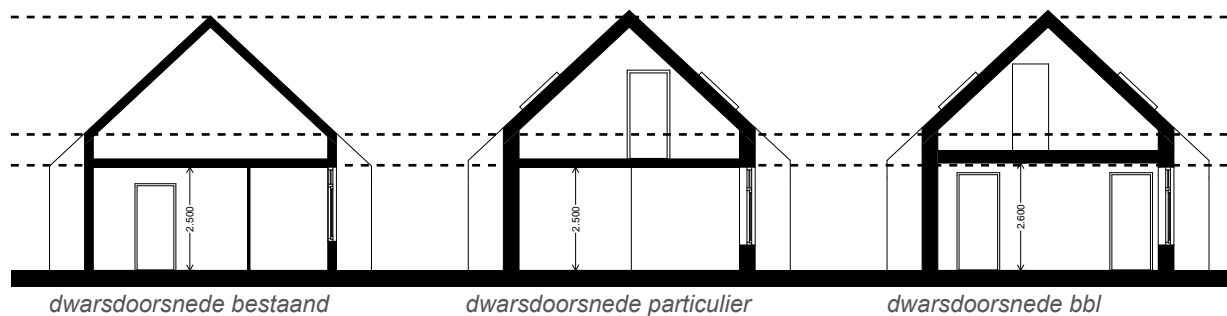
Begane grond

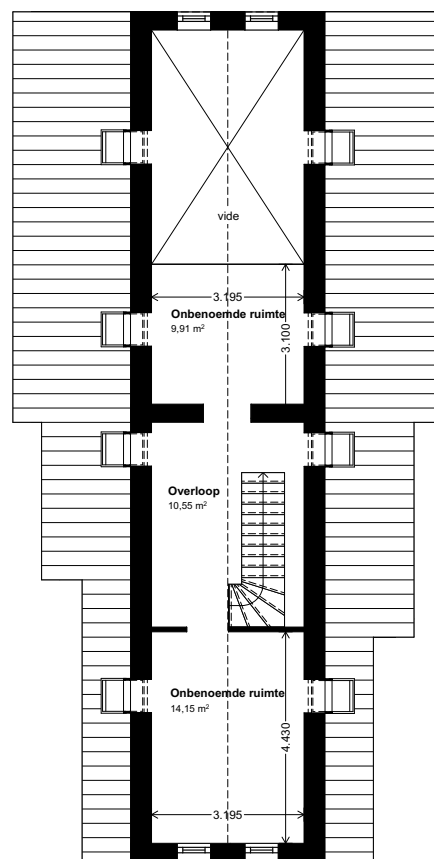
Eerste verdieping

ontwerp voor een krimpenhuis uit 1924

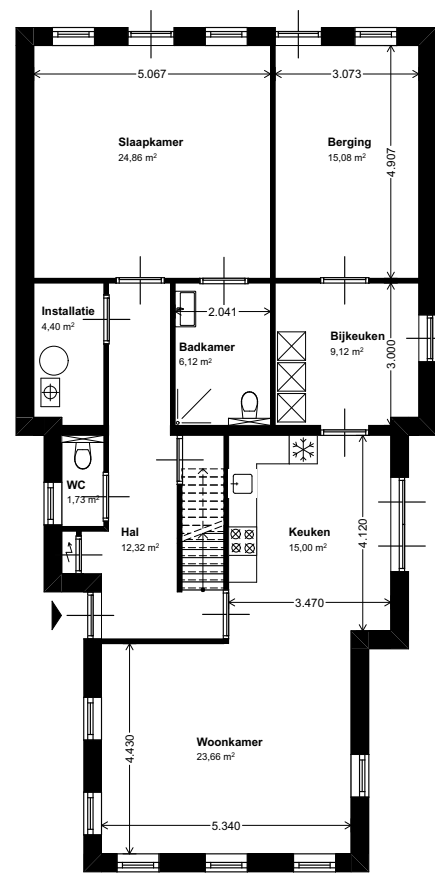
...en nu

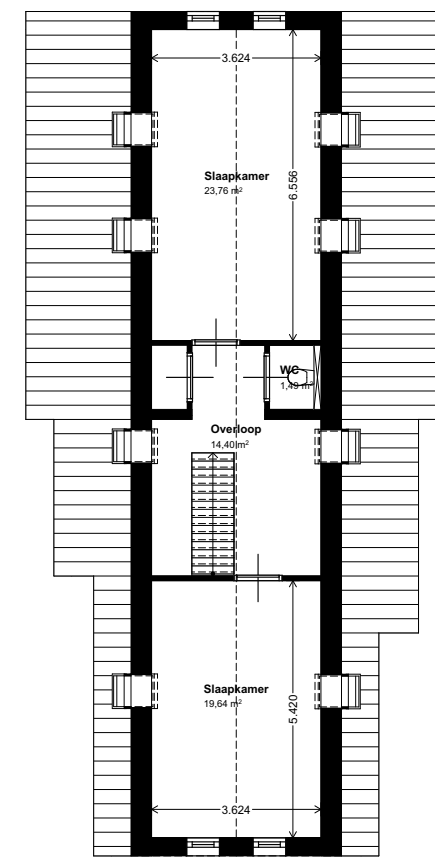
begane grond

eerste verdieping

begane grond

eerste verdieping

krimpentype besluit bouwwerken leefomgeving - particulier

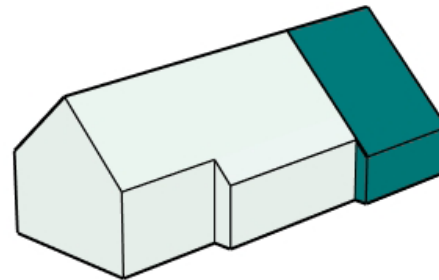
krimpentype besluit bouwwerken leefomgeving

“We zijn altijd opzoek naar een regio-specifieke oplossing met veel aandacht voor bruikbare plattegronden, duurzame materialen, hoge comfort en passief bouwen.”

DAAD Architecten

Extra krimp

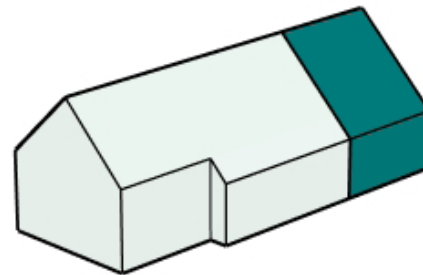
Bij het maken van een nieuw ontwerp kan een extra krimp aan de achterzijde voor een groter huis zorgen dat past bij de wensen van nu. Zo ontstaat een gebouw dat lijkt op een traditioneel krimpenhuis.

extra krimp

Verlenging achterkant

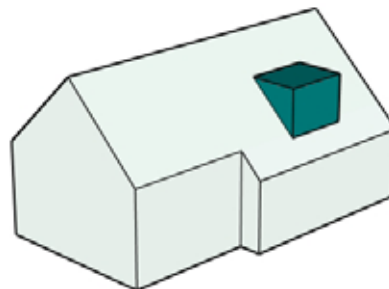
Door het gebouw bij een eigentijds ontwerp naar achter te verlengen, ontstaat er meer ruimte zonder het straatbeeld aan te tasten. Dit past goed bij het oorspronkelijke idee van krimpenhuizen, waarbij de schuren afwisselend lang zijn.

verlenging aan de achterkant

Dakkapel

Een dakkapel past eigenlijk niet bij het krimpentype. Door in een nieuw ontwerp een bescheiden dakkapel toe te voegen, ontstaat er extra ruimte op de bovenverdieping. Omdat de dakkapel achter op het dak geplaatst wordt valt deze minder op en wordt het straatbeeld niet aangetast.

dakkapel op het achterste deel

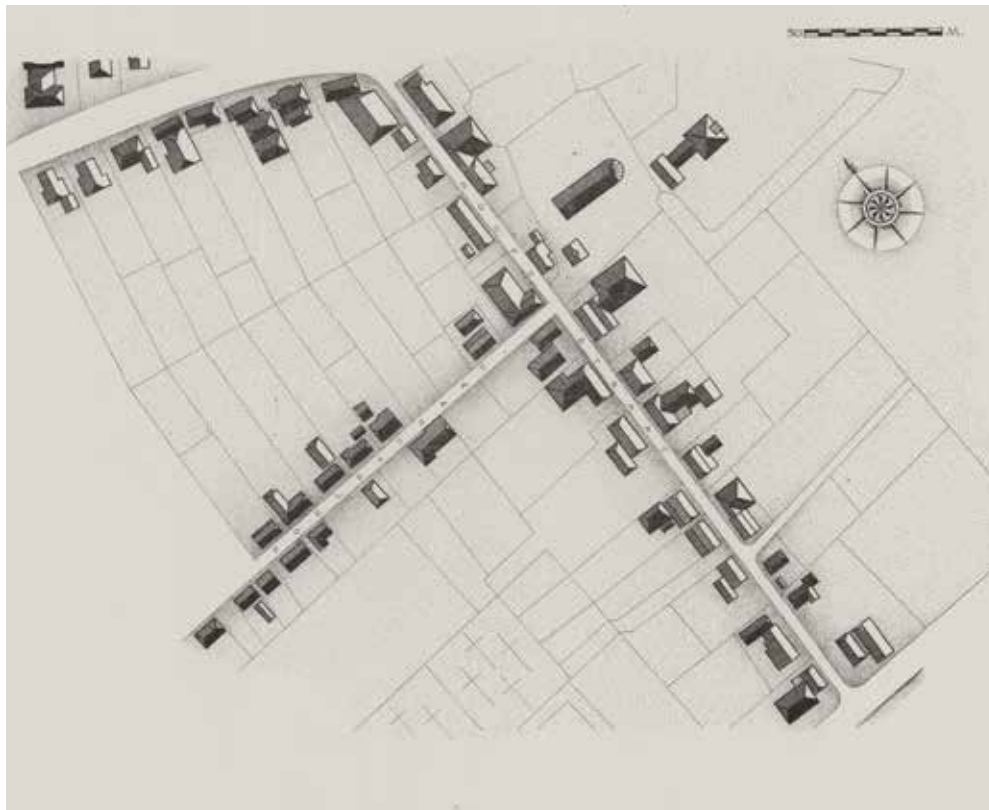
ontwerp voor een krimpenhuis door +Peil, 2018

ontwerp voor een krimpenhuis door DAAD Architecten

3C. Gebouwtypologieën Groninger dwarshuis

In het kort

- Dwarshuizen ontstonden in de late Middeleeuwen met het woonhuis dwars op de schuur.
- In de 19e eeuw werd het type populair als boerderijvoorhuis, pastorie of buitenverblijf.
- Ze kwamen voor in grote varianten, maar ook kleinere, eenvoudigere.
- Na 1925 werden er vrijwel geen dwarshuizen meer gebouwd.
- Het ontwerp is symmetrisch, met een centrale entree en een rechthoekige of vierkante plattegrond.
- Ze zijn vaak versierd in classicistische stijl, later soms eclectisch met elementen uit meerdere stromingen.

De eerste voorbeelden van een dwarshuis komen uit de late middeleeuwen. Een dwarshuis is een woonhuis dat dwars op een schuur staat. Dit is anders dan bij een kop-hals-rompboerderij, waar het woonhuis aan de voorkant van de schuur staat.

Oude dwarshuizen zijn bijvoorbeeld de pastorieën van Westeremden en Eexta. In de negentiende eeuw werden er steeds meer dwarshuizen gebouwd. Ze waren niet alleen onderdeel van boerderijen, maar ook te zien als pastorie, rentenierswoning of zomerhuis. Rijke mensen bouwden vaak grote dwarshuizen, maar er kwamen ook kleinere versies voor. Soms waren het dubbele woningen of winkels met een woning erboven. Na 1925 werden er bijna geen dwarshuizen meer gebouwd.

Een dwarshuis is symmetrisch. Dit betekent dat de linkerkant en de rechterkant er hetzelfde uitzien. De voorkant van het huis is belangrijk. Bijna altijd zit de deur precies in het midden, met soms een klein torentje of kapelletje erboven. Het huis heeft vaak een vierkante of rechthoekige plattegrond.

Achter het woonhuis zit een achterhuis, vaak met een schuiner dak. Daarin zitten de keuken, wasruimte en soms ook een schuur. In tegenstelling tot de krimpshuizen, zijn dwarshuizen vaker versierd. Denk aan lijsten rond de deuren of sierlijke dakgoten.

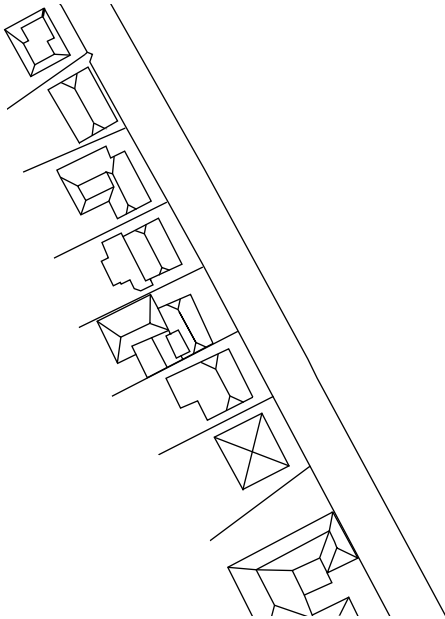
Grote dwarshuizen hebben meer decoratie. Voor 1860 was dat in neoclassicistische stijl (strak en netjes). Na 1860 kwamen ook andere stijlen erbij, zoals de rococo, barok en neorenaissance. Deze combinatie van verschillende stijlen heet eclecticisme.

Beeldkwaliteit

Ligging

- Plaatsing met de nok evenwijdig aan de weg.
- Komt weinig voor in de Veenkoloniën.

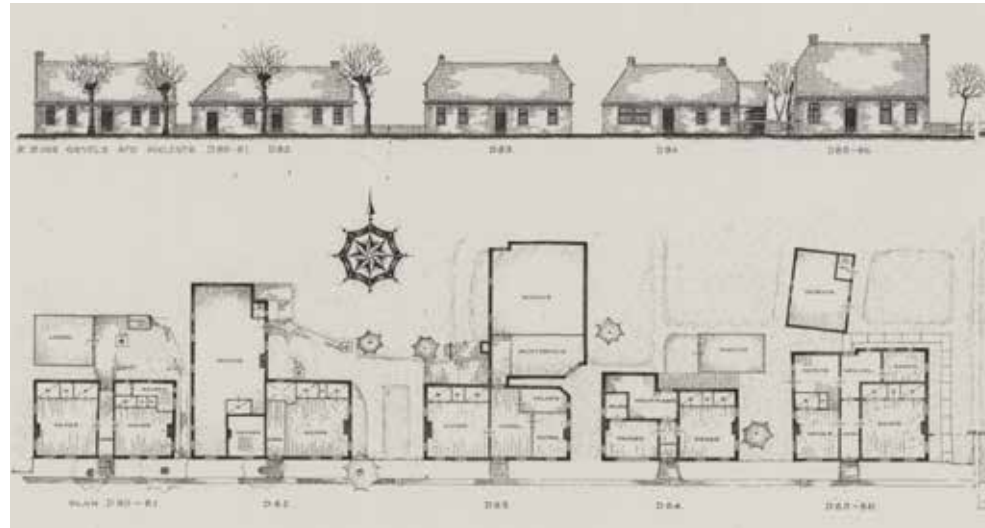
Ezinge, dwarshuizen parallel aan de straat

Massa en vorm

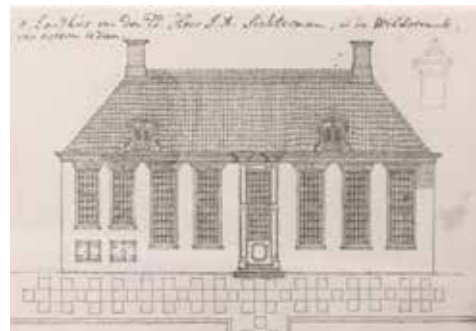
Grootte

De grootte varieert van

- Kleine arbeiderswoningen (55 m²).
- Vaak hét representatieve woonhuis uit de negentiende eeuw (120 m²).
- Meest bekend als pastorie (160 m²).

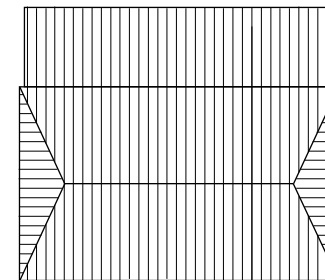
grote variatie dwarshuizen in Kantens

potloodschets uit ca. 1780

Samenstelling gebouwen

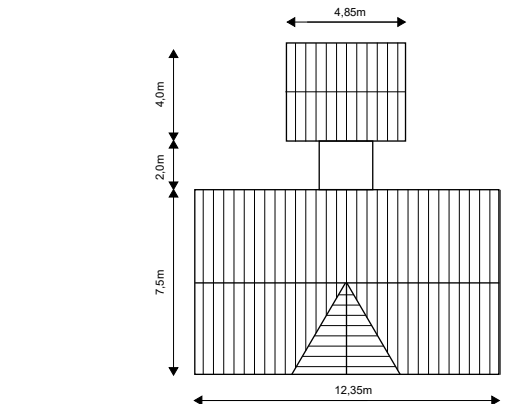
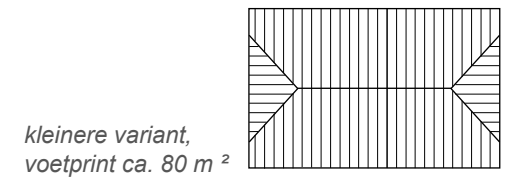
- Het dwarshuis is in de meest eenvoudige vorm een enkelvoudige bouwmasa.
- Vergroting door een aanbouw dwars op het voorhuis of door verdubbeling van de hoofdvorm.

grote variant, voetprint ca. 170 m²

Plattegrond

- Rechthoekige hoofdropzet, de lengte is tweemaal de breedte.
- Met een aanbouw ontstaat vaak een vierkant grondvlak.
- Een dergelijke aanbouw springt soms iets in ten opzichte van het hoofdvolume.
- Het gebouw heeft dan óf een rondgaand schilddak met in het midden een plat dak óf een zakgoot.
- Aangebouwde schuren verspringen ten opzichte van het woonhuis waardoor ruimte is voor dubbele toegangsdeuren aan de voorzijde van de schuur.

2¹-kap, voetprint ca. 65 m²/wooning

Opbouw

- Relatief hoog opgaande gevels.
- Dak en gevels dragen in gelijke mate bij aan de verschijningsvorm (de verhouding van gevel tot dak is 1:1 in de hoogte).
- Bij de meer representatieve panden overheerst het gevelbeeld door de rijke versiering, forse geprofileerde lijstgoten en/of de uitgesproken dakkapel aan de voorgevel.
- Goothoogte:
Kleine arbeiderswoning: $\pm 2,5$ m.
Grotere variant: $\pm 4,5$ m.
- Nokhoogte:
Kleine arbeiderswoning: $\pm 4,5$ m.
Grotere variant: ± 8 m.

Dakvorm

- Als basis heeft het dwarshuis een schilddak.
- Dakhelling is tussen de 35° en 45° .
- Vroege dwarshuizen komen ook voor met een zadeldak tussen topgevels.
- Ze hebben ook weleens een zadeldak met wolfeinden. Hierdoor is in de zijgevels ruimte voor zoldervensters.
- Bij beide nokeinden forse schoorstenen.
- De aangebouwde schuur is voorzien van een zadeldak met wolfseinden.

typische dakvorm

Aanzicht

Gevels

- Muren overheersend, ramen en deuren zijn ondergeschikt.
- Het meest komt het type voor met een symmetrische voorgevel en een centrale entreepartij.
- Uitgesproken verticale geleiding.
- De belangrijke ramen zijn veel hoger dan breed.
- Er komen ook asymmetrische, eenvoudigere woningen voor.
- Een eigentijds ontwerp is mogelijk.

eenvoudigere, asymmetrische woning

Ondergeschikte toevoegingen

- Aan de zonkant vaak een serre.
- Een dakkapel of dakopbouw benadrukt de symmetrische gevelopzet en de centrale entreepartij.
- De entreepartij en een recht boven de voordeur aangebrachte dakopbouw zijn gekoppeld door decoraties.
- De dakopbouw heeft soms een balkon.
- Het balkon is ook luifel boven de entree.
- De entree wordt regelmatig benadrukt door een (stenen) stoep.
- Terugliggende entree in de portiek.

grotere variant notabelenwoning

kap met wolfseinden en zoldervensters

symmetrisch ontwerp met verticale geleiding

entreepartij met terugliggende voordeur

Beeldkwaliteit

Detaillering

Kleine dwarshuizen:

- Eenvoudige detaillering, wel met lijstgoot en schoorstenen op de nok.

Grotere dwarshuizen:

- Overwegend rijker gedetailleerd in classicistische of eclectische stijl.
- Met trasraam of plint.
- Sierbanden in het metselwerk.
- Lijstgoot voorzien van uitvoerige opbouw met architraaf, fries en kroonlijst. Na 1900 ook wel in stucwerk of metselwerk.
- Pilasters op de hoeken benadrukken de verticale geleding.
- Regelmatig springt de hele middenpartij met entree licht naar voren.
- Raamluiken of persiënnes.
- Schoorsteenborden als afdekking van de schoorstenen.
- Geprofileerde omlijstingen in sierstucwerk.
- Getoogde bovenzijde van de vensters.

horizontale sierbanden

lijstgoot met uitvoerige dakopbouw

kroonlijst metselwerk

schoorsteenbord

pilaster op de hoek

persiënnes

Materiaal en kleur

Kleine dwarshuizen:

- Rode Groninger baksteen en rode of gesmoorde, gebakken pannen.

Grotere dwarshuizen:

- Rode Groninger baksteen en zwart geglaazuurde pannen met een grote verscheidenheid in het type dakpan.
- Het dak van een aangebouwde schuur is voorzien van een rode of gesmoorde pan.
- Trasraam of plint in donkere (bak-)steen of in stucwerk.
- Sierbanden en sierstenen in afwijkende kleur metselwerk of licht stucwerk.
- Kozijnen, lijstgoten, windveren en overig houtwerk of stucwerk in een lichte kleur.
- Ramen en raamluiken in een donkere kleur overwegend donkergroen.

plint van baksteen

plint van pleisterwerk

zwarte, geglaazuurde dakpannen

rode baksteen

traditionele kleuren

rode, keramische dakpannen

Algemeen

Groninger dwarshuizen zijn er in veel verschillende vormen. Daardoor is het makkelijk bij een eigentijds ontwerp om grotere of kleinere woningen te maken, afhankelijk van wat iemand nodig heeft. Dit woningtype is dus heel geschikt om aan te sluiten bij de woonwensen van verschillende mensen.

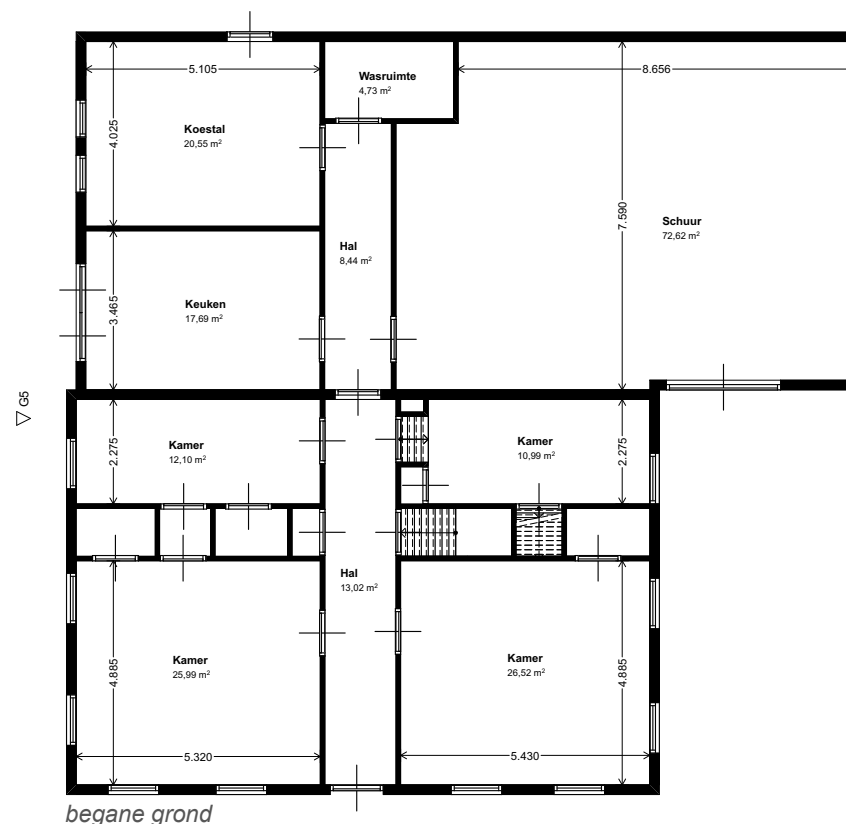
De bovenverdieping is soms wat lastiger in te richten, omdat de nok (het hoogste punt van het dak) niet zo hoog is. Een oplossing die vaak wordt gebruikt, is het dak steiler maken. Dan wordt de nok erg hoog en klopt de verhouding tussen het dak en de gevel niet goed meer.

Een betere oplossing is het plaatsen van dakkapellen of een dakopbouw in het midden. Deze elementen passen bij het karakter van een dwarshuis. De vorm van het dak is ook belangrijk voor de ruimte boven. Een zadeldak geeft de meeste ruimte, gevolgd door een dak met wolfseinden. Een schilddak geeft iets minder ruimte, maar is wel de meest voorkomende dakvorm en past dus beter.

Door dakkapellen, dakopbouwen en verschillende dakvormen te combineren, krijgen dwarshuizen een unieke uitstraling én voldoende ruimte boven. Zo sluit het ontwerp aan op de persoonlijke wensen

van bewoners. Ook op de begane grond zijn uitbreidingen mogelijk. Dat kan op verschillende manieren en is meestal goed te doen. Een veelgebruikte optie is het verdubbelen van het dwarshuis. Maar ook andere vormen van uitbreiden zijn mogelijk, zoals een erker aan de zijkant.

Tot slot kan er gekozen worden voor een eenvoudige of juist rijkere afwerking. Zo past het dwarshuis altijd bij de stijl en smaak van de bewoners.

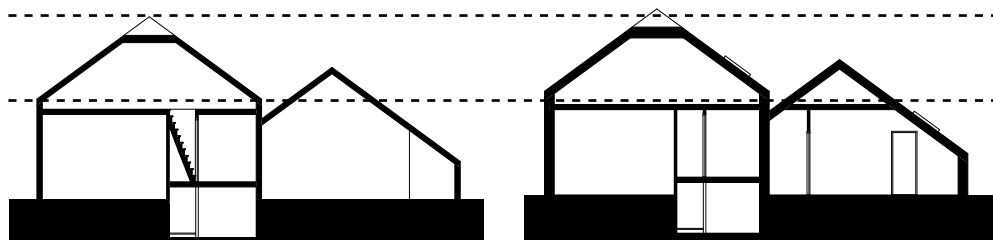

dwarshuis bestaand

Ontwerputgangspunten

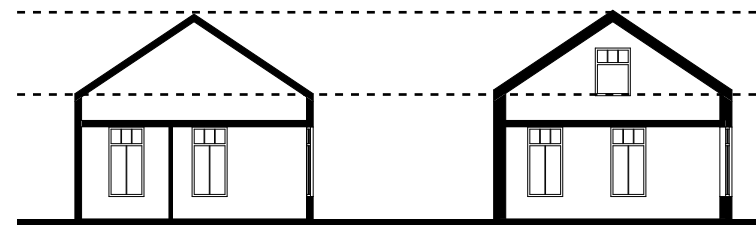
- Een dwarshuis past goed op een brede maar niet zo diepe kavel.
- Het gebouw heeft beneden en boven ongeveer evenveel ruimte.
- Daardoor is het goed geschikt als ruime gezinswoning of kleinere twee-onder-één-kapwoning.
- Losse bijgebouwen staan achter op de kavel of in lijn met de achtergevel van het huis.
- De verhouding tussen gevel en dak is ongeveer 1:1.
- Een goede verhouding tussen goot- en nokhoogte is belangrijk.
- Ondergeschikte elementen, zoals een aanbouw, serre, portaal of dakopbouw passen goed bij dwarshuizen.
- De goot is op maximaal 2,5 tot 4,5 meter.
- De nok is op maximaal 4,5 tot 8,0 meter.
- De detaillering is eenvoudig tot rijk.
- Materialen hebben een hoge kwaliteit.

...en nu

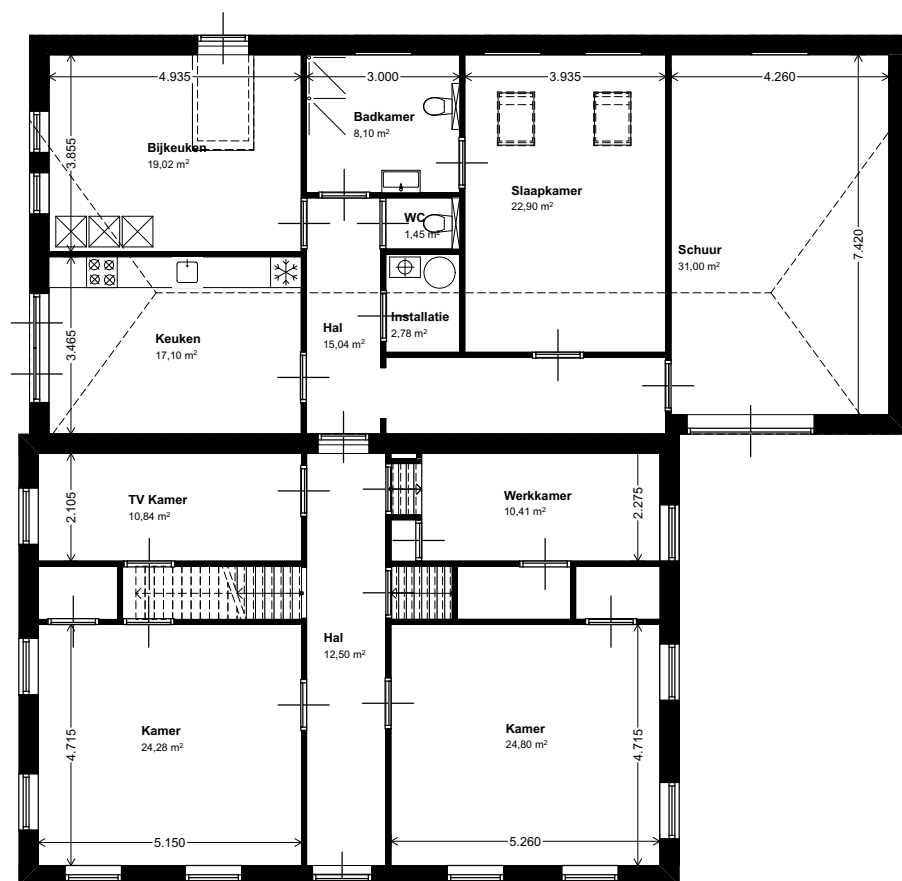
dwarsdoorsnede bestaand

dwarsdoorsnede bbl

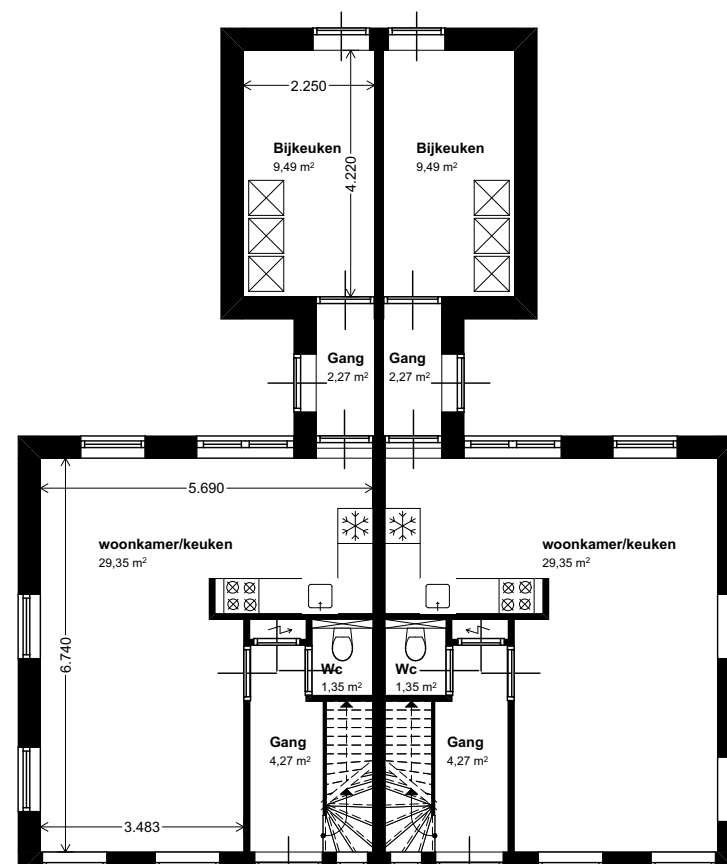

dwarsdoorsnede bestaand

dwarsdoorsnede bbl

begane grond

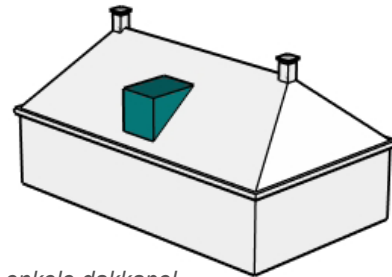
begane grond

dwarshuis besluit bouwwerken leefomgeving

dwarshuis besluit bouwwerken leefomgeving - particulier

Enkele dakkapel

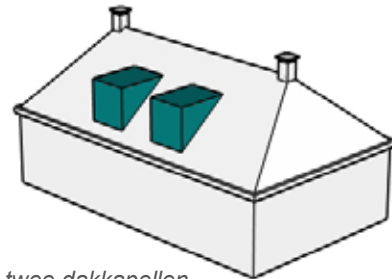
Door één dakkapel in het midden van de kap toe te voegen aan een nieuw ontwerp, ontstaat er meer licht en stahoogte. Dit kan bijvoorbeeld voor de trap, in een badkamer of een kleine slaapkamer.

enkele dakkapel

Dubbele dakkapel

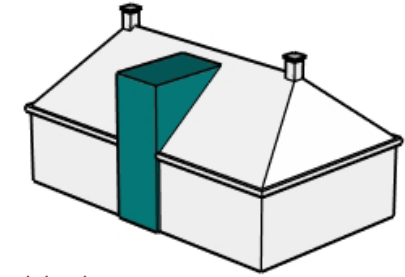
Door twee dakkapellen toe te voegen aan een nieuw ontwerp, ontstaat er meer licht en stahoogte. De linker dakkapel is op dezelfde afstand van de schoorsteen geplaatst als de rechter dakkapel.

twee dakkapellen

Dakopbouw

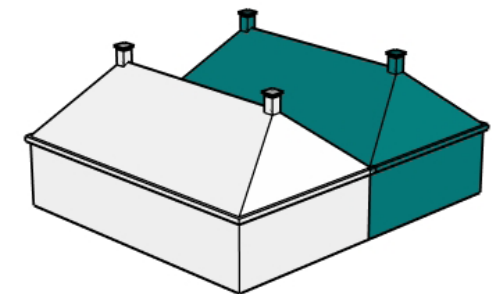
Een dakopbouw kan een passende toevoeging zijn bij nieuwbouw. Dit levert meer ruimte op, vooral in de hoogte. Aan beide kanten van de opbouw zit evenveel afstand.

dakopbouw

Dubbel dwarshuis

Het bouwen van twee dwarshuizen geeft veel extra ruimte. Het tweede dwarshuis is een kopie van de eerste. Ze hebben beide ongeveer dezelfde kenmerken en maten.

tweede dwarshuis aan de achterkant

“De plek bepaalt de architectuur en als de architect zoek je naar de betekenis van die plek en geef je die betekenis mee in wat je creëert.”

+Peil, David de Boer en Jan Klots

ontwerp voor een dwarshuis door +Peil, 2015

3D. Gebouwtypologieën Groninger villa

In het kort

- Na 1890 krijgt de villa de voorkeur boven het grote dwarshuis.
- De woonvertrekken worden rond een centrale hal gebouwd en kamers-en-suite worden normaal.
- Omdat mensen meer zonlicht en frisse lucht in huis willen, is er veel aandacht voor de overgang binnen en buiten.
- De villabouw staat bekend om de asymmetrie.
- De versieringen aan de Groninger villa's zijn meestal eenvoudig en niet overdreven.
- In de dorpen staan de villa's vaak net buiten het centrum, langs een oude weg of tussen het centrum en het treinstation.

In de tweede helft van de 19e eeuw worden ideeën over wonen vaker uitgewisseld. Invloeden uit andere landen zijn sneller en sterker merkbaar. Nieuwe bouwstijlen, zoals het eclecticisme, de chaletstijl (uit Zwitserland), de neorenaissance en de art nouveau (ook wel jugendstil), beïnvloeden ook het ontwerpen en bouwen in Noord-Nederland.

Door deze (inter)nationale ontwikkelingen verandert ook de voorkeur voor bepaalde types woonhuizen. Tot ongeveer 1890 was het grote dwarshuis het huis van welgestelden (en notabelen). Na 1890 wordt die rol overgenomen door de villa.

De indeling van het huis verandert, bijvoorbeeld onder invloed van Engelse landhuizen. De kamers komen rondom een centrale hal te liggen. Kamers-en-suite (kamers die met schuifdeuren aan elkaar verbonden zijn) worden normaal. Ook de zijkanten van de villa worden belangrijk voor het uiterlijk van het huis. In tegenstelling tot het dwarshuis is de villa vaak aan alle kanten even zorgvuldig ontworpen. De zijgevels zijn vaak even belangrijk als de gevel aan de straat.

Omdat er meer aandacht komt voor zonlicht en frisse lucht, wordt er ook meer nagedacht over de overgang van binnen naar buiten. Villa's krijgen daarom erkers, serres,

veranda's, loggia's, balkons en terrassen. Deze onderdelen worden in het ontwerp van villa's vaak toegepast.

Villa's zijn vaak niet symmetrisch. Er is veel variatie in hoe de gevels, daken en versieringen eruitzien. Vaak wordt wit pleisterwerk gebruikt. Toch zijn Groningse villa's wat soberder versierd dan villa's in bijvoorbeeld Frankrijk of België. In Groningen komen vooral tegeltableaus, glas-in-loodramen, versierde deur- en raamranden, en kleine decoraties aan de dakranden voor.

In dorpen staan villa's net buiten het oude centrum, langs een oude uitvalsweg of tussen het centrum en het treinstation.

Beeldkwaliteit

Ligging

- De gevels van een villa zijn aan alle kanten even zorgvuldig ontworpen.
- Er is altijd een duidelijke voorkant die naar de weg is gericht.
- De villa staat soms dicht bij de weg. Een woning is omgeven door groen.

Massa en vorm

Grootte

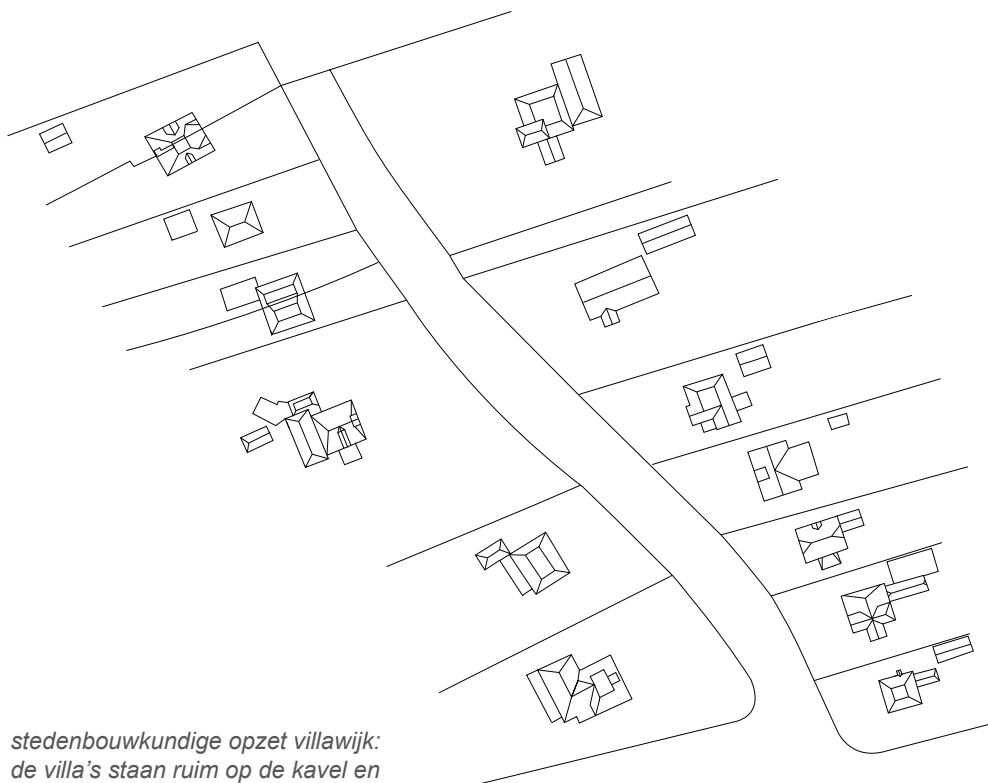
- De grootte van villa's in de provincie Groningen komt vaak overeen met een voetprint van 125 m².
- Er bestaan weinig kleine exemplaren. Dat is vaak de zogenaamde burgerwoning.
- Villa's die veel groter zijn dan gemiddeld komen wel voor.

Samenstelling gebouwen

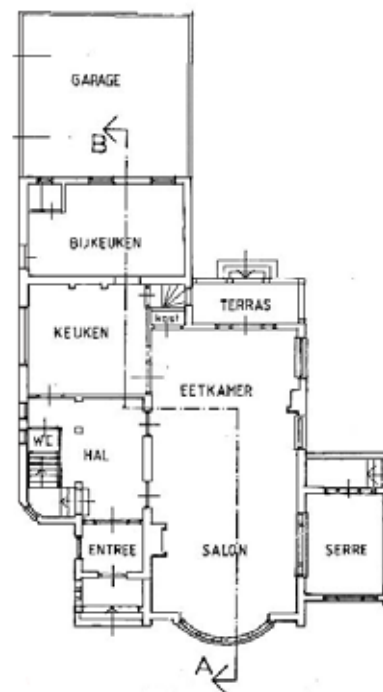
- De villa heeft een eenvoudige bouwvorm.
- Door de verspringen in de plattegrond en een dak met verschillende delen krijgt het gebouw een afwisselend uiterlijk.
- Erkers en dakkapellen versterken dit beeld.
- Een aangebouwde schuur is kleiner dan het hoofdbouwwerk.

Plattegrond

- De basisvorm van de villa is vaak een rechthoek, maar soms ook een vierkant.
- Bij deze basisvorm zijn eigenlijk altijd ver- of insprongen toegevoegd.
- Deze lopen door in de kap. Daardoor bestaat de kap uit verschillende delen, wat de villa een rijke uitstraling geeft.

stedenbouwkundige opzet villawijk:
de villa's staan ruim op de kavel en
op afstand van de straat

plattegrond beganegrond

plattegrond eerste verdieping

Aanzicht

Dakvorm

- Altijd een samengestelde kap.
- Vaak bestaand uit een schilddak of een tentdak met tenminste aan één kant een uitbouw die in een topgevel eindigt (zie bovenste afbeelding hieronder).
- Grotere villa's zijn ook wel voorzien van een dak waarbij een kap dwars in de hoofdkap loopt (zie onderste afbeelding).
- De dakvorm draagt bij aan het rijke, soms zelfs schilderachtige beeld van de villa.
- Goothoogte: ± 4 m.
- Nokhoogte: ± 8 m.

samengestelde kappen

Gevels

- De gevels zijn zeer verschillend en afhankelijk van de bouwstijl.
- Het gevelontwerp is altijd asymmetrisch.
- De vroege villa's aan het einde van de 19e eeuw zijn vaak traditioneel, waarbij het muuropervlak goter is dan de ramen en deuren.
- Ook komen typen voor met veel grotere, vaak ook samengestelde ramen. De open en de gesloten gevelvlakken zijn dan even groot.
- Met erkers zijn de open delen soms zelfs sterker aanwezig.

typische dakvorm

- De ramen zijn zo ontworpen dat ze in evenwicht zijn met het gehele ontwerp.
- Een meer staande gevel met overwegend staande ramen komt het meest voor.
- Staande ramen komen ook meerdere keren naast elkaar voor, waardoor bredere open (glazen) oppervlakken ontstaan.
- Vanaf ongeveer 1920 komen meer liggende ramen voor. Vanaf die tijd is dit technisch mogelijk.
- Een eigentijds ontwerp kan ook bij een villa.

serre aan de zonkant

Ondergeschikte toevoegingen

- Kleine toevoegingen zoals erkers, serres of balkons zijn kenmerkend voor de villa.
- Hoe rijker de stijl des te meer kleine toevoegingen heeft de villa.
- Villa's hebben één of meer erkers aan de voor- en zijkant, vaak in combinatie met een balkon.
- Ook komt een serre vaak voor. Deze is aan de zij- of achterkant geplaatst.
- De entree is vaak bijzonder, bijvoorbeeld onder een dakje of terugliggend in een portiek.
- Soms komt een veranda voor, meestal aan de achterkant.
- Dakkapellen, variërend van kleine, decoratieve tot grote, gemetselde dakopbouwen spelen een grote rol bij het ontwerp.

trap treden bij de entree

Beeldkwaliteit

Detaillering

- Een rijke detaillering met versieringen in verschillende stijlen komt veel voor.
- De detaillering van veel villa's heeft kenmerken van de art nouveau.
- Vaak is elk element dat zich daarvoor leent voorzien van decoratie.
- De gevels worden vooral onderverdeeld door speklagen en siersteenverbanden.
- Een eenvoudige, strakke vormgeving komt ook voor, wel minder vaak.

rijke detaillering

pinakel of piron

getoogde rollaag met sluitstenen

witgepleisterde geveldelen

decoratieve lijstgoot

moderne details

Materiaal en kleur

- Bij de villa worden veel verschillende materialen en kleuren gebruikt.
- De gevels zijn gemetseld in bruine of rode baksteen. Rond 1930 wordt ook een donkere steen toegepast.
- Overwegend witte villa's komen ook voor.
- Bruin of zwart geglaazuurde pannen komen het meest voor. Daar horen speciale nokpannen en hoekkepers bij.
- Baksteengevels regelmatig met witgepleisterde geveldelen of liggende gevelbanden.
- Het schilderwerk is traditioneel wit/groen. Gebouwen met invloeden van art nouveau ook in andere, opvallendere kleuren.

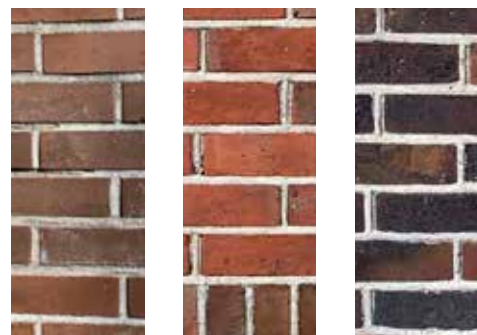
traditioneel wit-groen schilderwerk

villa met wit pleisterwerk

bruin geglaazuurde dakpannen

bruine, rode en donkere baksteen

zwart geglaazuurde dakpannen

Algemeen

Een villa is een groot gebouw met vaak hoge plafonds en veel ruimte binnen. Door deze ruimte voldoet een villa vaak makkelijk aan de bouwregels. Daarom is er bij villa's minder ontwerpend onderzoek nodig, zoals bij kleinere huizen, bijvoorbeeld het krimpenshuis of het dwarshuis.

Wat een villa bijzonder maakt, is de afwisselende vorm en de verschillende bouwstijlen die zijn toegepast bij het ontwerpen. Hierdoor is de villa geschikt om aan veel verschillende wensen te voldoen. Ook kunnen makkelijk extra onderdelen toegevoegd worden, zodat er nog meer ruimte ontstaat. Bij villa's is er vaak meer

variatie in kleur in de gevels dan bij andere woningtypes, bijvoorbeeld lichte kleuren zoals bij wit stukwerk, of juist rode of donkerbruine baksteen. De villa is dus een gebouwtype dat zich uitstekend leent voor een gebouw met een rijke en individuele uitstraling.

De vorm van een villa is altijd zorgvuldig samengesteld. Vaak is het gebouw asymmetrisch, maar toch in balans. Een villa is alzijdig georiënteerd, dat wil zeggen dat het gebouw naar alle kanten toe een representatieve uitstraling heeft. Daarbij is er altijd wel sprake van een dominante voorgevel.

Ook bij een villa zijn er zaken om rekening mee te houden. Voor een villa is een ruime kavel nodig. Het gebouw staat namelijk altijd in het groen van een grote tuin. Een villa heeft binnen dorpen vaak een specifieke plek nabij het station (mits aanwezig) of net buiten de dicht bebouwde kern aan een uitvalsweg.

Een variant op de villa is de zogenaamde burgerwoning. Deze woning komt in veel verschillende stijlen voor. De burgerwoning is wat kleiner dan een villa en heeft iets minder details. De oppervlakte is tussen de 80 en 100 vierkante meter. Dat maakt de burgerwoning heel geschikt voor de wensen van vandaag. Ook deze woning voldoet makkelijk aan de regels van het Besluit Bouwwerken Leefomgeving.

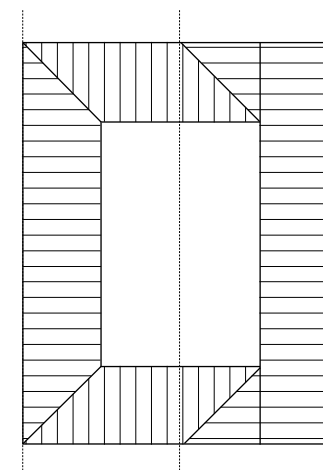
De burgerwoning heeft een eenvoudige, rechthoekige vorm. Het huis bestaat uit twee delen die even groot zijn. Boven het ene deel zit een zadeldak dat haaks op de straat staat. Het dak boven het andere deel loopt juist evenwijdig aan de straat. Door deze combinatie van daken ziet de woning er rijker uit dan eenvoudigere huizen, zoals een krimpenshuis of een woning in de stijl van de Delftse School.

villa en burgerwoning in dezelfde stijl

Ontwerputgangspunten

- Een villa komt voor in veel verschillende stijlen.
- Een villa is geschikt voor een riante kavel en staat ruim in het groen van de tuin.
- Het gebouw is geschikt als zeer ruime gezinswoning, of als gezinswoning met aanleunwoning.
- Bijgebouwen zijn gekoppeld aan de villa en in het ontwerp opgenomen.
- Een villa maakt het vanwege de groote mogelijk extra ruimtelijke kwaliteit in het interieur toe te voegen. Bijvoorbeeld door een ruimte van twee verdiepingen hoog of door enorme trappen.
- De goot is op maximaal 4 meter hoogte.
- De nok is op maximaal 8 meter hoogte.
- Keine toevoegingen zoals erkers, serres of dakkapellen passen goed bij dit type.
- Een goede verhouding tussen goot- en nokhoogte is belangrijk.
- De detaillering en het materiaal is van hoge kwaliteit en past bij de gekozen stijl.

rechthoekige plattegrond, samengesteld dak

3E. Gebouwtypologieën Amsterdamse School

In het kort

- De Amsterdamse School was de belangrijkste bouwstijl in Nederland in de jaren 1920-1930.
- De stijl ontstond rond 1915 in Amsterdam, met P. Kramer en M. de Klerk als bekende architecten.
- Kenmerken zijn flinke vormen, grote kappen, donkere baksteen en liggende ramen.
- In Groningen kwam een sobere variant voor, met hoge gevels en bijzonder metselwerk.
- Deze stijl werd veel gebruikt voor burgerwoningen langs wegen, spoorlijnen en kanalen.
- Tegelijk ontstond de Nieuwe Zakelijkheid, een sobere en functionele bouwstijl.
- Deze stijl gebruikte moderne materialen zoals glas, staal en beton.
- In Groningen zijn weinig voorbeelden van Nieuwe Zakelijkheid te vinden, maar invloeden ervan zijn wel zichtbaar in sommige huizen.
- Zoals het gebruik van platte daken, blokkige vormen, horizontale ramen en betonnen luifels.

In de jaren '20 en '30 van de 20e eeuw werd er veel gebouwd in een stijl die de Amsterdamse School stijl genoemd wordt. Deze bouwstijl hoort bij de periode tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog, ook wel het Interbellum genoemd.

De Amsterdamse School begon rond 1915 in Amsterdam. Belangrijke architecten waren de architecten P. Kramer en M. de Klerk. De stijl is expressief en bijzonder, en was oorspronkelijk bedoeld voor rijke mensen. Deze zuivere vorm van deze stijl kwam eigenlijk niet in Groningen voor.

In Groningen komt een vereenvoudigde versie van deze bouwstijl wel veel voor. Typisch voor deze stijl zijn hoge en stevige gevels en steile kappen met grote dakvlakken en brede dakranden. Er werd veel gebruikgemaakt van baksteen, vaak in donkere kleuren. Wat opvalt zijn de vele baksteenpatronen. De ramen zijn vaak breed en laag.

Deze eenvoudige Amsterdamse School stijl werd veel gebruikt voor zogenaamde burgerwoningen, vrijstaande woningen voor de rijke burger.

Deze huizen staan langs wegen, spoorlijnen of kanalen, zoals in Zuidhorn en Noordhorn. Soms zijn er hele wijken in deze stijl gebouwd, bijvoorbeeld in Grijpskerk, Delfzijl

en Winsum. Die wijken hebben rechte straten en een strakke indeling.

Naast de Amsterdamse School ontwikkelde zich in dezelfde periode ook de bouwstijl van de nieuwe zakelijkheid. Deze stijl werd deels geïnspireerd door de kunstbeweging De Stijl, met bekende namen als G. Rietveld en J. J. P. Oud. Belangrijke architecten van deze stijl zijn J. Duiker, J. Brinkman en L. van der Vlugt.

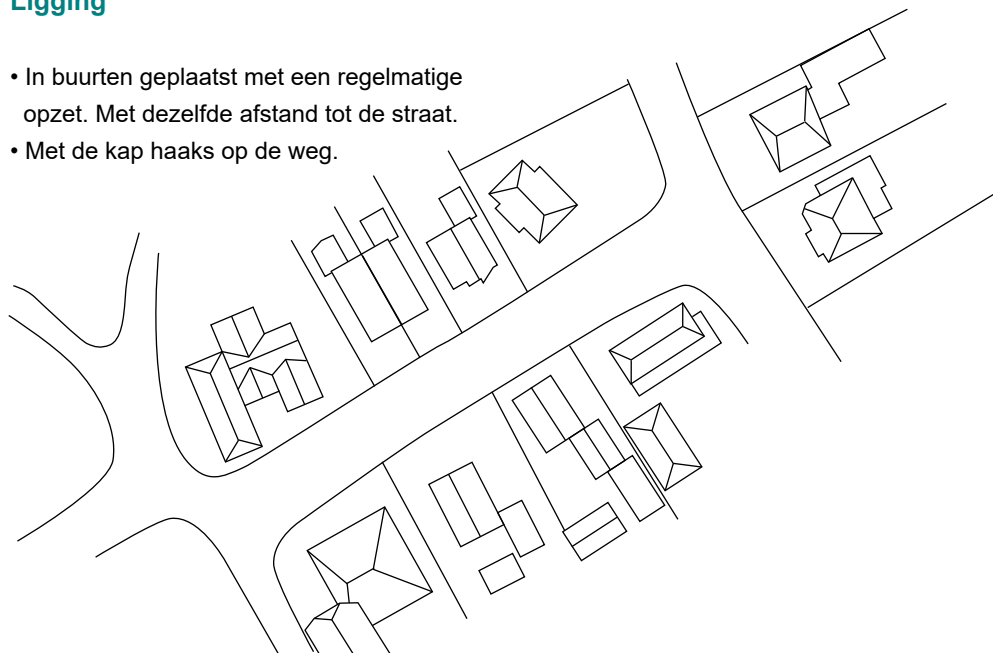
De nieuwe zakelijkheid vindt schoonheid in het gebruik van moderne materialen zoals glas, staal en beton. Alles moet een duidelijke functie hebben. Voor de oorlog werd deze stijl nog niet veel toegepast. Daarom zijn er in Groningen weinig goede voorbeelden van te vinden. Toch is de invloed ervan soms terug te zien in huizen uit die tijd. Bijvoorbeeld in de blokkige vormen, platte daken, lange ramen en betonnen dakranden.

Beeldkwaliteit

Ligging

- In buurten geplaatst met een regelmatige opzet. Met dezelfde afstand tot de straat.
- Met de kap haaks op de weg.

Massa en vorm

Grootte

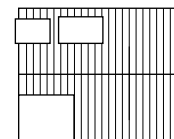
Er zijn verschillende groottes:

- De burgerwoningen zijn vaak vergelijkbare in grootte met een voetprint van $\pm 80 \text{ m}^2$.
- Er komen ook kleine woningen voor. Soms als (asymmetrische) twee-onder-een-kap met ongeveer 60 m^2 of vrijstaand.
- Ook grotere villa's met $\pm 120 \text{ m}^2$ voetprint.
- Meerdere gebouwen bij elkaar worden in dezelfde grootte gebouwd.

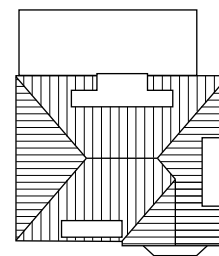
Samenstelling gebouwen

- Over het algemeen een eenvoudige bouwvorm.
- Door toevoegingen als dakkapellen en erkers krijgt het gebouw meer een samengestelde vorm met name bij de wat grotere, vrijstaande woningen.

eenvoudige bouwvorm, middelgroot, ca. 80 m^2

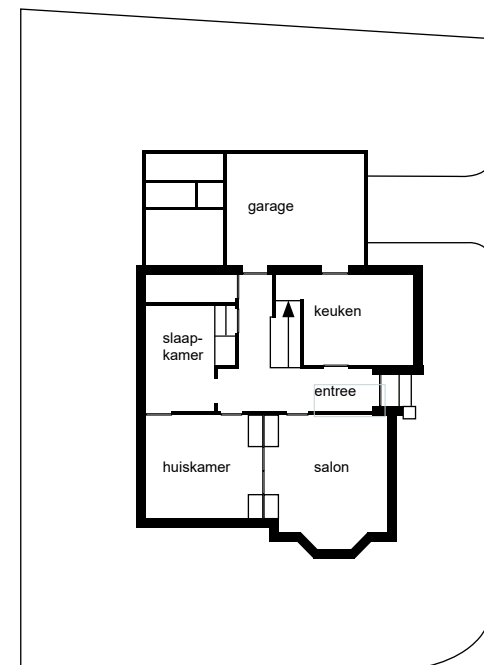

meer samengesteld, groot, ca. 100 m^2 , garage 40 m^2

Plattegrond

- Heeft zelden een geometrische grondvorm.
- Minimale verspringingen horen bij dit type.
- Asymmetrische opbouw.
- Vaak een tweedelige plattegrond met kamers-en-suite in het ene, en de entree en de keuken in het andere deel.

tweebeukige plattegrond en verspringing in de gevel

Opbouw

- Bestaat uit één bouwlaag met een steile en dus hoge, sprekende kap.
- Twee bouwlagen, met plat dak bestaat ook.
- Grote uitbouwen zoals dakkapellen vaak in metselwerk vanuit de gevels opgetrokken.
- Door de uitbouwen is de onderbouw meer in evenwicht met het dak.

één bouwlaag met een steile kap

tweelaags met een plat dak

Dakvorm

- Veel verschillende kapvormen mogelijk.
- Zadeldaken met steile kap van 50° of meer.
- Mansardekap of soms een gebogen kap.
- Een plat dak is ook mogelijk.
- Vaak samengestelde daken.

plat afgedekt

steile kap

mansardekap

Aanzicht

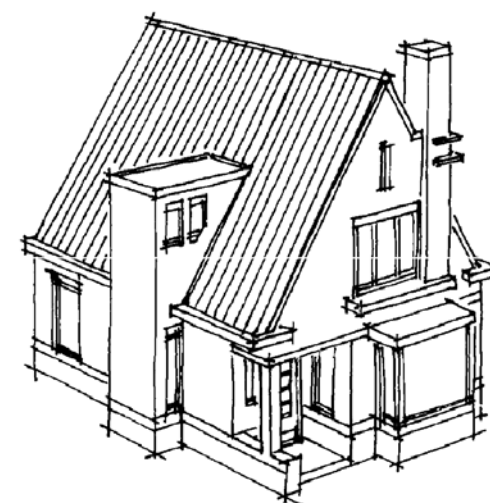
Gevels

- Overwegend horizontaal geleed.
- Over het algemeen is de verhouding tussen de open en dichte geveldelen gelijk.
- Bij het woonkamergedeelte vaak grote openingen.
- Ramen vaak in series gecombineerd.
- Bij de meer neutrale gevels: open delen ondergeschikt aan de dichte gevelvlakken.
- Bij grotere gevelopeningen over het algemeen liggende vensterpartijen.
- Grote horizontale vensterpartijen worden door stijlen weer verticaal.
- Een eigentijds ontwerp is goed voorstelbaar.

Ondergeschikte toevoegingen

- Uitbouwen zijn een kenmerkend, expressief onderdeel van de woning.
- Erkers zijn heel gebruikelijk. Daarbij loopt het platte dak soms over de hele gevelbreedte en dient dan ook als luifel van de entree (zie tekening hieronder)
- Boven op de erker komt vaak een balkon of loggia voor.
- Entrees liggen terug in een portiek met luifel, gemetselde balustrade en/of bloembak en consoles.
- Dakkapellen worden tot in de topgevels doorgezet of in de gevel doorgemetseld voor een rijkere uitstraling.
- Trappenhuisen als zelfstandig element.
- Schoorstenen zijn nadrukkelijk aanwezig.

Beeldkwaliteit

Detaillering

- Baksteen met gebruik van verschillende metselverbanden is belangrijk.
- Topgevels zij strak gesneden en gedetailleerd.
- Grote dakoverstekken en windveren.
- (Ver) overstekende strakke houten bakgoten, soms met een flinke beëindiging aan de voorkant, als bijzonder liggend element in de gevel.
- Entrees in een portiek met naast de voordeur een zijlicht.
- Erkers zijn driezijdig. Soms ook rond met een platte betonnen afdekking. Voegt een horizontale lijn toe in de gevel.
- Donker trasraam of plint tot aan de onderkant van de ramen op de begane grond.
- Geometrische sierelementen zoals bij de glas-in lood ramen.

entree in portiek met zijlicht

grote dakoverstekken en windveren

plint of trasraam

paardenklinkers

geometrische sierelementen

Materiaal en kleur

- Baksteen- en metselkunst zijn een belangrijk onderdeel van de architectuur.
- Toepassen van donkere steensoorten in meerdere tinten voor meer aandacht op de bijzondere detailleringen.
- Paardenklinkers of mondstenen geven door hun onregelmatige vorm een bijzonder en speciaal uiterlijk.
- In het Westerkwartier en De Marne wordt ook wel gele steen toegepast.
- Dakpannen zijn donker. Soms ook bruin/rood geglaazuurd.
- Het schilderwerk is hoofdzakelijk wit/crème, soms ook bijzonder en opvallend kleurgebruik.

meerdere kleuren baksteen

opvallend kleurgebruik schilderwerk

siermetselwerk

bruin/rood geglaazuurde keramische dakpan

Algemeen

Net als de villa's hebben de gebouwen in de stijl van de Amsterdamse School verschillende groottes. Door de steile daken, mansardedaken of platte daken is de ruimte op de bovenverdieping vaak goed te gebruiken. Dit type gebouw valt op door bijzondere details die zorgen voor een rijke uitstraling. De kleinere onderdelen die aan een eenvoudige basisvorm worden toegevoegd passen bij deze stijl en maken een slimme indeling mogelijk. Zo ontstaat een functioneel gebouw met een bijzonder uiterlijk. Het is dan ook goed mogelijk om met de typische kenmerken van de Amsterdamse School een ontwerp te maken dat past binnen de regels van het Besluit Bouwerken Leefomgeving.

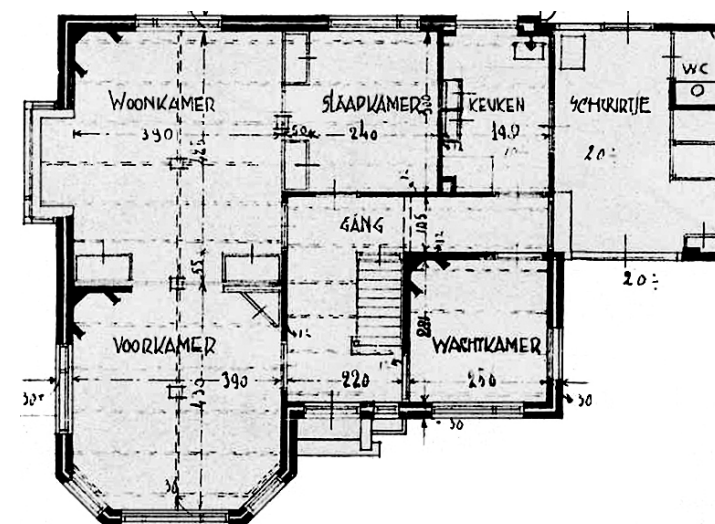
De Amsterdamse School is nog steeds populair. Daardoor worden soms moderne elementen gebruikt, zoals zwarte kozijnen of bakstenen die minder goed passen bij de kleuren van de oorspronkelijke, regionale stijl. Ook wordt soms minder aandacht besteed aan de fijne detaillering en de duurzame materialen die juist zo belangrijk zijn in deze architectuur. De gevels hebben normaal een ambachtelijke uitstraling door het gebruik van verschillend metselwerk of siermetselwerk. Soms wordt dit eenvoudiger uitgevoerd door bijvoorbeeld alleen een rollaag of donkere plint toe te voegen. Hierdoor voelt het gebouw minder herkenbaar aan.

Toch biedt deze stijl juist veel kansen om goede gebouwen te maken, passend bij de wensen van de gebruikers én passend in de omgeving. Door goed te kijken naar de oorspronkelijke kenmerken en de bijzondere

details van de Groninger variant, kunnen gebouwen ontworpen worden die echt iets toevoegen aan de omgeving. De dorpen in Groningen verdienen die aandacht en kwaliteit.

voorgevel

begane grond

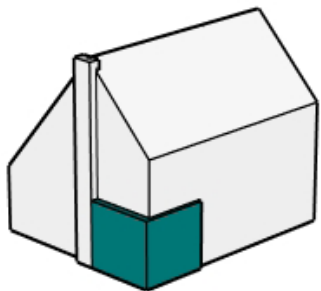
Ontwerputgangspunten

- Een gebouw in de Amsterdamse School stijl is geschikt voor kavels van verschillende grootte.
- Het huis kan zowel ruim staan als dicht tegen de burens.
- Ideaal als gezinswoning, van klein tot groot.
- Bijgebouwen zijn samen met het hoofdgebouw ontworpen.
- De goot is op maximaal 3,5 meter hoogte of bij een asymmetisch ontwerp aan een zijde hoger op maximaal 6 meter hoogte.
- De nok is op maximaal 9 meter hoogte.
- Verschillende toegevoegde elementen passen goed bij deze stijl, zoals serres, erkers en dakkapellen.
- Deze elementen zijn in dezelfde stijl als het hoofdgebouw ontworpen.
- De detaillering en het materiaal is van hoge kwaliteit en past bij de gekozen stijl.

Kleine en grote toevoegingen

Woonhuizen in de Amsterdamse School stijl kunnen op veel manieren ontworpen worden. Het begint altijd met een eenvoudig gebouw met een rechthoekige vorm. Het huis heeft één verdieping en een steil en hoog dak.

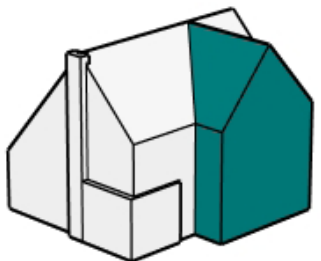
Door er kleine en/of grotere delen aan toe te voegen, wordt het een persoonlijk ontwerp dat past bij de wensen van de bewoners. Er is keuze uit veel verschillende uitbreidingen, die ook met elkaar gecombineerd kunnen worden. Hoe meer onderdelen er worden toevoegt, hoe unieker het huis wordt. Ook sluit het dan beter aan bij de kenmerken van de Amsterdamse School-stijl.

erker

Erker

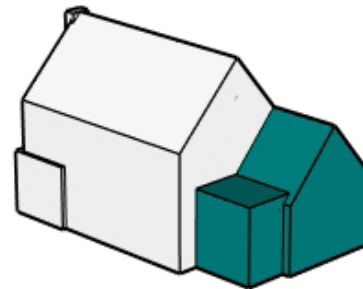
Een erker past heel goed bij een gebouw in de Amsterdamse School stijl. Vaak bevindt de erker zich aan de voorkant of aan de zijkant. Twee erkers komen ook voor. Het is een kleine toevoeging, toch geeft een erker meer licht, meer ruimte en meer uitstraling aan de woning.

grote zijbeuk

Grote zijbeuk

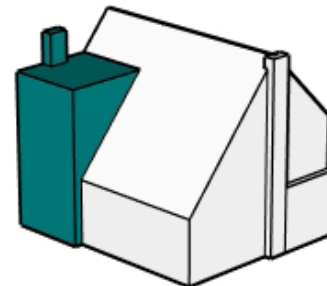
Een zijbeuk met een flinke maat geeft veel extra oppervlak en past uitstekend. Deze uitbreiding kan het beste in combinatie met kleinere toevoegingen ontworpen worden. Als enige toevoeging oogt de zijbeuk vreemd.

bijkeuken aan de achterkant

Bijkeuken

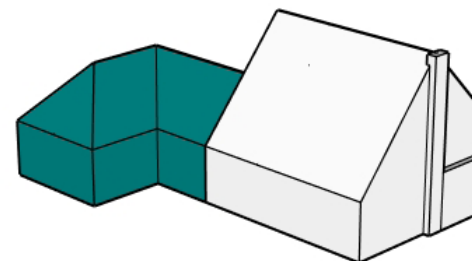
Aan de achterkant van een woning kan een kleiner gebouw toegevoegd worden, bijvoorbeeld voor een bijkeuken of een tuinkamer. Daarbij loopt het dak door, zodat de aanbouw onderdeel wordt van het groter geheel.

zijbeuk met trappenhuis

Trappenhuis in kleine zijbeuk

Bij woningen in de Amsterdamse School-stijl bevindt zich het trappenhuis heel vaak in een kleine zijbeuk. Daardoor is de trap goed in te passen in de plattegrond én krijgt het ontwerp extra uitstraling.

garage

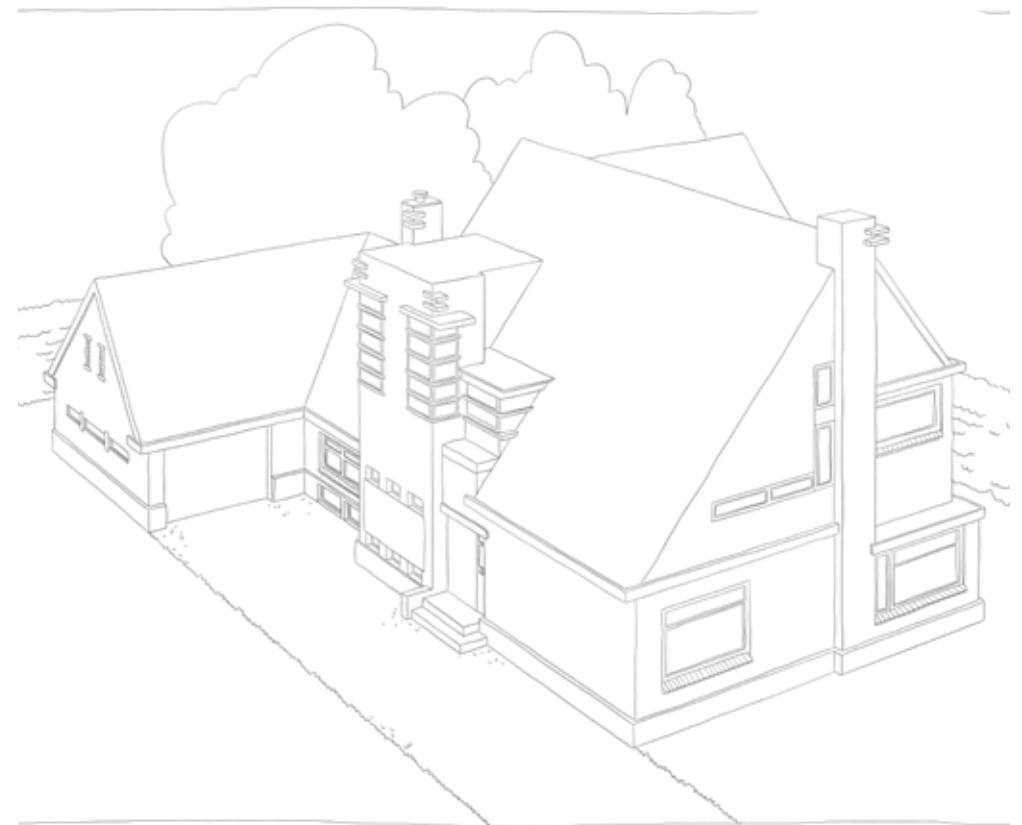
Garage

Een garage wordt altijd zo ontworpen dat deze past bij de architectuur van de woning, bijvoorbeeld door een kap met dezelfde dakhelling en dezelfde materialen en detaillering.

...en nu

modern ontwerp Amsterdamse School in Bedum

isometrie Amsterdamse School

“Inventief en kundig werken aan het beeld van de toekomst, met oog voor het verleden, dat moeten we overal doen.”

Enno Zuidema, regiobouwmeester Groningen

3F. Gebouwtypologieën Delftse School

In het kort

- De Delftse School ontstaat na de tweede wereldoorlog als reactie op de moderne architectuur. Staat ook bekend als Gronings Rood, vanwege de rode baksteen.
- Drager van het 1000-woningen-plan.
- De architectuur is in harmonie met de streek en bouwt voort op tradities.
- Delftse School-woningen staan niet alleen bij elkaar in nieuwe buurten, maar vervangen ook oude bebouwing binnen bestaande kernen.
- Typerend voor de Delftse School is een rechthoekige plattegrond, gesloten gevels en een zadeldak tussen topgevels, vaak met de korte zijde naar de weg.
- Begin jaren zestig raakt de Delftse bouwtraditie geleidelijk in onbruik, al zijn er nog steeds sporen van te herkennen in de hedendaagse traditionele bouw.

Aan het eind van de jaren '30 van de vorige eeuw kwam er kritiek op de moderne architectuur. De belangrijkste persoon in deze nieuwe richting was M.J. Grandpré Molière, hoogleraar aan de Technische Hogeschool in Delft. Grandpré Molière wilde een bouwstijl die past bij de omgeving en bij de tradities van het land. Hij vond dat moderne gebouwen, met veel staal, glas en chroom, te koud en onpersoonlijk waren. Volgens hem letten moderne architecten te weinig op het welzijn van de mens. Ook vond hij dat de vorm van het gebouw moet passen bij het materiaal, zoals baksteen.

Behalve Grandpré Molière waren ook J.H. Froger en J.F. Berghoef belangrijke aanhangers van deze stijl.

Na de Tweede Wereldoorlog werd deze stijl erg populair. Er was toen grote woningnood, en er moesten snel veel betaalbare huizen gebouwd worden. De eenvoudige huizen in deze stijl kregen de bijnaam Delfts Rood of Gronings Rood, omdat ze vaak van rode Groninger baksteen waren gemaakt en oranje dakpannen hadden.

In 1950 begon burgemeester Ottevanger van Ulrum aan het 1000-woningenplan. Dertig gemeenten in Groningen werkten samen om duizend huizen te bouwen. De dubbele woningen in Delfts Rood werden ontworpen door architect Hoekstra van

bureau Kuiler & Drewes uit Groningen. Deze huizen zijn in veel dorpen in de provincie nog steeds te vinden. Huizen in de stijl van de Delftse School staan niet alleen in nieuwe wijken, maar ook in oude buurten waar oude woningen zijn vervangen.

Typisch voor de Delftse School is een rechthoekige plattegrond met een zadeldak tussen twee topgevels. De woningen hebben weinig ramen in verhouding tot de gevels. Vrijstaande woningen zijn met de korte kant naar de straat geplaatst. Bij twee-onder-een-kapwoningen is het juist de lange kant. Onder het dak zijn de slaapkamers, ook wel met een dakkapel. Bij de meeste gebouwen zijn er uitbouwen zoals garages of bergingen.

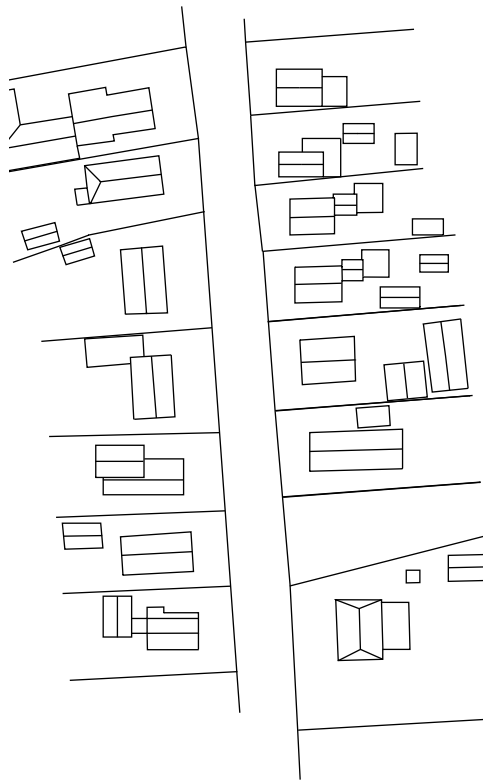
Vanaf het begin van de jaren zestig werd er minder volgens deze bouwstijl gebouwd. In moderne traditionele huizen is de invloed van de Delftse School vaak nog te zien.

Beeldkwaliteit

Ligging

- Vrijstaand met de korte zijde en de topgevel aan de weg.
- Dubbele woningen staan altijd met de lange kant aan de weg.

stedenbouwkundige opzet

Massa en vorm

Grootte

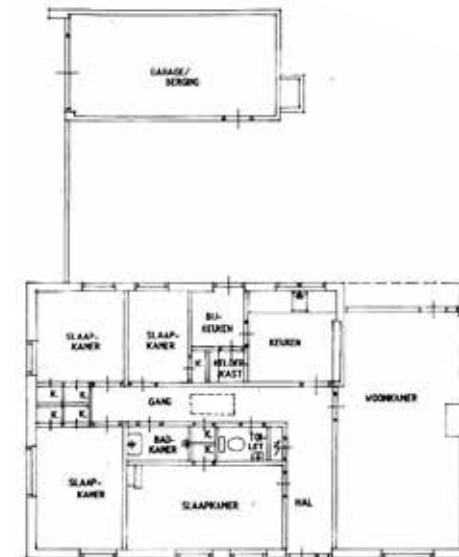
- De woningen zijn allemaal ongeveer even groot.
- Over het algemeen zijn de woningen vrij klein met een voetprint van 80 m².
- Ook de villa's in deze bouwstijl zijn relatief klein.

dubbele en vrijstaande woningen

Samenstelling gebouwen

- Gebouwen hebben een eenvoudige vorm.
- Doordat de woningen vrij klein zijn, is een aangebouwde berging gebruikelijk.
- De aanbouw is kleiner en minder opvallend dan het hoofdgebouw, de woning.

plattegrond begane grond

Plattegrond

- Rechthoekige basisvorm.
- Weinig tot geen toevoegingen die het eenvoudige ontwerp bijzonder maken en de gevels opdelen.

eenvoudige, rechthoekige vorm

plattegrond eerste verdieping

Opbouw

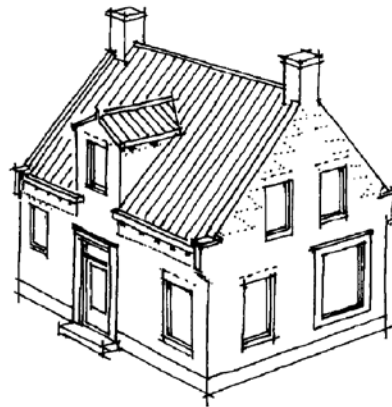
- Bijna altijd topgevels met schoorsteen.
- Staande elementen geven het gebouw een verticale uitstraling (hoger dan breed).

topgevel met schoorsteen

Dakvorm

- Over het algemeen uitgevoerd met een zadeldak tussen topgevels.
- Andere kapvormen en beëindigingen zijn bij de Delftse School ongebruikelijk.
- Goothoogte: $\pm 3,5$ m.
- Nokhoogte: $\pm 7,5$ m.

typische dakvorm

Aanzicht

Gevels

- Ontwerp op basis van de bouwtraditie.
- Meer baksteen dan ramen: gesloten gevels.
- Verticaal beeld door staande elementen.
- Staande vensters zijn bijna vierkant.
- Grote variatie bij ramen en kozijnen.
- De maat is afhankelijk van de achterliggende functie (woonkamer=groot raam)
- Grote ramen zijn regelmatig voorzien van een omlijsting of hebben de vorm van een erker, dit heet ook televisieraam.
- Een eigentijds ontwerp gebaseerd op dit type is goed mogelijk.

Ondergeschikte toevoegingen

- Weinig toevoegingen. Vaak gaat het om erkers of een dakkapel.
- Bij het trappenhuis dakkapellen geplaatst op de dakvoet, waarbij het raamkozijn iets door de borstwering heen zakt (zie tekening).
- Losse dakkapellen zijn overwegend klein van formaat.
- Erkers aan de zij- en voorkant zijn vaak voorzien van een schuin dakje (zie tekening).
- Erkers aan de voorzijde ook plat gedekt.

uitbreiding in de vorm van een erker

Beeldkwaliteit

Detaillering

- Over het algemeen eenvoudige detaillering.
- Topgevels uitgevoerd met een rollaag of boerenvlechtwerk in het metselwerk.
- Daar waar de goot aansluit op de topgevel is deze vaak uitgemetseld ('oortjes').
- Meestal gaat het om een houten bakgoot op houten klossen.
- Bij overstekken ook wel een zinken mastgoot ondersteund door duidelijk zichtbare klossen.
- Windveren en dekkers komen niet voor.
- Boven de ramen rollagen of hanenkammen in het metselwerk.
- Ramen zijn traditioneel en door roeden onderverdeeld, vaak in kruisvorm.

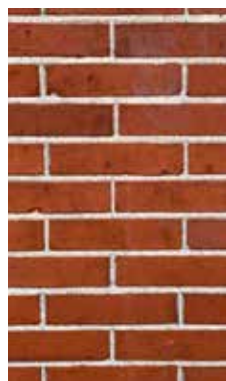
topgevel zonder en met boerenvlechtwerk

hanenkam boven de ramen

lijsten om de deur

rode Groninger baksteen en wit schilderwerk

Materiaal en kleurgebruik

- Materialen en kleuren komen overeen met het traditionele beeld.
- Rode Groninger baksteen, rode of gesmoorde gebakken pannen.
- Wit schilderwerk.

erker, dakkapel en bakgoot op klossen

zinken mastgoot

donkere, gesmoorde dakpan

houten bakgoot op houten klossen

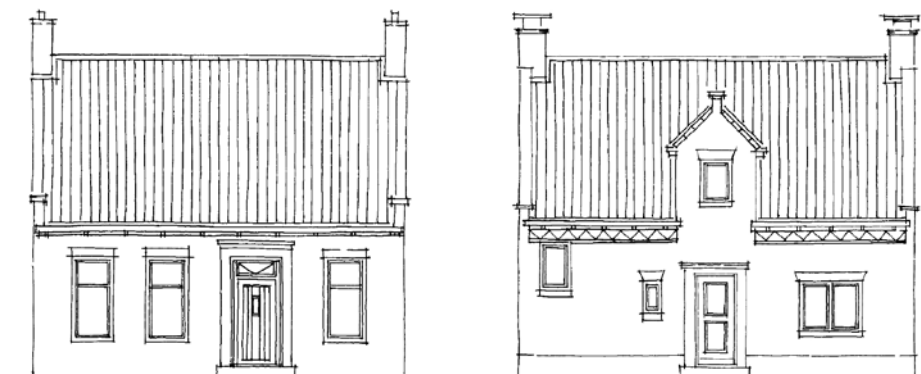
rode dakpannen

Algemeen

De woningen van de Delftse School zijn vaak te zien in wijken die na de Tweede Wereldoorlog zijn gebouwd. In die tijd was er veel woningnood en men wilde snel veel huizen bouwen. Daarom kwamen er veel van deze woningen in nieuwbouwwijken. Maar ook in kleinere groepen komen deze woningen voor. Dan staan ze tussen oudere en nieuwere woningen in de straat. Vaak verschillen deze woningen van elkaar, omdat ze niet allemaal in één project zijn gebouwd. Daar waar in de jaren '50 een oud huis is vervangen, is er soms ook een nieuw huis in deze stijl voor terug gekomen. In grotere dorpen en steden is vaak de versie met twee verdiepingen te vinden. In kleinere dorpen komt deze vorm minder voor. Deze kleinere woningen passen goed als enkele woning of in een kleine groep in een dorp. Daarom gaat dit hoofdstuk vooral

over de variant met één verdieping met kap. Het ontwerp van deze woningen is eenvoudig, maar toch zijn er veel verschillende uitvoeringen. De woning kan met de korte kant naar de straat staan, maar ook met de lange kant. Hierdoor past het huis goed op zowel smalle als brede kavels. Op de begane grond zijn de woonkamer en keuken, en boven zijn de slaapkamers. Vaak hebben deze huizen dakkapellen om meer ruimte te maken. Ook worden ze regelmatig uitgebreid met een aanbouw. Door al deze mogelijkheden zijn de woningen flexibel in gebruik, qua grootte, vorm en indeling. Daardoor zijn ze geschikt voor veel verschillende bewoners.

Het is wel belangrijk dat de materialen en de afwerking eenvoudig maar hoogwaardig zijn. Zo past de woning goed in de omgeving.

Ontwerputgangspunten

- Geschikt voor zowel brede als smalle kavels.
- De woning kan met de korte of met de lange kant aan de straat staan.
- Ideaal voor een kleine tot middelgrote gezinswoning.
- Een aanbouw aan de woning heeft dezelfde stijl. Bijgebouwen staan los achter het huis.
- De goot is op maximaal 3,5 meter hoogte.
- De nok is op maximaal 7,5 meter hoogte.
- Als toevoegingen zijn erkers en dakkapellen geschikt, mits eenvoudig vormgegeven.
- Eenvoudige maar verfijnde detaillering.
- De detaillering en het materiaal is van hoge kwaliteit en past bij de gekozen stijl.

...en nu

“Geworteld in de Groningse traditie ontwerpen we samen met bouwers en architecten eigentijdse plannen die de essentie van lokale architectuur behouden én passen binnen de kaders van nu.”

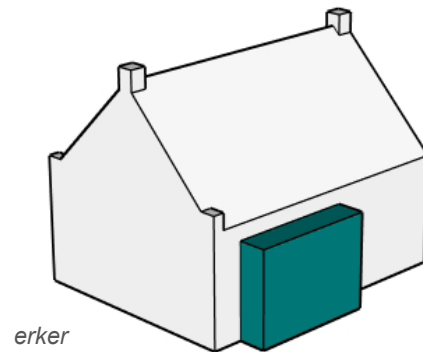
VDP Architecten

ontwerp woningen, VDP Architecten. impressie, Colordot

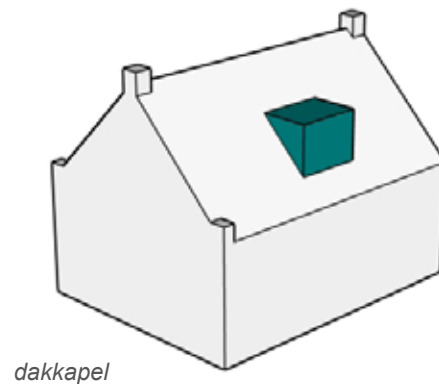
Erker

De erker past goed bij een ontwerp op basis van de Delftse School stijl. Een erker voegt licht en ruimte toe. Voor een goed beeld is de erker niet te groot, goed geplaatst en passend ontworpen bij de woning. De materialen sluiten aan bij het hoofdgebouw (de woning), wat zorgt voor een rustig en samenhangend geheel.

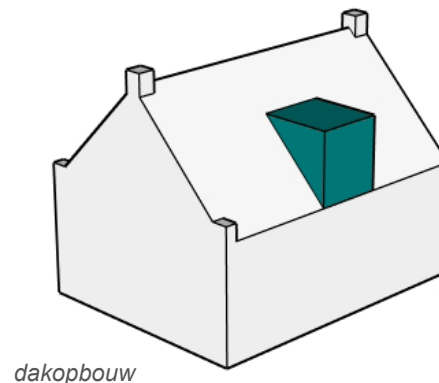
Dakkapel

De dakkapel is compact en eenvoudig vormgegeven en passend binnen het rustige ontwerp van de Delftse School. Bij de dakkapel is een passende kleur en een goede plaatsing op het dak gekozen. De uitbreiding is functioneel, maar ondergeschikt aan het totaalbeeld. Zo ontstaat er een evenwichtig geheel.

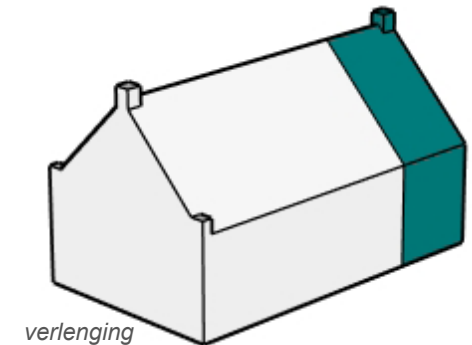
Dakopbouw

De dakopbouw aan de voorzijde is in het midden van het dak geplaatst met daaronder de entree. Als het gebouw met de korte kant aan de straat staat is deze dakopbouw niet passend. In dat geval een dakkapel toepassen. Uitvoeren in een passende kleur en detaillering.

Verlengen

Omdat er verschillende soorten en maten van de woningen in Delftse School stijl bestaan is een bredere of diepere woning mogelijk. Daarbij goed op de verhoudingen letten. De woning mag niet te hoog worden, anders klopt de verhouding tussen gevel en dakvlak niet meer.

“Architectuur is voor mensen met als resultaat gebouwen die effectief en gebruiksvriendelijk zijn en betekenis geven aan de plek en situatie.”

Zofa architecten

ontwerp woning, Zofa architecten

3G.

Inspiratie

bijzondere gebouwen

oud stationsgebouw in Kolhalm is in 1952 verbouwd tot twee woningen

In het kort

- Er is in deze tijd ook in dorpen meer vraag naar appartementen.
- Ideeën voor nieuwe woongebouwen kan worden gehaald uit bestaande grote gebouwen met een bijzondere functie.
- Bijvoorbeeld: een gemeentehuis, een brandweerkazerne, een school of een station.
- De aandacht ligt daarbij op wat deze gebouwen uniek maakt.
- Deze kunnen als basis worden gebruikt voor nieuwe ontwerpen.

In grotere dorpen staan, naast kleine vrijstaande huizen of twee-onder-een-kapwoningen, ook grotere gebouwen. Deze gebouwen hebben vaak een speciale functie. Voorbeelden hiervan zijn onder andere een gemeentehuis, een brandweerkazerne, een school of een station.

Grote gebouwen met veel appartementen komen minder vaak voor. Toch is er op dit moment juist veel behoefte aan dit soort woningen. De grotere gebouwen met een speciale functie kunnen dan dienen als inspiratie voor het ontwerpen van zo'n appartementengebouw. In het verleden is al bewezen dat deze gebouwen goed geschikt zijn voor appartementen. Ze zijn namelijk al vaak herbestemd tot woningen. Oude scholen zijn bijvoorbeeld op verschillende plaatsen al omgebouwd tot meerdere appartementen.

In het volgende deel worden een aantal van deze bijzondere gebouwen verder toegelicht. Daarbij wordt onderzocht wat deze gebouwen zo bijzonder maakt en waarom ze opvallen. De bijzondere details kunnen dan als inspiratie dienen voor nieuwe ontwerpen. Op die manier kunnen nieuwe woongebouwen goed aansluiten bij het karakter van het dorp.

Gemeentehuizen

Algemeen

Vroeger had elk dorp een eigen gemeentehuis. Door het samenvoegen van gemeenten zijn veel van deze gebouwen niet meer in gebruik als gemeentehuis. Ze kregen een nieuwe functie. Veel oude gemeentehuizen werden namelijk verbouwd tot appartementen. Dat dit al vaker succesvol gedaan is laat zien hoe geschikt dit soort gebouwen zijn als basis voor een appartementengebouw.

Gemeentehuizen zijn gebouwd in de stijl van de tijd waarin ze zijn ontstaan. Omdat het openbare gebouwen zijn, zien ze er vaak bijzonder en indrukwekkend uit. Ze zijn groter dan bijvoorbeeld een villa en staan direct aan een plein of aan de straat.

Er zijn twee soorten oude gemeentehuizen. Het eerste type is een dwarshuis, Het tweede type is een samengesteld gebouw. Vaak twee verdiepingen en een samengestelde kap, soms met een torentje.

Dwarshuizen (voor 1890)

De dwarshuizen komen vooral uit de 19e eeuw. Tot ongeveer 1890 was dit het meest gebruikte model. Deze gebouwen zijn symmetrisch en hebben een ingang in het midden. De plattegrond is vaak rechthoekig of vierkant. Soms is dat vierkant ontstaan doordat het dwarshuis is verdubbeld.

De daken zijn vaak schilddaken, soms met een wolfseind, maar nooit een zadeldak. De ramen zijn groot en staan rechtop. Ook in de zijmuren zitten ramen, wat zorgt voor veel lichtinval. De afwerking kan zowel eenvoudig als ook rijk zijn, maar niet overdreven. Er zijn geen extra's zoals serres, erkers of uitbouwen. Dakkapellen komen bijna nooit

voor. De gebruikte materialen en kleuren lijken op die van de woonhuizen van hetzelfde type. Deze gemeentehuizen staan altijd direct aan de straat, zonder voortuin.

Samengestelde gebouwen (na 1890)

Na 1890 veranderde de bouwstijl onder invloed van internationale stromingen zoals het eclecticisme, de chaletstijl, de neorenaissance en de art nouveau. Er kwamen toen gemeentehuizen met samengestelde volumes. Dat is te zien bij de verspringingen van de gevel en bij de plattegrond. Soms hebben deze gemeentehuizen een torentje, wat de openbare functie van het gebouw extra benadrukt.

Deze gemeentehuizen zijn vaak twee verdiepingen hoog met een samengesteld dak. Ook hier zijn de ramen groot en verticaal geplaatst. De versieringen verschillen per stijl. Serres, erkers en dakkapellen komen niet voor.

Ontwerpuitsgangspunten

- Staat aan de straat of een plein, zonder voortuin.
- Rechthoekige of vierkante plattegrond.
- Géén minder belangrijke onderdelen zoals serres of erkers. Bijna nooit dakkapellen.
- Schildkap of dak met wolfseinden, nooit een zadeldak.
- Symmetrische voorgevel.
- Veel rechtopstaande ramen.
- Traditionele materialen en kleuren (zie ook 3C. Groninger dwarshuis en 3D villa).

Haren, dwarshuis met vierkante plattegrond

Oude Pekela, chaletstijl met rijk versierde gevel

Ten Boer, samengesteld gebouw met torentje

Algemeen

De postkantoren in de dorpen waren vroeger een belangrijk kruispunt voor communicatie en verkeer. Door de komst van digitale communicatie veranderde de manier waarop mensen post verstuurden. Ook werd de postverspreiding steeds vaker op één centraal punt geregeld, waardoor veel van deze postkantoren hun originele functie kwijtraakten. Een groot aantal daarvan kreeg een nieuwe bestemming. Bijvoorbeeld als woning of atelier.

Postkantoren zijn gebouwd in de stijl van de tijd waarin ze zijn ontstaan. Omdat het openbare gebouwen waren met een belangrijke functie, kregen ze vaak een opvallend uiterlijk. Ze zijn doorgaans iets groter dan een gemiddelde woning en staan vrij of op een belangrijke plek in het dorp.

Er zijn twee soorten oude postkantoren. Het eerste type komt uit de tweede helft van de 19e eeuw en is vaak klassiek-symmetrisch opgebouwd. Het tweede type komt uit het begin van de 20e eeuw en heeft invloeden van het rationalisme en de Amsterdamse School.

Postkantoren (1850-1900)

De oudere postkantoren zijn vaak relatief klein, met een eenvoudige, rechthoekige plattegrond. De gevel is symmetrisch met een centrale ingang. De bouwstijl is ingetogen klassiek, soms met neorenaissance-invloeden. De muren zijn van baksteen en hebben vaak sierlijke details in natuursteen rondom deuren en ramen.

De postkantoren hebben zadeldaken of schilddaken die een beetje uitsteken. De ramen zijn hoog en smal, vaak met een roedeversdeling. Er is geen voortuin, de gebouwen staan direct aan de straat of op een dorpsplein.

Postkantoren (1900-1940)

Vanaf het begin van de 20e eeuw kregen postkantoren een meer zakelijke uitstraling. Bouwstijlen zoals het rationalisme en de Amsterdamse School hebben hierop invloed gehad. De voorkant van het gebouw heeft voor- en terugliggende delen, vaak met bijzondere versieringen en opvallend metselwerk.

De plattegrond is door de functie van postkantoor speciaal ontworpen met aparte ruimten voor klanten en personeel. Deze postkantoren zijn één of twee verdiepingen hoog. Er is aandacht voor detail, maar zonder te veel versiering. De combinatie van grote ramen en een duidelijke hoofdingang maakt ze geschikt als inspiratie voor een groter appartementengebouw.

Ontwerppunten

- Plaatsing aan straat of dorpsplein, zonder voortuin.
- Rechthoekige of eenvoudige plattegrond.
- Symmetrische voorgevel (bij oudere types).
- Schilddak of zadeldak met een kleine overstek.
- Veel smalle, hoge ramen met roedeversdeling.
- Geen serres, erkers of uitbouwen.
- Traditionele materialen: baksteen en natuursteen.
- Expressief metselwerk (bij jongere types).
- Duidelijke hoofdentree, herkenbare structuur.

Wirdum, klein postkantoor

Winschoten, postkantoor uit de jaren '20

Appingedam met invloeden van de Amsterdamse School

Scholen

Algemeen

Elk dorp had vroeger een eigen basisschool of lagere school. In sommige gebieden zijn in de loop der jaren minder mensen gaan wonen. Bovendien wordt er steeds meer op één centrale plek in het grootste dorp van de omgeving geregeld. Schoolgebouwen in de kleinere dorpen werden niet meer gebruikt. Vele scholen kregen een nieuwe functie, bijvoorbeeld als atelier, buurthuis en soms als woning(en). Een schoolgebouw is dus goed geschikt als inspiratie voor een appartementgebouw in een dorp.

Scholen zijn gebouwd met het oog op daglicht, veiligheid en ruimte. Daardoor zijn ze vaak groot, licht en logisch ingedeeld. De manier waarop de gebouwen zijn gemaakt, laat zien uit welke tijd ze komen. Ze hebben een stevige en eenvoudige uitstraling.

Er zijn twee soorten oude schoolgebouwen. Het eerste type komt uit de 19e eeuw en heeft een eenvoudige, rechthoekig plattegrond met symmetrische gevels. Het tweede type komt uit de vroege 20e eeuw en toont invloeden van het rationalisme, expressionisme of de Amsterdamse School.

Dorpsscholen (voor 1900)

Deze scholen zijn één verdieping hoog en hebben een langwerpige plattegrond met lokalen aan één zijde van een gang of direct achter de gevel. De gebouwen zijn eenvoudig uitgevoerd in baksteen met enkele versieringen rond deuren en ramen.

De ramen zijn groot, hoog en symmetrisch geplaatst. Het dak is een zadeldak of schilddak zonder dakramen. Binnen zijn de ruimtes ruim en open, met hoge plafonds.

Scholen (1900-1940)

Vanaf het begin van de 20e eeuw kregen schoolgebouwen meer architectonische waarde. Door de invloed van het rationalisme en de Amsterdamse School werden grotere scholen gebouwd. Ze hadden bijzonder siermetselwerk of versieringen van baksteen en gevels die niet helemaal gelijk waren aan beide kanten.

Deze scholen hebben twee bouwlagen. Er zijn meerdere lokalen, een brede gang en soms een centrale hal. De ramen zijn groot en verticaal, en er is sprake van een duidelijke hoofdingang. Deze gebouwen kunnen goed als voorbeeld dienen om grotere gebouwen toe te voegen in een dorp.

Ontwerputgangspunten

- Terugliggend ten opzichte van de straat, vaak met ruimte voor een speelplein aan de voorkant.
- Rechthoekige of langwerpige plattegrond.
- Eén of twee bouwlagen.
- Schilddak of zadeldak, geen dakkapellen of dakramen.
- Grote, rechtopstaande ramen voor veel daglicht.
- Symmetrische gevels bij oudere types. Asymmetrische gevels en sprekend metselwerk met decoratieve accenten bij jongere types.
- Duidelijke hoofdingang.
- Simpele afwerking met baksteen en kleine versieringen.

School met den Bijbel, Blijham met voor de school het plein

School in Beerta met een symmetrische gevel

School met den Bijbel, Bedum met twee verdiepingen en kap

Algemeen

De dorpen langs een spoorlijn hadden een eigen station of spoorweggebouw. Door veranderingen in het openbaar vervoer en de sluiting van regionale lijnen hebben veel van deze gebouwen hun functie verloren. Een groot aantal oude stationsgebouwen is inmiddels verbouwd tot woning, horecagelegenheid of een cultureel centrum wat deze gebouwen geschikt maakt als inspiratiebron.

Stationsgebouwen zijn gebouwd in opdracht van de spoorwegmaatschappijen en kregen daardoor vaak een herkenbare uitstraling. Bepaalde types komen in het hele land voor. De meeste stations staan in het midden van het dorp, direct naast het spoor. Ze zijn duidelijk gericht op het perron en de straat.

Dorpsstations (1860-1900)

Deze stations zijn ontstaan in de periode van de eerste spoorwegaanleg in Nederland. De vorm is rechthoekig, met een symmetrische voorgevel en een zadeldak of schilddak. Veel dorpsstations zijn gebouwd volgens standaardontwerpen van de Staatsspoorwegen of andere spoorwegmaatschappijen.

De indeling bestaat uit een wachtruimte, een loketruimte en een dienstvertrek, soms met een kleine woning. De gevels zijn van baksteen met eenvoudige decoraties van natuursteen of gepleisterde lijsten. De ramen zijn hoog en smal en bevinden zich zowel aan de straat- als spoorzijde, wat zorgt voor veel licht binnen.

Grotere stations en spoorweggebouwen (na 1900)

Vanaf het begin van de 20e eeuw werden grotere en rijkere stations gebouwd, vaak in een expressieve stijl.

Deze gebouwen waren bedoeld voor belangrijkere spoorknooppunten of steden met veel reizigersverkeer. Ze tonen invloeden van de chaletstijl, neorenaissance, art nouveau of later het rationalisme.

De gevels zijn vaak asymmetrisch en rijk versierd, met verspringende gevels, torentjes, overstekende dakranden en opvallende entrees. Sommige stations hebben meerdere bouwlagen en hebben naast wachtruimten ook woningen voor spoorwegpersoneel.

De daken zijn samengesteld, met meerdere richtingen en vaak met opvallende schoorstenen of zelfs dakkapellen. De ramen zijn groot en gevarieerd in vorm. Deze stations zijn geschikt als voorbeeld voor een appartementgebouw met verschillende soorten en maten woningen.

Ontwerpuitgangspunten

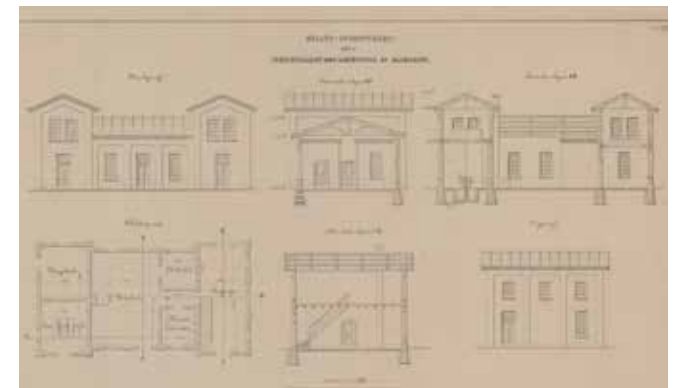
- Gelegen direct aan het spoor, goed bereikbaar met een rechthoekige of samengevoegde plattegrond.
- Eén of twee bouwlagen, vaak met samengestelde daken en schoorstenen, zonder dakkapellen of dakramen.
- Grote, verticaal geplaatste ramen voor veel daglicht.
- Oudere types hebben vaak een symmetrische gevel. Jongere types zijn juist asymmetrisch en hebben versierd metselwerk. Soms hebben deze gebouwen een ontwerp met verspringende delen en opvallende ingangen.
- Simpele afwerking met bakstenen en soms met natuurstenen.
- Duidelijke hoofdingang.

Hoogkerk, eenvoudig dorpsstation

Slochteren, invloeden van de Amsterdamse School-stijl

doorsnede en plattegrond van een standaardspoorwerkplaats

Fabrieken

Algemeen

In veel dorpen en kleinere steden in Groningen stonden vroeger kleine tot middelgrote fabrieken. Voorbeelden zijn melkfabrieken, strokartonfabrieken, aardappelmeelfabrieken en machinewerkplaatsen. Door veranderingen in techniek en doordat alles groter werd aangepakt, werden deze gebouwen niet meer gebruikt. Een deel is gesloopt, maar veel fabrieken kregen een nieuwe functie. Steeds vaker worden oude fabrieken verbouwd tot woningen of appartementen. Dit toont aan dat dit bouwtype goed bruikbaar is om appartementen in te bouwen.

Fabrieken zijn gebouwd met het oog op productie, dus vaak robuust en functioneel, maar toch ook karakteristiek. Omdat ze een belangrijke economische functie vervulden, liggen ze op goed bereikbare locaties: aan een kanaal, aan de rand van het dorp of langs een spoorlijn. Ze zijn groot en hebben een industriële uitstraling, die geliefd is bij bepaalde doelgroepen.

Eenvoudige industriële gebouwen (voor 1900)

De vroegste fabrieken in Groningen zijn gebouwd in de 19e eeuw. Deze gebouwen hebben een langwerpige vorm, zijn één of twee lagen hoog en hebben een zadeldak of lessenaarsdak. Ze zijn gemaakt van rode baksteen en hebben weinig decoratie. Wel zijn er veel raamopeningen die zorgen voor veel daglicht binnen.

Expressieve fabrieken en complexen (1900–1940)

In de eerste helft van de 20e eeuw kregen fabrieken meer uitstraling. De bouwstijl werd beïnvloed door het rationalisme en later de Amsterdamse School. Fabrieken uit deze periode kregen rijkere gevels, soms met ornamenten in baksteen of siermetselwerk. Bij complexen met een kantoor of

directeurswoning is er een duidelijke hoofdentree zichtbaar.

Deze gebouwen zijn groter dan de oudere fabrieken en bestaan uit meerdere volumes: productiehal, opslag, kantoor en soms een losstaande schoorsteen. De indeling is logisch en ruim, met grote vensters en stevige constructies.

Dit type kan als voorbeeld worden gebruikt in een ontwerp met verschillende appartementen.

Appingedam, Brons motorenfabriek met lessenaarsdaken

Zuidbroek, aardappelmeelfabriek Motké kanaalzijde

Zuidbroek, fabriek Motké symmetrische gevel en grote ramen

Ontwerputgangspunten

- Gelegen aan de rand van het dorp, aan een kanaal, spoorlijn of doorgaande weg.
- Functioneel gebouw met industriële uitstraling.
- Rechthoekige plattegrond bij oudere types; meer verschillende volumes bij latere typen.
- Eén tot drie bouwlagen, vaak met hoge plafonds.
- Zadeldak of lessenaarsdak bij vroege fabrieken; platte of verschillend gevormde daken bij latere fabrieken.
- Grote ramen voor veel licht op de werkvloer.
- Eenvoudige, bakstenen muren bij 19e-eeuwse fabriekshallen; rijkere gevels met verschillende details bij gebouwen uit 1900–1940.

Algemeen

Een magazijn is een gebouw voor opslag van bijvoorbeeld producten, grondstoffen of machines. Vroeger waren deze gebouwen belangrijk voor handel, landbouw en industrie. Goederen kwamen binnen via schepen of treinen en werden in magazijnen opgeslagen totdat ze weer verder werden vervoerd.

De meeste magazijnen staan in of vlakbij steden, zoals bijvoorbeeld in Groningen, Delfzijl, Hoogezand of Winschoten. Ook staan ze weleens op het platteland, bij oude boerderijen of fabrieken. Veel oude magazijnen worden nu niet meer gebruikt voor opslag.

Uiterlijk

Magazijnen zijn rechthoekige gebouwen. Ze hebben een pultdak of een dak van meerdere schuine delen, een zogenaamd lessenaarsdak. Aan de voorkant zijn grote deuren of luiken geplaatst, zodat spullen makkelijk naar binnen of buiten kunnen. Bij oude magazijnen zitten soms nog hijskranen aan de gevel. De ramen zitten in een vast patroon en op gelijke afstand van elkaar.

Veel oudere magazijnen zijn gemaakt van baksteen. Deze gebouwen zijn van baksteen met bijzonder metselwerk en soms nog de oude ijzeren ramen. Nieuwere gebouwen zijn eenvoudiger: ze hebben vaak grijze of metalen wanden en zijn vooral gebouwd om praktisch te zijn.

Materialen

Voor 1950 werden bij magazijnen rode of donkerbruine bakstenen gebruikt. Soms zijn er stenen details of versieringen bij de deuren of het dak. Dit type is vanwege de sprekende architectuur een goed uitgangspunt

voor het ontwerp van bijvoorbeeld rijwoningen of een appartementengebouw.

Na 1950 werd er meer gewerkt met staal, beton en metalen platen. Dat ging sneller en was goedkoper. Deze gebouwen zijn vaak simpel en strak van vorm en minder schikt als voorbeeld.

Winschoten, voormalig veilinggebouw gebruikt als opslag

Nieuweschans, magazijn De Kroon als gebouwenreeks

Ontwerpuitgangspunten

- Gelegen in of nabij het dorp: langs kanalen, spoorlijnen of oude fabrieksterreinen.
- Rechthoekige gebouwen met grote laaddeuren en luiken.
- Eenvoudige bakstenen muren bij de oudere types.
- Houten dakconstructies bij vroege pakhuizen; beton of staal bij latere typen.
- Zadeldak, lessenaarsdak of plat dak, zonder dakkapellen of andere toevoegingen.
- Grote, rechtopstaande ramen voor lichtinval en ventilatie.
- Binnen grote en open ruimtes.

Meer weten?

Onderstaande lijst bevat de geraadpleegde en gebruikte bronnen bij de totstandkoming van deze publicatie.

Voor aanvullende achtergrondinformatie wordt tevens verwezen naar de volgende publicaties:

- Dorpen in Groningen
- Dorpsbebouwing in Groningen

De volgende architectenbureaus leverden een bijdrage aan deze publicatie in de vorm van beeldmateriaal en/of projecten en kunnen dienen als inspiratie.

- +Peil
www.pluspeil.nl
- DAAD Architecten
www.daad.nl
- De Deur in Huis
www.dedeurinhuis.nl
- Zofa Architecten
www.zofa.nl
- VDP Architecten
www.vdparchitecten.nl

Uitgave

Steunpunt Ruimtelijke Kwaliteit en Steunpunt Cultureel Erfgoed.
De steunpunten maken deel uit van Libau, dé onafhankelijke
adviesorganisatie voor kwaliteit van de leefomgeving en cultureel
erfgoed in Groningen en Drenthe.

Tekst

Katja Heid, Libau
Jacco Knobbe, Libau

Tekstredactie

Libau

Tekeningen

Libau

Fotografie

Met dank aan: +Peil, DAAD Architecten, De Deur in Huis, Zofa
Architecten en VDP Architecten voor het beschikbaar stellen van
beeldmateriaal.

Historisch beeld: Groninger Archieven.

Dronefotografie: Daniel Bosma.

Overige fotografie: Libau.

Vormgeving

Katja Heid, Libau
Jacco Knobbe, Libau

Ontwerp

NEWR strategie & creatie

*Ontwerpleidraad Groninger dorpsbebouwing is onderdeel van
een serie publicaties waarin Libau handvatten en inspiratie
biedt voor ruimtelijke opgaven en het behoud of versterken van
cultureel erfgoed en de kwaliteit van de leefomgeving.*

© Libau

Sep 2025

Hoge der A 5
9712 AC Groningen

Tel. 050 312 65 45
steunpunt@libau.nl
info@libau.nl
www.libau.nl

Onze leefomgeving.
Jouw verhaal.

WWW.LIBAU.NL

STEUNPUNT
CULTUREEL
ERFGOED
GRONINGEN

STEUNPUNT
RUIMTELIJKE
KWALITEIT
GRONINGEN